

ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՈՒԹՅՈՒՆ

- **ԽՈՐՀՐԴԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ ՀՀ ՂԱՆԱՎՈՐ
ԴԱՏԱՆԱԶՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**
ՀՀ Նախագահը
հանձնարարականներ է տվել
- **ՀԱՏՈՒԿ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԻՆՔ ՏԱՐԵԿԱՆ Է**
- **ԽՈՒԼԻՓԱՆՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ**
Օգնություն դատախազին, քննիչին
- **ԻՐԱՎՈՒՆԷՔԻ ՆՈՐՄԱՏԻՎԻՍԱԿԱՆ ԳԴՐՈՅԸ**
- **ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՅՆ ԵԿԱՏՄԱՐԲ
ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՏՈՒՅԺԵՐԸ**
Վարչական իրավունքի հարցեր

Կենսագրություն, որը մի ամբողջ դպրոց է նոր սերնդի համար

ՀՀ գլխավոր դատախազը
այցելել է ԽՍՀՄ և ՀՀ
ժողովրդական արտիստ
ՍՈՍ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻՆ
և շնորհավորել
ծննդյան 83-րդ տարեդարձի
կապակցությամբ

ՄԵԾԱՐԳՈ ՎԱՐՊԵՏ,

Հայաստանի Հանրապետության դատախազության աշխատողների և անձամբ իմ անունից սրտանց շնորհավորում եմ Ձեզ՝ ծննդյան հոբելյանի առթիվ:

Թատրոնում և կինոյում Ձեր խաղացած դերերի մասին հիշողությունները մեզ վերադարձնում են դեպի զուլյալ ու անաղարտ երիտասարդություն, դեպի ժողովրդի դառը պատմություն, ուրախ ժամանակների ճանաչողություն: Ձեր խաղացանկի հարուստ շտեմարանը սերմանում է մեր նախնիների ապրելու և մաքառելու արժանապատիվ հուշերը:

Ձեր մարմնավորած դերերով Դուք ոտքի կազնեցրիք դեպի անկախություն գնալու անսասան հավատով դաստիարակված մի ամբողջ սերունդ և հազարավորների մեջ արթնացրեցիք մեր բազկի ուժի հզորության հանդեպ հավատը՝ դարաբաղյան ազատագրական պայքարում հաղթանակ տանելու համար:

Ձեր հարուստ կենսագրությունը մի ամբողջ դպրոց է՝ մեր 20-ամյա անկախ հանրապետության նոր սերնդի համար:

Ձեր փորձը, ձևավորված ավանդույթները և ավագ սերնդի խոհեմությունը Դուք փոխանցել և շարունակում եք փոխանցել մեր երեխաներին, սովորեցնում սիրել մեր հայրենիքը, նրա մշակույթը՝ դրանով դառնալով միջնորդ և կապող օղակ անցյալի ու ապագայի միջև:

Սիրելի վարպետ, իմ լավ բարեկամ,

Ծննդյան օրվա առթիվ կրկին շնորհավորելով Ձեզ՝ ցանկանում եմ առողջություն, երկար տարիների կյանք, ինչն արդեն իսկ ստեղծագործություն է:

Հարգանքով՝

ՀՀ գլխավոր դատախազ, արդարադատության
պետական խորհրդական

Ա. ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

24.10.2012

№74

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԼԽԱՎՈՐ ԴԱՏԱԽԱՁՈՒԹՅՈՒՆ

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ԳԼԽԱՎՈՐ ԴԱՏԱԽԱՁՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

ՀՐԱՏԱՐԱՎՎՈՒՄ Է 1997 ԹՎԱԿԱՆԻՑ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

ԱՐՄԵՆ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ - նախագահ
ԳՈՒՐԳԵՆ ԱՄԲԱՐՅԱՆ
ԳԵՎՈՐԳ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ
ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ
ՎԱՀՐԱՄ ՇԱՀԻՆՅԱՆ
ԳԱՌՆԻԿ ՍԱՖԱՐՅԱՆ
ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

Գլխավոր խմբագիր՝ Գ. ԱՄԲԱՐՅԱՆ

Խմբագրության հասցեն.
375010, ք. Երևան, Հանրապետության փ., 85
Հեռախոս՝ 52-33-76, Ֆաքս՝ 56-76-72
www.genproc.am

© Համակարգչային շարվածքը,
ոճը, տառաձևերը և էջադրումը՝
«ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ»

Ստորագրված է տպագրության՝
12.12.2012 թ.
Ֆորմատ՝ 70 X 100 1/16
Տպաքանակը՝ 500
Ծավալը՝ 8 պայմ. մամուլ
Գրանցման վկայական՝ N 688

Տպագրված է
«Պոլիգրաֆ բիզնես» ՍՊԸ տպարանում
Երևան, Գ. Քոչարի 21

© «ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ», 2012 թ.

2012

Հանդեսը ՀՀ բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովի (ԲՈՀ) կողմից ընդգրկված է թեկնածուական (1999թ.) և դոկտորական (2002թ.) ատենախոսությունների հիմնադրույթների հրապարակման համար թույլատրելի գիտական պարբերականների ցանկում:

Յուրաքանչյուրը պետք է պատասխանատվություն ունենա

Հայաստանի Հանրապետության նախագահը խորհրդակցություն էր հրավիրել քրեական գործերով իրականացվող նախաքննության վիճակին առնչվող խնդիրների կապակցությամբ

Նախագահ Սերժ Սարգսյանը 2012թ. հոկտեմբերի 29-ին Հայաստանի Հանրապետության դատախազությունում հրավապահ մարմինների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ խորհրդակցություն էր հրավիրել քրեական գործերով իրականացվող նախաքննության վիճակին առնչվող խնդիրների կապակցությամբ:

Խորհրդակցության սկզբում ընդգծելով, որ նախաքննության խնդիրների հաջող լուծումն առավելապես պայմանավորված է այս ոլորտում դատախազական հսկողության բացառիկ գործառույթի պատշաճ իրացումով, Նախագահը դատախազության գործունեության մեջ առանձին հանցատեսակների դեմ պայքարում նկատելի դրական տեղաշարժի մասին խոսելուց բացի, խստորեն քննադատել է դեռևս առկա բացասական երևույթները՝ առանձին դատախազների անփութությամբ կամ չարամտությամբ պայմանավորված գործողությունները:

«Ընդհանրապես, դատախազություն-

ըր շարունակում է մնալ պետական այն մարմինների շարքում, որոնք կարողանում են իրենց գործունեության մեջ թեև քիչ, սակայն որոշակի դրական արդյունքներ ցույց տալ: Ասվածի ապացույցն են հանդիսանում, մասնավորապես, միջազգային կառույցների կողմից մեր պետության առաջընթացի արձանագրումը փողերի վլացում և թրաֆիքինգ հանցատեսակների դեմ պայքարում: Հաջող կարելի է համարել նաև իրավակարգի ամրապնդման գործում իրավապահ այլ մարմինների հետ համագործակցության բարելավումը: Որոշակիորեն բարելավ-

վել է նաև զինվորական դատախազության աշխատանքը:

Նման օրինակները մեկ անգամ ևս վկայում են, որ բարեխիղճ և ազնիվ դատախազները, որոնք համակարգում քիչ չեն, գիտակցում են հանրության և պետության առջև ստանձնած իրենց առաքելությունը և այդ առաքելությունն իրականացնում են սրտացավորեն:

Սակայն պետք է փաստեն նաև, որ շարունակում է արդիական մնալ առանձին դատախազների անփութության կամ չարամտության խնդիրը, որը, ցավոք, ար-

դրքների ստուգման արդյունքում նախաքննական պրակտիկայում բացահայտվել են փաստեր, որոնք ուղղակի անհամատեղելի են առողջ բանականության հետ: Հերիք չէ, որ քննությունը վարող պաշտոնյաները գործի հանգամանքները պարզելու փոխարեն կեղծիքների միջոցով փոխում են դեպքի փաստերը, դեռ հովանավորում են հանցագործներին և պարտակում հանցագործությունը: Ավելին՝ որոշ դեպքերում հանցագործությունը բարդում են ուրիշի վրա: Իրավապահ մարմնի աշխատողի կողմից ավելի ստոր և անբարոյական արարք ես ուղղակի չեմ պատկերացնում: Մենք այսօր դեռևս այդ փաստերի մասին կլսենք:

Ձեր գործունեության ուսումնասիրության ընդամենը

«...Դատախազությունը շարունակում է մնալ պետական այն մարմինների շարքում, որոնք կարողանում են իրենց գործունեության մեջ թեև քիչ, սակայն որոշակի դրական արդյունքներ ցույց տալ...»

ժանի գնահատականի չի արժանանում:

Հիշեցնեմ, որ անցած տարվա դեկտեմբեր ամսին կայացած խորհրդակցության ընթացքում նախաքննության որակի և դատախազական հսկողության արդյունավետության հարցերը քննարկելիս առանձնապես շեշտվել էր հենց այս երևույթը և առաջարկվել դրա դեմ պայքարի արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկել: Ու թեև այս ուղղությամբ որոշակի քայլեր կատարվել են, ընդհուպ մինչև մեղավորներին պատասխանատվության ենթարկելը, սակայն առկա բացասական երևույթները չեն նվազել: Եվ մասնավոր հետևությունն այն է, որ առանձին անհատներ այս ամենից պարզապես դասեր չեն քաղել: Դասեր չեն քաղել, որովհետև դատախազության ներսում ես չեմ տեսնում սուր պայքար այդ երևույթների դեմ:

Ակնհայտ է, որ նախաքննության ընթացքում դատախազը լուրջ դերակատարություն ունի, սակայն նախաքննական մարմինների ներկայացուցիչներն այստեղ են, և բոլորը քաջ գիտակցում են, որ այս գործում յուրաքանչյուրն ունի պատասխանատվության իր բաժինը:

Այս կարճ ժամանակահատվածում նախազահի աշխատակազմում քաղաքացիներից ստացված դիմումների և բո-

երկու-երեք ամիսների ընթացքում պարզվել է, որ, օրինակ.

— դատախազի թողտվությամբ հանցանք կատարած մի քանի անձինք գործով դառնում են վկա, նույնիսկ ոչ թե թողտվությամբ, այլ նրա ակտիվ մասնակցությամբ:

— Դատախազը հանցավորության դեմ պայքարելու փոխարեն ինքն է հանցանք կատարում և հայտնվում հետախուզության մեջ: Եվ որևէ մեկը որևէ պատասխանատվություն դրա համար չի կրում՝ ո՛չ նրա անմիջական պետը, ո՛չ դատախազության այն պաշտոնյան, որ պարտավոր էր ի պաշտոնն նաև հսկողություն իրականացնել այդ դատախազի գործունեության նկատմամբ:

— Հաջորդը՝ օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու փոխարեն լկտի պահվածքով վիճաբանում է իրավապահ այլ մարմնի աշխատակցի հետ: Վիճաբանությունն էլ, երևի, այստեղ ճիշտ բառը չէ: Ոստիկանության աշխատողին բարձր պետի միջոցով իրավիրում է իր աշխատասենյակ և լկտիաբար նրան ապտակում, այսինքն՝ ծեծում: Եվ անպայման ես պետք է միջամտեմ, որպեսզի այդ մարդը ոչ թե քրեական պատասխանատվության ենթարկվի, այլ

ուղղակի նրան ազատեն դատախազության համակարգից: Եթե դատախազը ինքը պետք է ինքնադատաստան տեսնի, ինքը պետք է այդպես վարվի, դատախազը ուրիշներից ի՞նչ կարող է պահանջել:

— Դաջորդը՝ դատախազի կոչմանը ոչ վայել իրավիճակում հայտնվելու դեպքում մնում է անպատիժ: Այսինքն, դատախազը փողոցում կռիվ է սարքում, պարզ է՝ աղմուկից հետո քրեական գործ է հարուցվում, և հետո չեղած վկա ներգրավելով, բոլոր հնարավոր, անհնար միջոցներով տանում են և ուրիշին են ուզում դատապարտել:

Հանցավոր, արատավոր միտում կա՝ գործերը քննելիս, մեկ էլ հանկարծ 15 տարվա գործունեությունն ուսումնասիրելու անհրաժեշտություն է ի հայտ գալիս: Հանձնարարում են հարկային՝ այս կազմակերպության վերջին 15 տարվա գործունեությունն ուսումնասիրի: Հարյուրավոր մարդկանց պետք է քննել, այն դեպքում, երբ դա գործի հետ քիչ առնչու-

թյուն ունի: Եվ այս ամբողջը բացատրում են գործի համապարփակ, ամբողջական քննությամբ, իբր: Ի՞նչ գործ ունեք: Հանցագործությունը բացահայտեք:

Եվ սրանք արձանագրված դեպքերից միայն մի քանիսն են: Ինչ-որ մեկը կարող է ինձ բացատրել, թե ընդհանրապես, իրավապահ մարմնում ինչպե՞ս կարող է այսպիսի մթնոլորտ լինել: Այսինքն, դա նշանակում է, որ որոշ մարդիկ հղփացել են: Եթե մարդի դատախազի տեղակալը մտածում է, որ ինքը կարող է այդպիսի արարք թույլ տալ, ես ուրիշ կերպ մտածել չեմ կարող», - ասել է Նախագահ Սերժ Սարգսյանը:

Խորհրդակցության մասնակիցներին ներկայացվել է քրեական գործերով մատակարարության վիճակի գործնական խնդիրների վերաբերյալ ՀՀ Նախագահի աշխատակազմում իրականացված վերլուծությունը: Ներկայացված օբյեկտիվ տվյալները և դրանց համակողմանի վերլուծությունը թույլ են տվել եզրակացնել, որ.

- քրեական գործերով մատակարարության համար պատասխանատու անձանց կողմից ոչ պատշաճ են իրականացվում կամ ընդհանրապես չեն իրականացվում իրենց դատավարական լիազորությունները,
- անձի դեմ ուղղված ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործությունների քննության ընթացքում խախտվում է գործի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննություն կատարելու պահանջը,
- դրա հետևանքով չեն լուծվում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված խնդիրները՝ հանցանք կատարած անձինք չեն ենթարկվում քրեական պատասխանատվության, ակնհայտ ամենել անձինք մեղադրվում են հանցանքի կատարման մեջ կամ առանց անհրաժեշտության ենթարկվում են իրավունքների սահմանափակման,
- իրենց գործունեության մեջ խախտումներ թույլ տված պաշտոնատար անձինք չեն ենթարկվում կատարածին համարժեք պատասխանատվության կամ ընդհանրապես մնում են անպատիժ,
- անմիջական իրավակիրառողներն իրենց գործունեության բարելավման կամ դրա արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումների մշակման, իրականացման գործում անհրաժեշտ մախածեռնություն չեն ցուցաբերում:

Հաշվի առնելով արձանագրված խնդիրների բնույթը և դրանց առաջացրած հետևանքները՝ հանրապետության մախագահը իրավիճակի շտկմանն ուղղված հանձնարարականներ է տվել կոմկրետ պատասխանատուներին:

Խորհրդակցության ավարտին Սերժ Սարգսյանն ընդգծել է, որ շահագրգիռ վերաբերմունք է ակնկալում ՀՀ գլխավոր դատախազից, դատախազի տեղակալներից, քննության պատասխանատուներից: **«Ես պահանջում եմ բոլորից սկզբուն-**

քայնություն: Յուրաքանչյուրը պետք է պատասխանատվություն ունենա, և այդ պատասխանատվությունը պետք է ֆիքսված լինի:

Մենք 2012թ. առաջին եռամսյակի արդյունքներով նորից անդրադառնալու ենք քննության որակին և կոնկրետ փաստերին», - ընդգծել է Նախագահ Սերժ Սարգսյանը:

ՀՀ Նախագահի մամլո գրասենյակ

ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՆԸ ՀԱՆՁՆԱՐԱՐԱԿԱՆՆԵՐ Է ՏՎԵԼ

Իրավապահ մարմինների ղեկավար կազմի հետ 2012 թ. հոկտեմբերի 29-ին անցկացրած խորհրդակցության արդյունքներով

խորհրդակցության ընթացքում կոնկրետ գործերի օրինակներով վերհանված գործնական հիմնախնդիրները, ինչպես նաև վերջերս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կայացրած վճիռներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

- ԶԳ գլխավոր դատախազին, ԶԳ ոստիկանության պետին և ԶԳ հատուկ քննչական ծառայության պետին հանձնարարվել է մեկամսյա ժամկետում գրավոր առաջարկություններ ներկայացնել նախաքննության կազմակերպմանը և այն սպասարկող հարակից ոլորտների, հատկապես՝ դատաբժշկական փորձաքննությունների կատարմանը, ինչպես նաև օպերատիվ-հետախուզական գործունեության իրականացման առնչվող խնդիրների համալիր լուծումների վերաբերյալ:

Նախագահ Սերժ Սարգսյանը 2012թ. հոկտեմբերի 31-ին մի շարք հանձնարարականներ է տվել քրեական գործերով մինչդատական վարույթի հարցերով հոկտեմբերի 29-ին իրավապահ մարմինների ղեկավար կազմի հետ անցկացրած խորհրդակցության արդյունքներով:

Մասնավորապես.

- ԶԳ կառավարությանը հանձնարարվել է իրականացնել իրավապահ մարմինների աշխատակիցների նյութատեխնիկական և սոցիալական ապահովության վիճակի համակողմանի ուսումնասիրություն, երկամսյա ժամկետում մշակել վիճակի բարելավմանն ուղղված առաջարկներ և ներկայացնել ԶԳ Նախագահի աշխատակազմ:

- Զայաստանի Զանրապետության արդարադատության նախարարին հանձնարարվել է լրամշակել Զայաստանի Զանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագիծը՝ հաշվի առնելով

- ԶԳ գլխավոր դատախազին, ԶԳ ոստիկանության պետին, ԶԳ հատուկ քննչական ծառայության պետին հանձնարարվել է ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցներ՝ ապահովելու դատախազների, քննիչների և քննչական ստորաբաժանումների ղեկավարների դատավարական լիազորությունների պատշաճ իրականացումը՝ բացառելով դրանց ձևական իրականացման հնարավոր դրսևորումները:

- ԶԳ ոստիկանության պետին հանձնարարվել է հաշվարկել և մեկամսյա ժամկետում ներկայացնել քննիչների գործունեության նյութատեխնիկական ապահովմանն ուղղված առաջարկ:

ԶԳ նախագահի մամլո գրասենյակ

«Դատախազի յուրաքանչյուր որոշում պետք է լինի բացատրելի՝ օրենքի շրջանակներում և արդարության տեսանկյունից հասկանալի՝ ժողովրդի համար»

ՀՀ գլխավոր դատախազ Աղվան Հովսեփյանի նախագահությամբ 2012թ. նոյեմբերի 2-ին տեղի է ունեցել ՀՀ դատախազության կոլեգիայի նիստ, որի ընթացքում քննարկվել է. «Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի կողմից ՀՀ գլխավոր դատախազությունում 2012թ. հոկտեմբերի 29-ին անցկացված խորհրդակցության արդյունքներով ներկայացված պահանջների, հանձնարարականների ներքո նախաքննության, դատախազական հսկողության իրականացման ընթացքում թույլ տրված թերացումների, խախտումների, դրանց օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ դրսևորումների, ծագած հիմնախնդիրների քննարկման և դրանց վերացման ուղղությանը ձեռնարկվելիք միջոցառումների մասին» հարցը:

Կոլեգիայի նիստին հրավիրվել և մասնակցել են նաև օպերատիվ-հետախուզական, քննչական մարմինների, ստորաբաժանումների ղեկավարներ, փորձաքննությունների ազգային բյուրոյի, արդարադատության նախարարության փորձագիտական կենտրոնի, առողջապահության նախարարության դատաբժշկական գիտագործնական կենտրոնի տնօրենները:

ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալներ Արամ Թամազյանը, Մնացական Սարգսյանը, Արմեն Դանիելյանը ըստ համակարգման ոլորտների ներկայացրել են հետաքննության, նախաքննության, դատարաններում մեղադրանքի պաշտպանության ընթացքում արձանագրված թերություններն ու խախտումները, որակն ու հիմնախնդիրները՝ հանդես գալով դրանք վերացնելու ուղղությամբ կոնկրետ առաջարկություններով:

«Յուրաքանչյուր դատախազ պետք է հասկանա, որ ինքը հանրապետությունում

նում իրականացվող քրեական քաղաքականության առանցքն է՝ դրանից բխող պարտավորություններով», - հայտարարել է գլխավոր դատախազը՝ նշելով, որ դատավարական ղեկավարում իրականացնող դատախազները պատասխանատվություն են կրում ինչպես նախաքննության, այնպես էլ՝ մեղադրանքի պաշտպանության որակի համար: «Դատախազի յուրաքանչյուր որոշում պետք է լինի բացատրելի օրենքի շրջանակներում և արդարության տեսանկյունից հասկանալի ժողովրդի համար», - նշել է գլխավոր դատախազը՝ պահանջելով բարձրացնել նախաքննության օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողության որակը:

«Դատախազները պետք է գիտակցեն, որ նախաքննության ընթացքում ձեռք բերված ապացույցներն են դրվելու մեղադրանքի հիմքում, որը պաշտպանելու են դատարանում: Եվ պետք է հետամուտ լինեն, որ ապացույցները ձեռք բերվեն օրենքով սահմանված կարգով, քանզի միայն այդ դեպքում դա կլինի համոզիչ հասարակության համար, իսկ առանց հասարակության վստահության հնարավոր չէ արդյունավետ պայքարել հանցավորության դեմ», - ընդգծել է ՀՀ գլխավոր դատախազը:

Ա. Հովսեփյանը նախազգուշացրել է, որ քրեական գործի նյութերը խեղաթյուրելու, քրեական գործը փակուղի մտցնելու յուրաքանչյուր դեպք դառնալու է առանձին քննարկման առարկա: Հի հանդուրժվելու քրեական գործի նյութերի խեղաթյուրման որևէ դեպք, պետք է բացառել «մատակարարված» մեղադրյալների երևույթը, իսկ արձանագրվելու դեպքում քրեական գործեր կհարուցվեն թե՛ հետաքննիչի, թե՛ քննիչի, թե՛ դատախազների նկատմամբ՝ քննությունը հանձնարարելով Հատուկ քննչական ծառայությանը:

ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Թամազյանը, ով նաև ՀՀ դատախազության որակավորման հանձնաժողովի նախագահն է, կարևորել է նախկինից դասեր չքաղած, համապատասխան հետևությունների չհանգած, ծառայողական պարտականությունները պարբերաբար խախտող աշխատակիցների նկատմամբ անհանդուրժողականությունը: «Անհրաժեշտ է ազատվել նման անձանցից և համակարգը համալրել այնպիսի կադրերով, որոնք իրենց գործնական, մասնագիտական և բարոյական հատկանիշներով կնպաստեն դատախազական գործունեության արդյունավետության

տունների կապակցությամբ հարուցել կարգապահական վարույթներ, որոնց արդյունքում խախտումներ թույլ տված անձինք կենթարկվեն պատասխանատվության:

Կոլեգիան հանձնարարել է ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Մ.Սարգսյանին ուսումնասիրել 2005-2012թթ. մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների դեպքերի առթիվ հարուցված և կասեցված քրեական գործերը, որոշումների հիմքերը, հետախուզական գործերը և արդյունքները ներկայացնել կոլեգիայի քննարկմամբ:

Դատարաններում մեղադրամքի պաշտպանության որակը բարձրացնելու համար հանձնարարվեց պահանջել և վարույթներին կցել դատական միտերի ձայնագրառումները, որոնք համապատասխան ստորաբաժանումները ղեկավարող դատախազները ընտրանքային կարգով կուսումնասիրեն՝ պարզելու, թե ինչպիսի վարքագիծ են դրսևորում դատախազները դատական միտերի ժամանակ և որքանով են պատշաճ պաշտպանում մեղադրամքները: Միաժամանակ պահանջ դրվեց բոլոր դատախազների և նախաքննական մարմինների առջև՝ խստագույնս պահպանել նախաքննության ժամկետները, խուսափել անհարկի և չպատճառաբանված ձգձգումներից, հետամուտ լինել հանցագործություն կատարած անձանց հնարավորինս սեղմ ժամկետներում պատասխանատվության ենթարկելու հարցում:

բարձրացմանը, կլինեն օրինապահ, արդարամիտ, կարգապահ, զուսպ, անկեղծ, բարեկիրթ, սկզբունքային, անկողմնակալ և դրանց արդյունքում կնպաստեն դատախազության նկատմամբ հանրության վստահության աճին»,- նշել է Ա.Թամազյանը:

Գլխավոր դատախազը հանձնարարել է որակավորման հանձնաժողովին խստացնել պահանջները: «**Դատախազի կերպարը վարկաբեկող անձինք չպետք է աշխատեն համակարգում**», - շեշտել է Ա.Հովսեփյանը՝ կարևորելով ոչ միայն մասնագիտական ունակություններն ու գիտելիքները, այլ նաև բարոյական նկարագիրը: Իսկ տարածքային և կառուցվածքային ստորաբաժանումները ղեկավարող դատախազները զգուշացվել են, որ պատասխանատվության կենթարկվեն՝ ենթակառուցվածքային սուբյեկտիվ գնահատագրեր ներկայացնելու համար:

Գլխավոր դատախազը հանձնարարել է հայտնաբերված բացթողումների, խախտումների

«**Պետք է կրճատել տեղի ունեցած հանցագործության դեպքից մինչև հանցագործին դատապարտելու վերաբերյալ դատավճիռն ընկած ժամանակահատվածը: Այլապես՝ տարիներ շարունակ ձգձգելով նախաքննությունն ու դատաքննությունը՝ հասարակության մոտ կարծիք է ձևավորվում, որ հանցագործը մնացել է անպատիժ: Պատժողական քաղաքականությունը կծառայի իր նախականիչ նշանակությանը, եթե հանցագործները դեպքից անմիջապես հետո ենթարկվեն պատասխանատվության**», - ասել է ՀՀ գլխավոր դատախազը:

ՀՀ ԴԱՏԱԽԱՉՈՒԹՅԱՆ ԿՈԼԵԳԻԱՅՈՒՄ

Կոլեգիայի նիստում ելույթ ունեցան նաև Երևան քաղաքի դատախազ **Յ. Բադալյանը**, ՀՀ գլխավոր դատախազության կոռուպցիոն և կազմակերպված հանցագործու-

խան որոշումներ, իսկ դրանց կատարումն ապահովելու նպատակով գլխավոր դատախազի կողմից կտրվեն գրավոր ցուցումներ, հանձնարարականներ, հրամաններ:

«...Առանց հասարակության վստահության հնարավոր չէ արդյունավետ պայքարել հանցավորության դեմ...»

Կոլեգիայում նշվեց նաև, որ առաջիկայում ՀՀ գլխավոր դատախազին

թյունների գործերով վարչության պետ **Կ. Փիլոյանը**, ՀՀ փոխստիկնապետ, ոստիկանության գլխավոր քննչական վարչության պետ **Գ. Համբարձումյանը**, ՀՀ Հատուկ քննչական ծառայության պետ **Ա. Միրզոյանը** և ուրիշներ:

առընթեր տեղի կունենան առանձին օպերատիվ խորհրդակցություններ՝ փորձագիտական կենտրոնների ղեկավարների մասնակցությամբ՝ փորձաքննությունների որակը բարելավելու ու ժամկետները կրճատելու նպատակով, ինչպես նաև ոստիկանության հետ՝ քննարկելու օպերատիվ-հետախուզական և քննչական մարմինների համագործակցության արդյունավետությունը բարձրացնելու վերաբերող հարցեր:

Դատախազության կոլեգիայի նիստում մանրամասն քննարկվեցին ոլորտում առկա խնդիրները, որոնցից յուրաքանչյուրի վերաբերյալ կոլեգիան կարտահայտի իր գնահատականը՝ կայացնելով համապատաս-

ՀՀ դատախազության ինտերնետային էջում կարող եք ծանոթանալ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալների՝ կոլեգիայում ունեցած ելույթներին:

Ի ԿԱՏԱՐՈՒՄ ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՀԱՆՁՆԱՐԱՐԱԿԱՆՆԵՐԻ

ԴԱՏԱԽԱՉԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՁԵՆՔԸ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆ Է

2012 թվականի Նոյեմբերի 7-ին կայացավ ՀՀ գլխավոր դատախազին առընթեր օպերատիվ խորհրդակցություն, որին մասնակցում էին ՀՀ դատախազության կոլեգիայի անդամները, գլխավոր դատախազության վարչությունների և բաժինների պետերը, դատախազության կառուցվածքային ստորաբաժանումների ղեկավարներ, քննչական մարմինների պետեր, փորձագիտական հիմնարկների ղեկավարներ:

Խորհրդակցությունում քննարկվեց «Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի կողմից ՀՀ գլխավոր դատախազությունում 2012թ. հոկտեմբերի 29-ին անցկացված խորհրդակցության և դրա արդյունքներով 2012թ. հոկտեմբերի 31-ին ՀՀ Նախագահի տրված N ՀՆԱ-10 հանձնարարականի 3-րդ կետի պահանջների կատարման ներքո դատական փորձաքննությունների նշանակման և իրականացման ընթացքում հայտնաբերված թերացումների, խախտումների, դրանց օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ դրսևորումների, ծագած հիմնախնդիրների քննարկման և դրանց վերացման ուղղությամբ ձեռնարկվելիք միջոցառումների մասին» հարցը:

Սարգսյանը, Ա. Թամազյանը, Ա. Դանիելյանը, Գ. Կոստանյանը, ՀՀ գլխավոր դատախազության վարչությունների պետեր **Վ. Շահինյանը, Ա. Գոյունյանը, Կ. Փիլոյանը**, ՀՀ ոստիկանության գլխավոր քննչական վարչության պետ **Գ. Համբարձումյանը**, ՀՀ Հատուկ քննչական ծառայության պետ **Ա. Միրզոյանը**, Երևան քաղաքի դատախազ **Յ. Բադալյանը**, փորձագիտական հաստատությունների ղեկավարներ և ուրիշներ:

Խորհրդակցության աշխատանքներն ամփոփեց ՀՀ գլխավոր դատախազ **Աղվան Յովսեփյանը**, ընդգծելով որ հնչած բոլոր առաջարկությունները մանրամասնորեն կուսումնասիրվեն և դրանց հետ կապված կտրվեն համապատասխան հանձնարարականներ:

Խորհրդակցությունում ելույթ ունեցան ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալներ **Ս.**

ՀԱՏՈՒԿ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ 5 ՏԱՐԵԿԱՆ Է

Հայաստանի Հանրապետության հատուկ քննչական ծառայության կազմավորման 5-ամյակի կապակցությամբ ծառայության պետ Անդրանիկ Միրզոյանին և աշխատակիցներին շնորհավորական ուղերձ է հղել ՀՀ գլխավոր դատախազությունը, որում մասնավորապես ասված է.

«...Հատուկ քննչական ծառայության կազմավորման անհրաժեշտությունը պայմանավորված և թելադրված էր ժամանակի պահանջներով, մասնավորապես՝ նախաքննական մարմինների համակարգում կատարվող փոփոխություններով, այդ թվում՝ դատախազության մարմիններից քննչական սպարատի անջատմամբ և դրա արդյունքում նախաքննության կատարումը գերատեսչական ենթակայությամբ գործող նախաքննական մարմիններից մեկի մենաշնորհը չդարձնելու, դրանից բխող անցանկալի երևույթները բացառելու նպատակով:

Անցած տարիների փորձը ցույց տվեց, որ նման մարմնի ստեղծումը լիովին արդարացված էր, և չնայած օրենսդրական անկատարությունը, աշխատակիցների փոքր թվաքանակին, ծառայությունն օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակում մեծամասամբ բարդ և հասարակական մեծ հնչեղություն ունեցող շուրջ 1000 քրեական գործ է քննել:

Քննիչների և բոլոր ծառայողների մասնագիտական բարձր պատրաստվածության, քաղաքացիական հստակ դիրքորոշման և ամենօրյա տքնաչան աշխատանքի շնորհիվ նկատելիորեն ակտիվացել է հանցագործությունների դեմ մղվող պայքարը, ամրապնդվել համագործակցությունն ինչպես իրավապահ և ուժային այլ կառույցների, այնպես էլ քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների հետ, ինչը հանցավոր որոնման գործունեության մեր հասարակության պաշտպանության հուսալի նախադրյալներից է:

Կրկին ջերմորեն շնորհավորելով Ձեր և Ձեր ղեկավարած կոլեկտիվի աշխատակիցներին մասնագիտական տոնի առթիվ՝ մաղթում ենք հաջողություններ Ձեր դժվարին ու պատասխանատու աշխատանքում և անձնական կյանքում»,- ասված է ՀՀ գլխավոր դատախազության ուղերձում:

Հանրապետության հատուկ քննչական ծառայության 5-րդ տարեդարձի կապակցությամբ Ծառայության պետ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՄԻՐԶՕՅԱՆԸ գլխավոր դատախազի հրամանով պարգևատրվել է հուշանվերով:

Աշխատանքային պարտականությունները բարեխղճորեն կատարելու համար ՀՀ

գլխավոր դատախազության շնորհակալագրով պարգևատրվել են. հատկապես կարևոր գործերի ավագ քննիչ Ա. Երեմյանը՝ հատկապես կարևոր գործերի քննիչներ Ռ. Ամիրխանյանը, Վ. Մկրտչյանը, Ա. Կարապետյանը:

«Օրինականություն» գիտագործնական հանդեսը սիրով միանում է հոբելյանի առթիվ ստացված շնորհավորանքներին և Հատուկ քննչական ծառայության մեր գործընկերներին մաղթում աշխատանքային կորով, առողջություն և հաջողություններ:

ՆՇԱՆԱԿՈՒՄՆԵՐ
ՀՀ ԴԱՏԱԽԱՉՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

ԵՐԵՄՅԱՆ Գևորգ Խաչիկի

Ծնվել է 1951 թվականին, Ապարանի շրջանի Ջորագլուխ գյուղում:

Ավարտել է Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետը:

ՀՀ դատախազության համակարգում աշխատում է 1974 թվականից. շրջանային դատախազության քննիչ, ավագ քննիչ, ՀԽՍՀ դատախազին առընթեր ՀԿԳ քննիչ, շրջանային դատախազի ավագ օգնական, շրջանային դատախազի տեղակալ, Ապարանի շրջանի դատախազ, ՀՀ գլխավոր դատախազության վարչության ավագ դատախազ, վարչության պետի տեղակալ, Երևան քաղաքի Շենգավիթ վարչական շրջանի դատախազ:

Արդարադատության երրորդ դասի պետական խորհրդական է, արժանացել է պետական և գերատեսչական պարգևների ու խրախուսանքների:

ՀՀ գլխավոր դատախազի 2012 թվականի նոյեմբերի 7-ի հրամանով Գ. Երեմյանը նշանակվել է Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների դատախազ:

ԴԱՎԹՅԱՆ Արթուր Սարգսի

Ծնվել է 1978 թվականին, Շիրակի մարզի Հոռոմ գյուղում:

Ավարտել է Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետը և դասախոսել նույն ֆակուլտետում: Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու է:

ՀՀ դատախազության համակարգում է 2006 թվականից. ՀՀ գլխավոր դատախազության վարչության քրեագետ-դատախազ, ՀՀ գլխավոր դատախազության մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով վարչության պետի տեղակալ:

Արժանացել է պարգևների և խրախուսանքների:

ՀՀ գլխավոր դատախազի 2012 թվականի նոյեմբերի 7-ի հրամանով Ա. Դավթյանը նշանակվել է Երևան քաղաքի Շենգավիթ վարչական շրջանի դատախազ:

ՀԱԿՈՐՅԱՆ Նորայր Հայրապետի

Ծնվել է 1955 թվականին Սիսյանի շրջանի Բորիսովկա գյուղում:

Ավարտել է Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետը: Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու է:

Աշխատել է Սիսյանի քաղխորհրդի նախագահ, Սյունիքի մարզի դատախազի տեղակալ, ՀՀ գլխավոր դատախազության բաժնի պետ, ՀՀ գլխավոր դատախազության պետական շահերի պաշտպանության վարչության պետի տեղակալ:

Խրախուսվել է ՀՀ գլխավոր դատախազի հրամաններով, արժանացել գերատեսչական պարգևների:

ՀՀ գլխավոր դատախազի 2012 թվականի նոյեմբերի 6-ի հրամանով Ն. Հակոբյանը նշանակվել է Սյունիքի մարզի դատախազ:

ԽՈՒԼԻԳԱՆՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ,

որակման հիմնախնդիրները և նրա սահմանազատումը այլ հանցագործություններից

Արամ ԹԱՄԱԶՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազատ տեղակալ,
արդարադատության պետական խորհրդակամ,
իրավաբանական գտությունների դոկտոր

Հողվածում արծարծված հարցերը վերաբերում են խուլիգանության հանցակազմի առանձնահատկություններին, նրա շարժառիթների բովանդակային մեկնաբանությանը, խուլիգանական դրդումների և անձնական անբարյացակամ հարաբերություններից բխող վրեժի շարժառիթների տարանջատմանը, դիտավորության դրսևորման եղանակին, խուլիգանության և այլ հանցագործությունների, մասնավորապես, խուլիգանական դրդումներով կատարված սպանության, սպանության կամ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու սպառնալիքի, իշխանության ներկայացուցչի նկատմամբ բռնություն գործադրելու, գույքը դիտավորությամբ ոչնչացնելու կամ վնասելու, վանդալիզմի և այլ հանցակազմերի տարանջատմանն ու զուգորդումներին:

Խուլիգանությունը հանրորեն առավել վտանգավորություն ներկայացնող արարք է, որն էական վնաս է պատճառում ինչպես պետության ու հասարակության շահերին, այնպես էլ քաղաքացիների իրավունքներին և օրինական շահերին: Հետևաբար, խուլիգանության դեմ պայքարը եղել և մնում է իրավապահ մարմինների առաջնահերթ խնդիրներից մեկը, որի լուծման արդյունավետությունը պայմանավորված է մի շարք գործոններով, այդ թվում՝ քրեական օրենսդրության կատարելագործմամբ և դրա կիրարկման միատեսակ պրակտիկայի ձևավորմամբ:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը «Հայաստանի Հանրապետությունում հանցագործությունների կանխարգելման պետական ծրագիրը հաստատելու մասին» որոշմամբ խնդիր է դրել գիտական հաստատությունների և պատկան պետական մարմինների առջև՝ իրականացնելու «հանցավորության դեմ պայքարի հիմնախնդիրների վերաբերյալ համակարգված և գիտականորեն հիմնավորված առաջարկությունների մշակում և ներդրում»:

Այս կապակցությամբ առանձնակի ուշադրության է արժանի խուլիգանության հանցակազմի գիտական վերլուծությունը, որը, թեպետ, եղել է ոչ քիչ թվով գիտնականների ուսումնասիրության առարկան, սակայն դրան առնչվող առանձին հարցեր դեռևս վիճահարույց բնույթ են կրում ինչպես գիտության մեջ, այնպես էլ քրեական իրավունքի գործնական կիրառման ժամանակ՝ պայմանավորված նաև վերջին տասնամյակի ընթացքում հանցակազմի թե՛ հասկացության, թե՛ նրա որակյալ տեսակները բնորոշող հանգամանքներում կատարված որակական փոփոխություններով:

Հարցերը, որոնք ծագել և ծագում են տեսության մեջ և գործնականում, վերաբերում են խուլիգանության հանցակազմի առանձնահատկություններին, նրա շարժառիթների բովանդակային մեկնաբանությանը, խուլիգանական դրդումների և անձնական անբարյացակամ հարաբերություններից բխող վրեժի շարժառիթների տարանջատմանը, դիտավորության դրսևորման եղանակին, խուլիգանության և այլ հանցագործությունների, մասնավորա-

պես, խուլիզանական դրդումներով կատարված սպանության, սպանության կամ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու սպառնալիքի, իշխանության ներկայացուցչի նկատմամբ բռնություն գործադրելու, գույքը դիտավորությամբ ոչնչացնելու կամ վնասելու, վանդալիզմի, թաղման վայրերն անարգանքի ենթարկելու և այլ հանցակազմերի տարանջատմանն ու զուգորդումներին:

Չամաձայն ՅՅ քրեական օրենսգրքի՝ խուլիզանությունը դիտավորությամբ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելն է, որն արտահայտվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով: Խուլիզանության հանցակազմի նման սահմանումը միաժամանակ հանդիսանում է տվյալ հանցակազմի հասարակ տեսակը և սահմանված է ՅՅ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով, ի տարբերություն մախկին ձևակերպման, երբ քրեորեն պատժելի խուլիզանության համար պարտադիր հատկանիշներ էին մաև անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը, ինչպես նաև ուրիշի գույքը ոչնչացնելը կամ վնասելը, որպիսիք ներկայումս հանդիսանում են արարքը որակյալ դարձնող հատկանիշներ և սահմանված են ՅՅ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

Հասարակական կարգը մարդկանց ամենօրյա կենսագործունեության՝ աշխատանքի, կենցաղի, հանգստի ընթացքում նորմալ փոխհարաբերություններն ապահովող հասարակական հարաբերությունների ամբողջությունն է: **Հասարակական կարգը, որպես քրեահրավական պաշտպանության օբյեկտ**, հասարակական անդորրը, հասարակական բարոյականությունը, այդ թվում՝ քաղաքացիների կողմից հասարակական վայրերում օրինապահ և կայուն վարքագծի պահպանումը, տրանսպորտի անխափան աշխատանքը, հիմնարկությունների, ձեռնարկությունների, անձանց ֆիզիկական և բարոյական անձեռնմխելիությունն ապահովող հասարակական հարաբերությունների ամբողջությունն է: Այս և նմանատիպ հասարակական հարաբերությունների դեմ ուղղված հասարակության նկատմամբ բացահայտ ան-

հարգալից վերաբերմունք արտահայտող և հասարակական կարգը կոպտորեն խախտող գործողությունների կատարումը հանդիսանում է **խուլիզանության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը:**

Գործնականում իրավակիրառ մարմինները երբեմն շփոթում են հասարակական կարգը հասարակական վայրում կարգ ու կանոնի հետ, որը հանգեցնում է այն սխալ հետևությանը, որ խուլիզանությունը կարող է կատարվել միայն հասարակական վայրում՝ հրապարակում, փողոցում, ստադիոնում, տրանսպորտում, կինոթատրոնում և այլ մարդաշատ տեղերում, և պարտադիր՝ մարդկանց ներկայությամբ: Մինչդեռ, հասարակական կարգը կարող է խախտվել ինչպես վերը նշված հասարակական վայրերում՝ մարդկանց ներկայությամբ, որպիսիք կազմում են խուլիզանության դեպքերի հիմնական մասը, այնպես էլ հասարակական վայրերում մարդկանց բացակայության դեպքում, ինչպես նաև կոմունալ և առանձին մեկուսացված բնակարանում, նույն ընտանիքի անդամների միջև հարաբերություններում, դաշտում, անտառում և այլն, քանի որ **այնտեղ, որտեղ կա շփում մարդկանց միջև, միշտ էլ պետք է պաշտպանվի փոխհարաբերությունների որոշակի կարգ, ապահովվի բարոյական նորմերի պատշաճ պահպանում:** Այսինքն, հասարակական կարգը կարող է խախտվել թե՛ հասարակական վայրում, թե՛ նրանից դուրս՝ ոչ հասարակական վայրում, թե՛ մարդկանց ներկայությամբ, թե՛ նրանց բացակայության դեպքում:

Ընդհանրապես, թեկուզ և նեղ իմաստով ընկալվամբ, հասարակական կարգը չի կարելի նույնացնել հասարակական վայրի հետ, դա ընդունելի չէ թե՛ տեսական, թե՛ գործնական առումով: Խուլիզանության համար քրեական պատասխանատվության պարտադիր պայմանը հասարակական կարգն է, և ոչ թե հասարակական վայրը:

Ինչ վերաբերում է խուլիզանությանը հատուկ **հրապարակայնության** հատկանիշին, ապա այն պայմանավորված չէ միայն արարքի կատարման ժամանակ մարդկանց առկայությամբ, այն կարող է կատարվել նաև նրանց բացակայությամբ, այդ թվում՝ գիշերային ուշ ժամերին, նաև՝

զաղտնի: Վերջին դեպքում պարտադիր է, որպեսզի անձը գիտակցի, որ իր դրսևորած խուլիզանական վարքագիծը կարճ ժամանակ անց հայտնի կդառնա հասարակության լայն շերտերին կամ բնակչության որոշակի մասին:

Հասարակական կարգի կոպիտ խախտումը և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորումն ընդամենը խուլիզանության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի դրսևորումն է՝ հանցավոր նպատակին հասնելու եղանակ:

Հասարակական կարգը կոպիտ կեպով կարող է խախտվել և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորվել նաև անձնական անբարյացակամ հարաբերություններից ծագած վրեժի հողի վրա կատարված հանցագործության, օրինակ՝ ծեծի, զենքի գործադրմամբ մարմնական վնաս պատճառելու դեպքում կամ վանդալիզմի, թաղման վայրերն անարգանքի ենթարկելու ժամանակ և այլն: Սակայն, դրանք դեռևս խուլիզանություն չեն, որքանով որ դրանք քրեաիրավական պաշտպանության համապատասխան օբյեկտներին վնաս պատճառող հանրորեն վտանգավոր ոտնձգության միայն արտաքին դրսևորումն են կամ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը բնութագրող հատկանիշները:

Մինչդեռ, մարդկային արարքի արտաքին, օբյեկտիվ դրսևորումը, որքան էլ այն վտանգավոր լինի, բավարար չէ արարքի քրեաիրավական զնահատման համար առանց հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրող հատկանիշների՝ մեղքի, շարժառիթի, նպատակի, հույզերի բացահայտման, որի իրավաբանական նշանակությունը կայանում է նաև նրանում, որ թույլ է տալիս իրարից տարբերել օբյեկտիվ կողմով միմյանց նման հանցակազմերը և ապահովել հանցագործությունների ճիշտ որակումը: Միայն հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի դրսևորմամբ է, որ նույն արարքը, օրինակ՝ գույքի բացահայտ հափշտակումը մի դեպքում կարող է որակվել որպես կողոպուտ, մյուս դեպքում՝ գույքի դիտավորյալ ոչնչացում, երրորդ դեպքում՝ խուլիզանություն և այլն:

Հասարակական կարգը կոպտորեն

խախտվում է բազմաթիվ հանցագործությունների կատարման դեպքում, սակայն միայն այն շարժառիթների և դրդումների դեպքում է արարքը համարվում խուլիզանություն, երբ դրանցում արտահայտվում են բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք հասարակության նկատմամբ, երբ հանցավորի գործողությունները պարունակում են հասարակական կարգի կոպիտ խախտման, հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի այնպիսի դրսևորումներ, ինչպիսիք են հասարակության և բարոյականության հանդիհանուր ճանաչում ստացած նորմերին նետված բացահայտ մարտահրավերը, շրջապատին և հասարակությանն իրեն հակադրելու և հակազդելու ցանկությունը, իր անձի «առավելություններն» ընդօժեցելու մոլուցքը, «ինքնահաստատման» պահանջը, եսամոլությունը, սանձարձակությունը, կատաղի, անպարկեշտ վարքագիծը, ցինիզմը, դաժանությունը, հանդգնությունը և այլն: Նշված հանգամանքները բնութագրում են նաև հանցագործի անձի խիստ բացասական հատկանիշները և նրա կողմից կատարած արարքի առավել վտանգավոր բնույթը:

Խուլիզանության շարժառիթը անձի՝ իր «առավելություններն» ընդօժեցելու մոլուցքն է, «ինքնահաստատման» ձգտումը, շրջապատին և հասարակությանը հակադրվելու և հակազդելու հանդուզն ցանկությունը, որին նա ձգտում է հասնել հասարակական կարգի կոպիտ խախտման և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու միջոցով: Շարժառիթը նպատակին հասնելու ցանկությունն է, իսկ նպատակը շարժառիթի հիմքի վրա ձևավորված այն ապագա ցանկալի վիճակի մասին պատկերացումն է, որին ձգտում է հասնել անձը:

Խուլիզանության շարժառիթը, ըստ **Բ.Ս.Վոլկովի**, անձի հատկապես անհարգալից ձևով իրեն դրսևորելու և համակեցության պահանջների ու կանոնների նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք հանդես բերելու ձգտումն է: **Ս.Ա.Տարարուխինը** խուլիզանության շարժառիթը սահմանում է որպես «հասարակական կարգը խախտող զանազան լկտի և հանդուզն գործողությունների միջոցով հասարակության նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու գիտակցված մղում»:

Հաճախ այս հանցագործությունը կատարվում է առանց տեսանելի առիթի, կամ աննշան առիթն օգտագործվում է որպես պատրվակ խուլիգանություն կատարելու համար: Տեսանելի առիթի բացակայությունը երբեմն այն տպավորությունն է ստեղծում, թե խուլիգանությունը կատարվում է առանց շարժառիթի: Սակայն առանց շարժառիթ դիտավորյալ գործողություններ, այդ թվում՝ խուլիգանություն չի լինում: Առանց շարժառիթի արարքներ կարող են կատարել միայն իրենց արարքի փաստական կողմն ու հասարակական վտանգավորությունը չգիտակցող և այդպիսիք ղեկավարելուն անընդունակ, անմեղսունակ անձիք:

Մյուս դեպքում՝ գիտակցական և նպատակաուղղված մարդկային յուրաքանչյուր գործողություն հետևանք է որոշակի մղումների և ներքնապես պատճաբանված է: Այդ պատճառով էլ պետք է նկատի ունենալ այն կարևոր հանգամանքը, որ խուլիգանության շարժառիթը պատճառաբանված է ոչ պակաս, քան այլ հանցագործությունների դեպքում, և որ առաջին հայացքից անտրամաբանական, անմպատակ, անորոշ և բովանդակազուրկ թվացող արարքները պայմանավորված են հանցավորի համար իմաստավորված, գիտակցված և նպատակային գործողություններով:

Խուլիգանության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է դիտավորությամբ:

Ինչպես արդեն նկատեցինք, խուլիգանության շարժառիթի բացահայտումը կարևոր նշանակություն ունի արարքը ճիշտ որակելու, խուլիգանությունն այլ հանցագործություններից և առաջին հերթին անձի դեմ ուղղված հանցագործություններից տարբերելու համար: Այսինքն, հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի հատկանիշներով են պայմանավորված խուլիգանության և այլ հանցագործությունների տարբերությունները:¹

Արարքի ճիշտ քրեաիրավական գնահատման համար անհրաժեշտ է նաև հստակ սահմանազատում կատարել մի կողմից խուլիգանության՝ որպես հասարակական կարգի դեմ ուղղված հանցագործության, և մյուս կողմից խուլիգանական շարժառիթի՝ որպես արարքի հոգեբանական հատկության միջև: Խուլիգանական շարժառիթը կարգը է դրսևորվել առանց խուլիգանության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի՝ առանց հասարակական կարգը կոպտորեն խախտող և հանրության հանդեպ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք արտահայտող գործողությունների կատարման և հակառակը՝ հասարակական կարգի խախտումը կարող է դրսևորվել առանց խուլիգանական շարժառիթների: Այսինքն՝ խուլիգանական շարժառիթը խուլիգանության հանցակազմի պարտադիր հատկանիշներից միայն մեկն է, և խուլիգանական շարժառիթի առկայությունը դեռևս չի նշանակում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության կատարում:

Չկա խուլիգանություն այն դեպքում, երբ ծեծը, առողջությանը վնաս պատճառելը և նմանատիպ արարքները կատարվել են անձնական անբարյացակամ հարաբերությունների հողի վրա, տուժողների ոչ իրավաչափ և անօրինական գործողությունների արդյունքում ձևավորված վրեժի շարժառիթով: Խուլիգանական դրդումները և կենցաղային շարժառիթները (վրեժ, խանդ, անձնական անբարյացակամ հարաբերություններ) արարքի որակման ժամանակ բացառում են միմյանց:

Գործնականում, սակայն, պատահում են դեպքեր, երբ առողջությանը վնաս պատճառելը, ծեծը կամ նմանատիպ այլ արարքները կատարվում են անձնական անբարյացակամ հարաբերությունների հողի վրա, բայց դրանով անձը **միաժամանակ** կոպիտ կերպով խախտում է հասարակական կարգը և բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորում հասարակության նկատմամբ:

Երբեմն անձնական անբարյացակամ հարաբերությունների առիթով սկսված

¹ Տե՛ս. Բ.С. Волков. Проблема воли и уголовная ответственность. Казань. 1965. с.28,151-152: Տե՛ս. նաև С.А.Тарарухин. Преступное поведение. Социально-психологические черты. М.1974. с.98:

գործողությունները **վերաճում են** հասարակական կարգի դեմ ուղղված հանցագործության, երբ հանցավորն ակնհայտորեն անտեսում և արհամարհում է երրորդ անձանց՝ հասարակության շահերը (անձանց գիշերային հանգստի խանգարումը, հարևանների կողմից արված դիտողություններից հետո իր գործողությունները համառորեն չդադարեցնելը և այլն) և դրսևորում շրջապատին և հասարակությանը հակադրվելու և հակազդելու հանդուգն ցանկություն, իր «առավելություններն» ընդգծելու մոլուցք, «ինքնահաստատման» ձգտում:

Այս և նման այն դեպքերում, երբ անձի գործողություններն ուղեկցվել են հանցավորի համար ակնհայտ հասարակական կարգի կոպիտ խախտմամբ և արտահայտել հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք՝ առկա է խուլիգանության հանցակազմը, կարևոր մի հանգամանք, որը, ցավոք, վերջին տարիներին հաճախ անտեսվել է իրավակիրառ մարմինների կողմից, որի արդյունքում արհեստականորեն նվազել են խուլիգանության դեպքերը ի հաշիվ անձի դեմ ուղղված հանցավոր արարքների աճի:

Օրինակ. կինոթատրոնում, համերգասրահում, ռեստորանում անձնական անբարյացակամ հարաբերությունների հողի վրա ծագած կռիվը, կոնկրետ հանգամանքներից ելնելով, կարող է վերածել խուլիգանության՝ շրջապատին և հասարակությանը հակադրվելու հանդուգն ցանկությամբ հասարակական կարգի կոպիտ խախտման և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորման:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հասարակ խուլիգանության հանցակազմը ձևական է, հանցագործությունն ավարտված է համարվում հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորմամբ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտող գործողություններ կատարելու պահից:

խուլիգանությունը, որը զուգորդվել է անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով, ինչպես նաև ուրիշի գույքը ոչնչացնելով կամ վնասելով, հանդիսանում է ա-

րարքը որակյալ դարձնող հատկանիշ և նախատեսված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

Անձի նկատմամբ բռնության գործադրումը դրսևորվում է հարվածներ հասցնելով, ծեծով, ֆիզիկական ցավ, առողջությանը վնաս պատճառելով կամ բռնության բնույթ կրող և այդ մասին վկայող այլ գործողություններով:

Անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելու սպառնալիքը կարող է դրսևորվել ինչպես հարվածներ հասցնելու, ծեծի կամ առողջությանը վնաս պատճառելու սպառնալիքի, այնպես էլ սպանության սպառնալիքի ձևով:

Գույքի ոչնչացումը գույքն այնպիսի վիճակի հասցնելն է, որի արդյունքում այն լիովին դառնում է անպետք և չի կարող ծառայել իր նպատակային նշանակությանը:

Գույքը վնասելը գույքի հատկանիշների այնպիսի փոփոխությունն է, որի դեպքում գույքի վիճակն էականորեն վատթարանում է, կորսվում են դրա օգտակար հատկությունները կամ դրանց զգալի մասը, և գույքը լրիվ կամ մասնակիորեն դառնում է անպետք նպատակային կամ տնտեսական նշանակության համար: Ի տարբերություն գույքի ոչնչացման, վնասման դեպքում որոշակի ծախսումներով հնարավոր է վերականգնել գույքի որակական հատկանիշները, դրա հետ միասին՝ նրա տնտեսական նշանակությունը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի **258-րդ հոդվածի 3-րդ մասը** սահմանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արարքներ, որոնք.

- ա) կատարվել են մի խումբ անձանց կամ կազմակերպված խմբի կողմից,
- բ) զուգորդվել են իշխանության ներկայացուցչին կամ հասարակական կարգի պահպանության պարտականություն իրականացնող կամ հասարակական կարգի խախտումը խափանող անձին դիմադրություն ցույց տալով,
- գ) զուգորդվել են անձի առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելով,
- դ) զուգորդվել են բացառիկ ցինիզմով:

Արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով որակվում է այն դեպքում, երբ **այն կատարվել է մի խումբ անձանց կամ կազմակերպ-**

ված խմբի կողմից: Օրենքի սահմանումից հետևում է, որ արարքի որակման համար կապ չունի խմբի կողմից խուլիզանությունը կատարվել է նախնական, թե առանց նախնական համաձայնության: Երկու դեպքում էլ գործ ունենք համակատարման՝ խմբի անդամների կողմից խուլիզանության կատարման հետ:

Միաժամանակ, անհրաժեշտ է հստակորեն պարզել, թե կոնկրետ ինչպիսի գործողություններ են կատարել համակատարողները՝ կապված անձի նկատմամբ կիրառված բռնության գործադրման կամ դրա գործադրման սպառնալիքի, ինչպես նաև ուրիշի գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու հետ: Նկատի ունենալով, որ մի խումբ անձանց կամ կազմակերպված խմբի կողմից կատարված խուլիզանության համար պատասխանատվությունն օրենսդիրը կապում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արարքի հետ, ուստի խմբի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված խուլիզանության կատարման դեպքում հանցավորի արարքը չի կարող որակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով: Խմբի առկայության նման դեպքում, փաստորեն, հանցակիցներից յուրաքանչյուրի արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով, չնայած այն իր բնույթով, բնականաբար, ավելի վտանգավոր արարք է, քան ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված նույն հանցագործությունը մեկ անձի կողմից կատարելը:

Խմբի կողմից անձի նկատմամբ կիրառված բռնության դեպքում խմբի յուրաքանչյուր անդամի գործողություն ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, իսկ կատարողի սահմանազանցման դեպքում լրացուցիչ որակում է պահանջում միայն այն կատարողի արարքը:

Այն դեպքում, երբ մի խումբ անձանց կամ կազմակերպված խմբի կողմից կատարված խուլիզանության ընթացքում տուժողի առողջությանը պատճառվել է թեթև վնաս, հանցակիցների արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով: Այն դեպքերում, երբ խմբի կողմից կատարված խուլիզանության ընթացքում տուժողին պատճառվել է միջին ծանրության

վնաս՝ հանցակիցների արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին և 4-րդ կետերով, ծանր մարմնական վնաս պատճառելու դեպքում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի և 112-րդ հոդվածի համակցությամբ, տուժողին մահ պատճառելու դեպքում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ և 104-րդ հոդվածների համակցությամբ:

Խմբի կողմից զենք կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրմամբ ծանր մարմնական վնաս կամ տուժողին մահ պատճառելու դեպքում արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի համապատասխանաբար 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով և 112-րդ հոդվածի համակցությամբ կամ 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով և 104-րդ հոդվածի համակցությամբ:

Եթե 18 տարին լրացած անձը խուլիզանության կատարմանը ներգրավել է տվյալ հանցագործության համար քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած անչափահասի, ապա նրա արարքը լրացուցիչ պետք է որակել նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 165-րդ հոդվածով՝ անչափահասին հանցանքի կատարմանը ներգրավելու համար:

Այն դեպքում, երբ խուլիզանության կատարման ժամանակ հանցավորն անձի կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառելու նպատակով օգտագործել է անձի կյանքի ու առողջության համար վտանգ ներկայացնող կենդանիների, ապա գործի հանգամանքներից ելնելով՝ հանցավորի արարքը կարող է որակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, իսկ դրանց միջոցով տուժողին ծանր մարմնական վնաս կամ մահ պատճառելու դեպքում՝ նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ կամ 104-րդ հոդվածով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով է որակվում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված խուլիզանական արարքը, որը **զուգորդվել է իշխանության ներկայացուցչին կամ հասարակական կարգի պահպանության պարտականություն իրականացնող կամ հասարակական կարգի խախտումը խափանող անձին դիմադրություն ցույց տալով:**

Խուլիզանության հանցակազմի տվյալ

որակյալ հատկանիշը, ըստ էության, ընդգրկում է խուլիզամության հետ զուգորդված հետևյալ արարքները.

- ա) իշխանության ներկայացուցչին դիմադրություն ցույց տալը,
- բ) հասարակական կարգի պահպանության պարտականություն իրականացնող անձին դիմադրություն ցույց տալը,
- գ) հասարակական կարգի խախտումը խափանող անձին դիմադրություն ցույց տալը:

Այսինքն, դիմադրությամբ զուգորդված խուլիզամությունն ունի տուժողների երեք խումբ հասցեատերեր:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 316-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն, իշխանության ներկայացուցիչ է համարվում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ծառայող այն անձը, ով ծառայողական ենթակայության տակ չգտնվող անձանց նկատմամբ սահմանված կարգով օժտված է կարգադրիչ լիազորություններով:

Հասարակական կարգի պահպանման պարտականություն իրականացնող անձինք կարող են լինել ներքին զորքերի զինծառայողները և այն անձինք, ովքեր օժտված են հասարակական կարգի պահպանման որոշակի լիազորություններով: Ինչ վերաբերում է հասարակական կարգի խախտումը խափանող անձին, ապա այն կարող է լինել ցանկացած անձ:

Իշխանության ներկայացուցչին և հասարակական կարգի պահպանության պարտականություն իրականացնող, ինչպես նաև հասարակական կարգի խախտումը խափանող անձին դիմադրություն ցույց տալն արտահայտվում է ակտիվ գործողություններով՝ հարվածներ հասցնելով, ծեծով, ֆիզիկական ցավ, վնաս պատճառելով, ինչպես նաև այդպիսի գործողությունների սպառնալիքներով:

Հանցավորի խուլիզամական գործողությունների խափանմանը, հանցագործին զինաթափելուն, ձերբակալմանն ուղղված իշխանության ներկայացուցչի կամ այլ անձանց օրինաչափ գործողություններին ակտիվ հակազդմամբ դիմադրություն ցույց տալը պետք է տարբերել չարամիտ անհնազանդությունից, այն է՝

անձի այնպիսի պասիվ վարքագծից, որը պայմանավորված է նրա կողմից խուլիզամական գործողությունները դադարեցնելու պահանջի կատարումից հրաժարվելու, այդ թվում՝ իրենց հետ ոստիկանությունն զնալու պահանջից առանց ակտիվ հակազդման հրաժարվելու հետևանքով:

Անձի պասիվ վարքագծով պայմանավորված անհնազանդության նման դեպքերում հանցավորի արարքը չի կարող որակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով: Բացի այդ, հարկ է նկատել, որ որոշ դեպքերում դիմադրությունը կարող է կրել նաև ոչ բռնի բնույթ, այսինքն, կարող է դրսևորվել նաև առանց բռնության կամ բռնության սպառնալիքի, և նման դեպքում նույնպես հանցավորի արարքը չի կարող որակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով, որքանով որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասը հղում է կատարում նույն հոդվածի 2-րդ մասին, որտեղ չարամիտ խուլիզամության տակ հասկացվում է խուլիզամության այն դեպքերը, որոնք զուգորդվել են անձի նկատմամբ բռնության գործարմամբ կամ դրա սպառնալիքով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված հանցակազմում սահմանված դիմադրությունը պետք է ցույց տրվի խուլիզամության կատարման ընթացքում կամ պայմանավորված լինի նրա կատարմամբ: Դիմադրությունը, պայմանավորված թույլ տրված վարչական կամ այլ իրավախախտմամբ, կամ զուգորդված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված խուլիզամությամբ, չի կարող որակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով, որքանով որ այս դեպքում նույնպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով սահմանված պատասխանատվությունը օրենսդիրը կապում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արարքի կատարման հետ: Կապված արարքի բնույթից՝ նման դեպքերում հանցավորի արարքը կարող է որակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 316-րդ հոդվածի համապատասխան մասով:

Խուլիզանության ավարտից հետո իշխանության ներկայացուցչին, հասարակական կարգի պահպանությունն իրականացնող անձին դիմադրություն ցույց տալը, այդ թվում՝ անձի ձեռքակալման, զինաթափման ժամանակ, ենթակա է որակման խուլիզանության և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 316-րդ հոդվածների համակցությամբ: Նման դեպքում հանցավոր արարքը չի պարունակում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով սահմանված հանցակազմը նախատեսում է խուլիզանական գործողությունների կատարման ժամանակ այնպիսի դիմադրություն, որն արտահայտվել է կյանքի և առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնության կիրառմամբ կամ դրա սպառնալիքով: Տվյալ դեպքում հանցավորի արարքը ամբողջովին ընդգրկվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետում և այն մաս ՀՀ քրեական օրենսգրքի 316-րդ հոդվածով չի որակվում:

Առողջությանը ծանր, միջին ծանրության և առողջությունը քայքայող թեթև մարմնական վնաս պատճառելու դեպքում արարքը որակվում է հանցագործությունների համակցությամբ՝ իշխանության ներկայացուցչին դիմադրություն ցույց տալու մասով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ և 316-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համակցությամբ, հասարակական կարգի պահպանության պարտականություն իրականացնող անձին դիմադրություն ցույց տալու կամ հասարակական կարգի խախտումը խափանող անձին դիմադրություն ցույց տալու դեպքերում՝ պատճառված թեթև և միջին ծանրության վնասի դեպքում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, ծանր վնասի դեպքում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ և 112-րդ հոդվածների համակցությամբ:

Եթե դիմադրության ընթացքում նշված անձանց առողջությանն անզգուշությամբ թեթև, միջին կամ ծանր վնաս է պատճառվել, ապա արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, իսկ տուժողին անզգուշությամբ մահ պատճառելու դեպքում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և 109-րդ հոդվածով:

Իշխանության ներկայացուցչի նկատմամբ բռնի գործողությունները պետք է որակել խուլիզանություն, եթե նրանք կատարվել են խուլիզանական դրդումներով, այլ չեն ծագել պաշտոնատար անձի ծառայողական գործունեության հետ կապված վեճի, հակամարտության հետևանքով:

Հասարակական կարգը խախտողի գործողությունները խափանելու հետ կապված բռնությամբ զուգորդված դիմադրությունը ենթադրում է մեղավոր անձի նկատմամբ ակտիվ հակազդեցություն, այդ թվում և նրա խուլիզանական գործողությունները դադարեցնելուն կամ նրա ձերբակալմանն ուղղված ուժի կիրառում: Նման դեպքում չի բացառվում խուլիզանական գործողությունները խափանող անձի կողմից հանցավորին վնաս պատճառելը:

Վնաս պատճառելու նման դեպքերը պետք է քննարկվեն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի կանոններով, որպես արարքի պատժելիությունը բացառող հանգամանքի, իսկ եթե անձի կողմից թույլ է տրվել հանցանք կատարած անձին բռնելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցում, ապա դա կարող է դիտվել որպես հանցագործություն, եթե հատկապես նախատեսված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասով:

Հանցագործությունների կրկնակիության ինստիտուտի ուժը կորցրած ճանաչելու հիմքով՝ 23.05.2011թ. ուժը կորցրած է ճանաչվել մաս ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետով սահմանված հանցակազմը նախատեսում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված այնպիսի արարքի կատարումը, որն **անձի առողջությանը պատճառել է միջին ծանրության վնաս:** Խուլիզանության հանցակազմի համար այս ծանրացնող հանգամանքի նախատեսումը գործնականում որոշակի շփոթ է առաջացնում՝ կապված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով նախատեսված հանցակազմի, այն է՝ խուլիզանական դրդումներով առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելու հետ:

Ստեղծված իրավիճակում, մեր կարծիքով, պետք է կիրառվի արարքների որակման հետևյալ կանոնը. եթե խուլիզանական դրդումներով առողջությանը պատճառվել է միջին ծանրության վնաս և այդ ընթացքում ինքնուրույն խուլիզանական գործողություններ չեն կատարվել, ապա արարքը պետք է որակել ԶԳ քրեական օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով՝ որպես խուլիզանական դրդումներով առողջությանը միջին ծանրության վնասի պատճառում, իսկ եթե խուլիզանական դրդումներով առողջությանը միջին ծանրության վնասի պատճառումը զուգորդվել է այլ խուլիզանական գործողությունների հետ, ապա հանցավորի արարքը պետք է որակել նշված հանցագործությունների համակցությամբ, այդ թվում՝ կապված կատարված խուլիզանության բնույթից՝ ԶԳ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի համապատասխան մասի և 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետի համակցությամբ:

Հարկ է նկատել նաև, որ ԶԳ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի սանկցիան այլընտրանքային է, ուստի՝ ավելի մեղմ, քան 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սանկցիան, որը նույնպես, ընդունված կանոնի համաձայն, որոշակի դեր է խաղում արարքը հանցագործությունների համակցությամբ որակելու հարցում:

Բոլոր դեպքերում, ԶԳ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետի սահմանումը հնարավորություն է տալիս նաև մեկնաբանել ԶԳ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված բռնության հատկանիշի սահմանները, դրանք սահմանափակելով մինչև միջին ծանրության վնասի պատճառումը, հակառակ դեպքում բռնության հատկանիշին կարող էր տրվել տարածական մեկնաբանում՝ ընդգրկելով ոչ միայն առողջության, այլև կյանքի համար վտանգավոր բռնության շրջանակները, այդ թվում՝ ծանր մարմնական վնաս պատճառելու դեպքերը և այլն:

Նկատի ունենալով, որ ԶԳ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է ընդամենը ԶԳ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ կամ 3-րդ մասով նախատեսված արարքի կա-

տարումը գեների կամ որպես գեներ օգտագործվող առարկաների գործադրմամբ, ապա, բնականաբար, դրանից դուրս գտնվող արարքները, այդ թվում՝ դիտավորությամբ ծանր մարմնական վնաս պատճառելու դեպքերը, ենթակա են առանձին որակման, կոնկրետ դեպքում՝ խուլիզանության և դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հանցագործությունների համակցությամբ: Տվյալ դեպքում արարքի որակման վրա որևէ կերպ չի կարող ազդել այն հանգամանքը, որ ԶԳ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության համար սահմանված պատժաչափն ավելի մեղմ է, քան գեների գործադրմամբ կատարված խուլիզանությունը:

ԶԳ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ կետը նախատեսում է ԶԳ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արարքի կատարումը, որը **զուգորդվել է բացառիկ ցինիզմով**: Բացառիկ ցինիզմն անձի խիստ անամոթ, լկտի վարքագծի դրսևորումն է և վերաբերմունքը հասարակության նկատմամբ:

Օրենսդրական ձևակերպումից պարզորոշ նկատելի է, որ այն դեպքերում, երբ բացառիկ ցինիզմի դրսևորումը պայմանավորված չէ ԶԳ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արարքի կատարմամբ, այն չի կարող հանդիսանալ խուլիզանության որակյալ տեսակի հատկանիշ: Այսինքն, ԶԳ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքի կատարումը՝ զուգորդված բացառիկ ցինիզմով, ենթակա է որակման ոչ այլ կերպ, քան ԶԳ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Ինչպես արդեն նկատել ենք, նույնը վերաբերում էր նաև ԶԳ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ կետերով սահմանված հանցակազմերի օբյեկտիվ հատկանիշների դրսևորմանը՝ պայմանավորված ԶԳ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության զուգորդմամբ:

(Շարունակելի)

Իրավունքի հասկացության նորմատիվիստական դպրոցը

Վարդան ՄՈՒՐԱԳՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազության
քննամիջոցների ապօրի շրջանառության
հանցագործությունների գործերով բաժնի պետ

Գործող իրավունքի պոզիտիվիստական իմացաբանությունը ուղղված է ոչ թե օրենքի էության ճանաչմանը, ոչ թե գործող իրավունքի մասին (փաստացի տրված իրավունքում բացակայող) իմացության, գիտելիքի ձեռքբերմանը, այլ դրա որպես արդեն ճանաչված և իմացած օբյեկտի համարժեք իրավունքի տեսությունը պոզիտիվ իրավունքի դոգմին և օրենքի մասին ուսմունքին հանգեցնելու, այլ այն բանին, որ իրավունքի համակողմանի հետազոտման ու ճանաչման գործընթացում անհրաժեշտ է և կարևոր օգտագործել իմացաբանական բոլոր ձևերը, եղանակներն ու մեթոդները՝ իրավունքի ու օրենքի մասին հավաստի և ճշմարիտ գիտելիք ձեռք բերելու համար:

Աբսոլյուտիստական առումով լեգիզմը իրավունքի և օրենքի (պոզիտիվ իրավունքի) նույնացման և իրավունքի օբյեկտիվ, օրենքից և օրենսդրից անկախ հատկությունների և բնութագրերի բացառման պատճառով, ըստ էության, մերժում է բուն իրավական արժեքները և ճանաչում է միայն օրենքի (պոզիտիվ իրավունքի) արժեքը: Ընդ որում պոզիտիվիստների կողմից ճանաչվող օրենքի (պոզիտիվ իրավունքի) «արժեքը» իրականում զուրկ է բուն արժեքային իմաստից: **Օրենքի պոզիտիվիստական արժեքը՝ նրա պաշտոնական համապարտադիրությունն է, իշխանային իմպերատիվայնությունը, այլ ոչ որևէ օբյեկտիվ (ոչ իշխանա-իրամանային) հիմքով համանշանկությունը:**

Այս առումով հատկանշական է **Յանս Կելզենի** ծայրահեղական-պոզիտիվիստական մոտեցումը, համաձայն որի իրավունքը արժեքավոր է միայն որպես իրաման, որպես նորմ: Այդ իմաստով (որպես իրաման, նորմ) իրավունքը բնութագրվում է Քելզենի կողմից որպես պարտի ձև: «Չի կարելի, ինչպես դա հաճախ արվում է, ասել, որ իրավունքը իրենից ներկայացնում է ոչ միայն նորմ (կամ իրաման), այլև

որ այն կազմում կամ արտահայտում է որևէ արժեք (նման պնդումը իմաստ կունենա, եթե միայն բացարձակ աստվածային արժեքի ենթադրման դեպքում),- գրում է Կելզենը: -Չէ՞ որ իրավունքը արժեք է ներկայացնում միայն այն պատճառով, որ հանդիսանում է նորմ...»¹:

Սակայն այդ նորմը Կելզենի մոտ զուտ իրաման-պարտադրություն է, այլ ոչ թե հավասարության նորմ, ազատության նորմ, արդարության նորմ: Այն իր մեջ ոչինչ չի պարունակում իրավունքի ձևական-իրավական հատկանիշներից: Քելզենյան նորմը (և դրա հետ մեկտեղ իրավունքի ձևը) պարտի «մաքուր» ու դատարկ ձև է, որը պիտանի է ցանկացած կամայական պոզիտիվ-իրավական բովանդակությամբ իմպերատիվ-իրամանական կարգվիճակ ու բնույթ տալու համար:

Բնութագրելով իրավունքի մասին իր ուսմունքը, Կելզենը գրում է. «Այն փորձում է պատասխանել այն հարցին, թե ի՞նչ է իրավունքը և ինչպե՞ս այն կա, սակայն ոչ այն հարցին, թե ինչպիսին այն պետք է լինի կամ ստեղծվի: Այն հանդիսանում է իրավագիտության, սակայն ոչ իրավունքի քաղաքականություն»²:

¹Տե՛ս Чистое учение о праве Ганса Кельзена. Вып. 1. М., ИНИОН АН СССР, 1987, с. 93.

²Նույն տեղում, էջ 7.

«Իրավունքի մասին այս ուսմունքը կոչվում է «մաքուր» այն պատճառով, որ զբաղվում է միմիայն իրավունքով և «մաքրում» է ճանաչման ենթակա առարկան այն ամենից, ինչը չի հանդիսանում իրավունք խստիվ իմաստով: Այլ կերպ ասած, այն ձգտում է ազատել իրավագիտությունը նրան խորթ տարրերից: Այդպիսին է նրա մեթոդիկայի սկզբունքը»³:

Նեոպոզիտիվիստական այս դիրքերից Քելզենը քննադատում է ոչ միայն բնական-իրավական ուսմունքները, այլև XIX-XX դարերի ավանդական պոզիտիվիստական իրավագիտությունը: «Իրավագիտությունը միանգամայն անքննադատաբար «ընդլայնվել» է հոգեբանության և սոցիոլոգիայի, էթիկայի և քաղաքական տեսության հաշվին,-գրում է Կելզենը: - Նման ընդլայնումը բացատրվում է նրանով, որ այս գիտությունները գործ ունեն այնպիսի առարկաների հետ, որոնք, անշուշտ կապված են իրավունքի հետ: Եվ եթե իրավունքի մասին մաքուր ուսմունքը ցանկանում է սահմանազատել իրավունքի ճանաչումը հարակից դիսցիպլիններից, ապա ամենևին էլ ոչ այն պատճառով, որ չի նկատում կամ նույնիսկ բացառում է այդ կապը, այլև այն պատճառով, որ ցանկանում է խուսափել մեթոդաբանական սինկրետիզմից, որը մթագնում է իրավագիտության էությունը և լղոզում է, նրա առարկայի բնույթով պայմանավորված, իր համար նախասահմանած շրջանակները»⁴:

Ի տարբերություն բնության մասին գիտությունների, որոնք հենվում են իրականության կառուցված բացատրության վրա, իրավագիտությունը, ըստ Կելզենի, նորմատիվային գիտություն է իր սեփական, պարտի վրա հենվող նորմատիվային (ծևական-տրամաբանական) մեթոդով:

«Բնորոշելով իրավունքը որպես նորմ (կամ, ավելի ճիշտ, որպես նորմերի համակարգ, որպես նորմատիվային կարգ) և սահմանափակելով իրավագիտության խնդիրը իրավական նորմերի և որոշակի փաստերի միջև նրանց սահմանված հա-

րաբերությունների նկարագրմամբ, մենք հակադրում ենք իրավունքը բնությանը, իսկ իրավագիտությունը, որպես նորմատիվային գիտություն՝ այն բոլոր գիտություններին, որոնք ուղղված են պատճառա-հետևանքային կապերի բացահայտմանը իրապես ընթացող գործընթացներում», - գրում է Քելզենը⁵:

Յամաձայն Կելզենի, իրավունքի նորմատիվայնությունը (և նրա նորմաբանական մեկնաբանումը) հանդիսանում է պոզիտիվ իրավունքի մասին մաքուր ուսմունքի մեթոդ, այլ ոչ պոզիտիվ իրավունքի, որպես ճանաչման առարկայի, սեփական, բուն ելային օբյեկտիվ հատկությունը:

«...Իրավունքը արժեք է ներկայացնում միայն այն պատճառով, որ հանդիսանում է նորմ...»

«Ճիշտ է նաև այն, որ **Կանտի** ճանաչման տեսության իմաստով իրավագիտությունը որպես իրավունքի ճանաչում, ինչպես և ցանկացած ճանաչում, կրում է կոնստիտուտիվ բնույթ և այդ պատճառով «ստեղծում» է իր առարկան այնքանով, որքանով ընկալում է այն որպես իմաստալից ամբողջ: Ինչպես զգայական ընկալումների քառուղ դառնում է, բնության ամբողջական համակարգ միայն կարգավորիչ գիտական ճանաչման շնորհիվ, նույնպես և իրավական մարմինների կողմից ստեղծված անհատական և ընդհանուր իրավական նորմերի բազմությունը վերափոխվում է միասնական, ոչ հակասական համակարգի, իրավակարգի միմիայն իրավագիտության կողմից ճանաչման արդյունքում: Սակայն այդ «ստեղծումը» կրում է զուտ տեսա-ճանաչողական բնույթ: Դա ամենևին այն չէ, ինչ մարդկային աշխատանքով առարկայի ստեղծում կամ իրավունքի ստեղծում իշխանային ատյանի կողմից»⁶:

Այսպիսով, Կելզենի «մաքուր» իրավունքի ուսմունքում հենց պոզիտիվ իրավունքի նյութի հանդեպ նորմատիվիս-

³ Նույն տեղում:

⁴ Նույն տեղում, էջ 7-8:

⁵ Նույն տեղում, էջ 105:

⁶ Նույն տեղում, էջ 102:

տական մոտեցումն է (նորմաբանական պարտադրայնականությունը) «վերափոխուն» այդ պարտի նորմերի համակարգի, հնարավորություն տալով մեկնել այն որպես իրավակարգ: Այս կապակցությամբ Քելզենը մշտն է, որ «սպեցիֆիկ մեթոդը

գիտիվ իրավունքն ինքնին, մինչև նրա հասկացումն ու նկարագրումը որոշակի մեթոդի դիրքերից, համաձայն Կելզենի, հանդիսանում է զուտ անտրամաբանական (ալոգիկ) մյուս:

Կելզենի մոտ իրավագիտության միասնական առարկայի մեջ է մտնում նաև պետությունը, որը մեկնվում է որպես իրավակարգ և փաստորեն նույնացվում է պոզիտիվ իրավունքի հետ:

Քննադատելով հին պոզիտիվիզմին բնորոշ իրավունքի և պետության երկվությունը (դուալիզմը), Կելզենը գրում է. «Յենց որ մենք սկսենք պետության տակ ենթադրել իրավակարգ, անմիջապես կհայտնաբերվի, որ հասարակ էթիկա-քաղաքական նախադրություններին հակադրվող պետության «իրա-

«...Բնորոշելով իրավունքը որպես նորմ և սահմանափակելով իրավագիտության խնդիրը իրավական նորմերի և որոշակի փաստերի միջև նրանց սահմանված հարաբերությունների նկարագրմամբ, մենք հակադրում ենք իրավունքը բնությանը, իսկ իրավագիտությունը, որպես նորմատիվային գիտություն՝ այն բոլոր գիտություններին, որոնք ուղղված են պատճառահետևանքային կապերի բացահայտմանը իրապես ընթացող գործընթացներում...»

կանությունը» հանդիսանում է իրավունքի պոզիտիվայնություն: «Իրական» պետությունը իրենից ներկայացնում է պոզիտիվ իրավունք՝ ի տարբերություն արդարության, այսինքն, քաղաքականության պահանջ»⁸: Եթե դասական պոզիտիվիզմը էթատիզացնում է իրավունքը, ապա Կելզենյան նորմատիվիզմը ընդհակառակը՝ լեգալացնում է պետությունը (զուտ ձևական պարտի իմաստով):

Իրավունքի և պետության նույնացման դիրքերից Կելզենը պնդում է, որ «ցանկացած պետություն իրավական պետություն է»⁹: Սակայն որպես ծայրահեղ պոզիտիվիստ, նա մերժում է հանրաճանաչ իմաստով «իրավական պետություն» հասկացությունը, որն օգտագործվում է ցուցելու համար այնպիսի պետություն, «որը պատասխանում է ժողովրդավարության ու

բնորոշում է սպեցիֆիկ առարկան»⁷: Ըստ Կելզենի, մեթոդի սկզբունքային տարբերությունը պայմանավորում է նաև հետազոտվող առարկայի տարբերությունը: Իրավագիտության առարկայի և մեթոդի նման միասնականության շրջանակներում ճանաչման առարկան (այսինքն, իրավունքը՝ որպես նորմերի համակարգ) հանդիսանում է ճանաչման մեթոդի (այսինքն, նրա ուսումնասիրման ու նկարագրման նորմատիվիստական, նորմաբանական եղանակի) «ստեղծագործություն»: Ոչ թե բուն իրավունքն է (որպես ինքնին օբյեկտիվ ինչ-որ բան) բնորոշում նրա նորմատիվիստական (նորմաբանական) հասկացումը և նկարագրումը նորմերի համակարգի տեսքով, այլ նորմատիվիստական (նորմաբանական) մեթոդն է բնորոշում այն որպես պարտի նորմերի համակարգ: Պո-

⁷ Տե՛ս Kelsen H. Der soziOlogischen und der juristische Staatsbegriff. Tübingen, 1928. էջ 106.
⁸ Տե՛ս Kelsen H. Allgemeine Staatslehre. Berlin, 1925. էջ 45.
⁹ Տե՛ս Чистое учение о праве Ганса Кельзена. Вып. 1. М., ИНИОН АН СССР, 1987, с. 93.

իրավական անվտանգության պահանջներին»¹⁰: «Իրավական պետություն» հասկացության նման ընկալումը նշանակում է «թույլ տալ ենթադրություն, ըստ որի «իսկական» իրավակարգ կարող է համարվել միմիայն հարկադրման այդ կարգը», իսկ դա, համաձայն Քելզենի գնահատականի, «նախապաշարմունք է, հիմնված բնական իրավունքի տեսության վրա»¹¹: Իրավակարգի (և որպես իրավունքի, և որպես պետության) տակ Կելզենը նկատի ունի միմիայն պոզիտիվ իրավունքը՝ կամայական ցանկացած բովանդակությամբ: **«Չէ որ նաև ավտոկրատիայի բնույթ ունեցող և իր անսահմանափակ ճկունությամբ հանդերձ իրավական ոչ մի անվտանգություն չէրաշխավորող հարկադրման համեմատաբար կենտրոնացված կարգը՝ նույնպես իրավակարգ է,- գրում է նա: -Յետևողական իրավական պոզիտիվիզմի տեսակետից իրավունքը, ինչպես և պետությունը, չի կարող հասկացվել որևէ այլ կերպ, քան մարդկանց վարքի հարկադրական կարգ, ինչը ինքնին դեռ ոչ մի կերպ չի բնութագրում այն բարոյականության կամ արդարության տեսակետից: Այս դեպքում պետությունը «իրավաբանական իմաստով» պետք է հասկացվի ոչ ավելի, ոչ էլ պակաս չափով, քան բուն իրավունքը»¹²:**

Կելզենի «մաքուր» իրավունքի մասին ուսմունքը կարելի է բնութագրել որպես պոզիտիվիստական իրավունքի պոզիտիվիստական փիլիսոփայություն, սակայն իրավունքի հանդեպ պոզիտիվիստական մոտեցումը (իրավունքի ու օրենքի նույնացում և այլն) ըստ էության մերժում է իրավունքի մասին ցանկացած ուսմունքի առարկան ու իմաստը, բացառում է իրավունքի փիլիսոփայության, գիտական կարգավիճակն ու նշանակությունը: Այդ իսկ պատճառով ավելի ճիշտ կլինի ասել, որ **կելզենյան նորմատիվիստական ուսմունքը իր ուղղությամբ, բովանդակությամբ և էությամբ մշակված է հենց իրավունքի պոզիտիվիստական տեսության ձևով և վերլու-**

ծական իրավագիտության հունով:

Որպես վերլուծական իրավագիտության տարբերակ, Կելզենի նորմատիվիզմը մեծ ազդեցություն է ունեցել XX դարում իրավունքի մասին պոզիտիվիստական ուսմունքի նորացման վրա: Նրա զգալի ազդեցության տակ է գտնվում վերլուծական իրավագիտության մեկ այլ նշանավոր ներկայացուցիչ, **Յ. Յարթի** տեսությունը: Մենք տեսանք, որ Քելզենը ցանկանալով թաքցնել իր իրավահասկացման էթատիստական-հրամայական իմաստը, հղումներ է անում երևակայական «հիմնական նորմին»՝ որպես իրավունքի ձևական-տրամաբանական հիմքի, նկատի ունենալով իրավունքը որպես նորմաբանական գոյացություն, որպես պարտի նորմերի համակարգ:

Նման բան ենք տեսնում նաև իրավունքի (պոզիտիվ իրավունքի) մասին **Յ. Յարթի** նեոպոզիտիվիստական ուսմունքում, որտեղ իրավունքը պատկերացվում է որպես կանոնների (նորմերի) համակարգ, բաղկացած երկու մասից, առաջնային կանոններից (պարտադրության կանոններ) և երկրորդական կանոններից (ճանաչման կանոններ, փոփոխման կանոններ և որոշման կանոններ)¹³: **«Մենք,- գրում է Յարթը,- հրաժարվում ենք այն դիրքորոշումից, ըստ որի իրավական համակարգի հիմքը հանդիսանում է իրավաբանորեն անսահմանափակ սուվերենին ենթարկվելու սովորությունը, և փոխարինում ենք այն ճանաչման գերագույն կանոնի հայեցակարգով, որը կանոնների համակարգին տալիս է իրականության չափանիշ»¹⁴:** Սակայն հրաժարումը հարկադրական-հրամայական այդ իրավահասկացումից իրականում թվացյալ է, քանի որ, համաձայն Յ. Յարթի հայեցակարգի, իրավունքի միակ իրական չափանիշը և ոչ իրավական (բարոյական և այլն) կանոններից տարբերող հատկանիշ է հանդիսանում հենց հարկադրական սանկցիայի առկայությունը, այսինքն, իրավական կանոնների և իրավունքի ընդհանրապես հարկադրականությունը:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 153:

¹¹ Նույն տեղում:

¹² Նույն տեղում, էջ 153-154:

¹³ Տե՛ս Hart H. The Concept of Law. Oxford. 1961. էջ 163.

¹⁴ Նույն տեղը, էջ 201:

Վերլուծական իրավագիտության ևս մեկ տարբերակ է ներկայացնում իրենից ավստրիացի իրավագետ **Օ. Վայնբերգերի** այսպես կոչված **իրավունքի ճանաչողական-քննադատական տեսությունը**¹⁵: Համաձայն Վայնբերգերի և նրա համախոհների մոտեցման, «**իրավական գիտության հիմնական դիսցիպլիններն են իրավունքի համընդհանուր տեսությունը (իրավունքի փիլիսոփայությունը), իրավունքի դոգմատիկան, իրավունքի սոցիոլոգիան, իրավունքի պատմությունը, համեմատական իրավունքը**»¹⁶: «Իրավունքի համընդհանուր տեսությունը,- նշում են այդ հեղինակները, - այսինքն, իրավունքի փիլիսոփայությունը, ընդգրկում է իրավունքի կառուցվածքային հիմնահարցերի վերլուծությունը, իրավական գիտության տեսական հիմնարար պրոբլեմները, իրավաբանական համընդհանուր հասկացություններն ու հիմնախնդիրները, որոնք վերաբերվում են տարբեր դոգմատիկ դիսցիպլիններին, արդարության տեսությունը և մեթոդների մասին իրավաբանական ուսմունքը: Մեթոդների մասին իրավաբանական ուսմունքին են պատկանում ոչ միայն այստեղ ավանդաբար ընդգրկվող ուսմունքները, իրավաբանական որոշումների և իրավունքի մասին կարծիքների հիմնավորման մասին ուսմունքները, այլև օրենսդրության մասին ուսմունքները՝ որպես քաղաքական-իրավական հիմնավորան մասին տեսություն և որպես օրենսդրական տեխնիկայի մասին ուսմունք»¹⁷:

Ի տարբերություն իրավունքի համընդհանուր տեսության (որը նրանք անվանում են նաև իրավունքի փիլիսոփայություն), «իրավունքի դոգմատիկան ընդգրկում է պոզիտիվ իրավունքը՝ այն պարզ և սիստեմատիկ ձևով շարադրելու համար: Ըստ իրավունքի տվյալ համակարգերի իրավունքի դոգմատիկան բաժանվում է մի շարք դիսցիպլինների»¹⁸: «Իրավունքի սո-

ցիոլոգիան, - շարունակում են հեղինակները, -զբաղվում է իրավունքի վերաբերյալ հասարակական բոլոր գործոնների, ինչպես նաև իրավունքի՝ որպես հասարակական բոլոր ֆենոմենների վրա ներազդող հասարակական գործոնի ուսումնասիրմամբ»¹⁹: Իրավունքի պատմությունն, իր հերթին, զբաղվում է իրավունքով նրա զարգացման մեջ: Իսկ համեմատական իրավունքը, որի մեջ են մտնում դոգմատիկ-իրավական, սոցիոլոգիական-իրավական և քաղաքագիտական համեմատությունը, զբաղվում է պատմական և արդի տեսանկյուններից իրավունքի առանձին համակարգերի տարբերություններով:

Համապատասխանաբար, իրավունքի փիլիսոփայությունը (կամ իրավունքի համընդհանուր տեսությունը) որպես նեոպոզիտիվիստական իրավագիտության բաղկացուցիչ մաս, հասկացվում ու մշակվում է «ոչ թե որպես աշխարհահայեցողական համակարգի մաս, այլ որպես իրավական գիտությունների հիմքերի ռեֆլեկտիվ (ինքնաբերական) վերլուծություն»²⁰: Իրավունքի ընդհանուր տեսության (փիլիսոփայության) ոչ պոզիտիվիստական հայեցակարգերը նրանք անվանում են «իրավունքի սպեկուլյատիվ փիլիսոփայություն», որին հակադրում են «իրավունքի գիտական-քննադատական տեսությունը», այսինքն, իրավունքի ընդհանուր տեսության պոզիտիվիստական զանազան տարբերակները²¹: **«Իրավունքի սպեկուլյատիվ փիլիսոփայությունը նրանք համարում են ոչ գիտական, քանի որ այն «զբաղվում է մետաֆիզիկական հարցերով և տրանսցենդենտ գաղափարներով»**²²:

Բնորոշելով իրավունքի նեոպոզիտիվիստական ընդհանուր տեսության (փիլիսոփայության) խնդիրները, նրանք գրում են. «Որպես գիտության փիլիսոփայություն, իրավունքի գիտական-քննադատա-

¹⁵ Sten Einführung in die Rechtsphilosophie, Ursg. Von Prof. O. Wienberger in Zusammenarbeit mit P. Koller, P. Strasser. M. Prischine. Graz, 1979. էջ 37.

¹⁶ Նույն տեղը:

¹⁷ Նույն տեղը:

¹⁸ Նույն տեղը:

¹⁹ Նույն տեղը:

²⁰ Նույն տեղը:

²¹ Նույն տեղը, էջ 36:

²² Նույն տեղը, էջ 35-36:

կան փիլիսոփայությունը իր առջև խնդիր է դրել տալ իրավական գիտությունների փիլիսոփայական բազիսը: Նախևառաջ այն ձգտում է իրավական գիտության հարցադրումների, աշխատանքի մեթոդների և հնարքների հիմնավորմանը: Պոզիտիվ իրավական համակարգի մշակման հիմքում ընկած է իրավունքի ընդհանուր հիմնական հասկացությունների համակարգը, որոնք հանդիսանում են ցանկացած իրավական գիտության գործիքներ: Դրանք այն հասկացություններն են, ինչպիսիք են, օրինակ, իրավունքը, իրավական նորմը, իրավունքի գործողությունը, իրավական ակտը, իրավական հարաբերությունը և այլն»²³: Հասկացողական այս զինանոցի հիման վրա «իրավունքի գիտական-քննադատական փիլիսոփայությունը» ձգտում է զարգացնել «իրավունքի կառուցվածքի և դիմամիկայի համընդհանուր տեսությունը»²⁴: Բացի այդ մշակվում է ուսմունք իրավաբանական աշխատանքի մեթոդների մասին, այսինքն ձեռնարկ իրավաբանների պրակտիկ գործունեության համար:

Նշված աշխատության հեղինակները «իրավունքի գիտական-քննադատական փիլիսոփայության» մեջ են դասում նաև «իրավունքի վերլուծական փիլիսոփայությունը» (կամ վերլուծական իրավագիտությունը), ինչպես նաև «այսպես կոչված «մաքուր» իրավունքի մասին ուսմունքը՝ իրավունքի վերլուծական փիլիսոփայության տարատեսակը»²⁵: Որպես «վերլուծական հայեցակարգ» են մշում նրանք նաև իրենց «իրավունքի ճանաչողական-քննական տեսությունը»²⁶:

Վերլուծական իրավագիտության իրենց ընկալումը նրանք մեկնաբանում են հետևյալ կերպ. «Որպես իրավունքի վերլուծական փիլիսոփայություն (կամ վերլուծական իրավագիտություն) մշվում են տեսական-իրավական համընդհանուր այն տեսությունները, որոնք իրենց հետազոտումների կենտրոնում դնում են իրավունքի

կառուցվածքային տեսությունը, այսինքն, ուսումնասիրում են իրավական տեսության բոլոր հիմնախնդիրները մախևառաջ ձևական (ֆորմալ) իմաստով և կառուցվածքային հասկացությունների և սխեմաների այդ ապարատում տեսնում են իրավաբանական բոլոր հետազոտումների անհրաժեշտ գործիքներ, սակայն վերլուծական իրավագիտության շատ ներկայացուցիչներ այնպիսի չեն անում նաև զանազան առումներ ու փաստեր, այսինքն, այն, որ իրավունքը նախևառաջ հանդիսանում է հասարակական ֆենոմեն»²⁷:

Անջատելով իրենց «մաքուր» իրավունքի մասին ուսմունքից որպես իրավունքի վերլուծական փիլիսոփայության տարատեսակից, նրանք գրում են, որ այդ ուսմունքը իրեն համարում է ուսմունք իրավունքի մասին, որը հասնում է իրավաբանական մեթոդների մաքրության շնորհիվ այն բանի, որ ուղղված է միմիայն պոզիտիվ իրավունքի ճանաչման:

Նշված գրքի հեղինակները իրենց տեսությունը անվանում են «ճանաչողական-քննական», քանի որ այն ելնում է տեսական-ճանաչողական իմաստաբանությունից և մշտապես ձգտում է տալ պրոբլեմային իրավիճակի պարզ, ճանաչողական-քննական վերլուծում²⁸: Այն «ելնում է այն հանգումներից, որ ժամանակակից իրավագիտությունը հիմնվում է մի շարք գիտությունների վրա, ինչպիսիք են տրամաբանությունը, իմաստաբանությունը, աքսիոլոգիան, որոշումների տեսությունը, կիբեռնետիկան, սոցիոլոգիան, քաղաքականությունը և այլն»²⁹:

Իրավունքի իրենց բնորոշման մեջ մշված աշխատության հեղինակները ընդհանուր առմամբ ընտրել են պոզիտիվիստական իրավաբանական քաղաքականության գուսպ տարբերակ, թեև դա էլ, ըստ էության, լեգիտատական է: «Իրավունքի», իրավակարգի տակ նրանք նկատի ունեն

²³ Նույն տեղը, էջ 36:

²⁴ Նույն տեղը:

²⁵ Նույն տեղը:

²⁶ Նույն տեղը:

²⁷ Նույն տեղը, էջ 37:

²⁸ Նույն տեղը:

²⁹ Նույն տեղը:

«իրավունքը օբյեկտիվ իմաստով» [146, 1], այսինքն, պոզիտիվ իրավունքը (օրենքը): Յամաձայն նրանց մեկնության, իրավունքը «դինամիկ համակարգ» է, «պարտի համակարգ», «նորմերի համակարգ, որի գերագույն նորմերը վերաբերվում են իրավական ընդհանրություն կազմող բոլոր անձանց (անձնավորություններին)»³⁰:

«Առօրյա կյանքում, իսկ հաճախ նաև իրավունքի փիլիսոփայության մեջ իրավունքի հասկացությունը կապակցվում է

նության կամքից ու նկատառումներից անկախ իրավունքի պահանջներին:

Լեգիստական իրավահասկացման պայմաններում օրենքից (պոզիտիվ իրավունքից) տարբերվող իրավունքը դիտարկվում է որպես «բարոյականություն», այսինքն, որպես ըստ էության ոչ իրավական և իրավունքից դուրս գտնվող ինչ-որ բան: Յենց այդպիսին է իրավունքի «ճանաչողական-քննական տեսության» դիրքորոշումը: Ի դեպ, նրանք ներքուստ հակասում են իրենք իրենց, քանի որ, խոսելով մի կողմից իրավական համակարգի բարոյական հավակնությունների մասին, դրանով

«...իրավունքը նախևառաջ հասարակական ֆենոմեն է...»

«ճիշտ», «արդարացի» ատրիբուտի հետ, գրում են աշխատության հեղինակները: - Խոսքի այս ձևերում պարունակվում է ոչ միայն հղում տվյալ նորմի բովանդակությանը, այլև դրսից ներս բերվող գնահատական: Իրավական գիտությունների նպատակների, իրավունքի վերլուծման համար, ընդհակառակը, պետք է կիրառվի իրավունքի արժեքային-չեզոք հասկացությունը: «Իրավունք» հասկացության այդ չեզոք կիրառումը ունի այն առավելությունը, որ թույլ է տալիս գատել շարադրանքը և գնահատականը: Իրավունքի իմնամենտ բարոյական հավակնությունը պետք է ստույգ տարանջատվի իրավունքի հանդեպ մեկնողի արժևորային գնահատականից»³¹:

Անշուշտ, մեկնողի դիրքորոշումը հարկ է գատել բուն իրավունքի «բարոյական հավակնություններից»³²: Սակայն փիլիսոփայական-իրավական բուն հիմնախնդիրը այլ բան է պահանջում՝ պարզել օրենքի (պոզիտիվ իրավունքի) նման հավակնությունների հիմնավորվածությունը կամ անհիմնությունը: Ընդ որում, ճշտիվ իրավաբանական մոտեցման պարագայում խոսքը պետք է գնա ոչ թե օրենքի (պոզիտիվ իրավունքի) բարոյական կամ անբարո լինելու մասին, ինչպես լավագույն դեպքում համաձայնվում են պոզիտիվիստները, այլ նրա իրավական կամ ոչ իրավական բնույթի մասին, այն մասին, համապատասխանում է այն արդյոք օրենսդրի, պաշտոնական իշխա-

յն կարգին ճանաչում են այդպիսի հավակնությունների առկայությունը պոզիտիվ իրավունքի եղելության մեջ, իսկ մյուս կողմից, ի սկզբանե» արդեն արժեքայնորեն ոչ չեզոք այդ պոզիտիվ իրավունքի «գիտական» շարադրանքի համար պահանջում են կիրառել «իրավունքի արժեքայնորեն չեզոք հասկացություն»: Չէ՞ որ նույնիսկ առանց մեկնիչի կողմից դրսից ներսերված այդ արժեքային պահերի նման «գիտական շարադրանքի բուն օբյեկտը ի սկզբանե» արդեն արժեքայնորեն չեզոք չէ, ինչպես խոստովանում են դիտարկվող տեսության հեղինակները:

Բացի այդ, ստացվում է, որ օրենսդրի հավակնությունները «համարժեք» և «ճիշտ» իրավունքի ստեղծման վերաբերյալ միանգամայն տեղին և հիմնավոր են, իսկ փիլիսոփայական-իրավական կասկածները այս առումով, ինչպես նաև գործերի իրական դրության հետազոտումը տվյալ ոլորտում՝ «տրամսցենդենտալ» է, «մետաֆիզիկական» ու «ոչ գիտական»:

Այսպես թե այնպես, բայց իրավաբանական պոզիտիվիզմը իր բոլոր տարբերակներում ցուցադրում է իր լեգիստական բնույթը:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ իրավաբանական պոզիտիվիզմն իր գաճազան դրսևորումներով հանդերձ, չի փոխում իր էությունը, այսինքն՝ իրավունքի լեգիստական ըմբռնումը:

³⁰ Նույն տեղը:
³¹ Նույն տեղը, էջ 85-86:
³² Նույն տեղը, էջ 86:

Իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառվող վարչական տույժերի շրջանակը ու դրանց իրավական կարգավորման բարելավման ուղիները

Թամարա ՇԱՔԱՐՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազի օգնական

Վարչական տույժի օրենսդրական բնորոշումը տրված է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքի 22-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ վարչական տույժը համարվում է պատասխանատվության միջոց: Բնորոշ է այն, որ օրենսգրքի նշված հոդվածը չի նշում, որ այն հանդիսանում է վարչական պատասխանատվության միջոց (ընդգծումը՝ Թ.Շ), սակայն նորմի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ այն կիրառվում է վարչական իրավախախտում կատարած անձի նկատմամբ զանցանք կատարելու համար՝ սոցիալական արդարությունը վերականգնելու, անձին ուղղելու, օրենքները և իրավակարգը հարգելու ոգով դաստիարակելու, ինչպես նաև իրավախախտողի ու այլ անձանց կողմից նոր վարչական իրավախախտումներ կատարելը կանխելու նպատակներով:

Մի շարք երկրների վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանց մեծամասնությունում կիրառելի է «վարչական պատիժ» հասկացությունը¹, քանի որ իր նպատակային նշանակությամբ այն նման է քրեական պատժին: Ռուսական գրականության մեջ այս տերմինների փոխակերպումը հիմնավորվել է այն մեկնաբանությամբ, որ ՌԴ Սահմանադրական դատարանը վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ նորմերին առնչվող գործերի վերաբերյալ իր որոշումներում կիրառել է հենց «վարչական պատիժ» տերմինը²:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքի 23-րդ հոդվածով սահմանված են վարչական տույժերի հետևյալ տեսակ-

ները՝ 1) նախազգուշացում, 2) տուգանք, 3) վարչական իրավախախտում կատարելու գործիք կամ անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկայի հատուցմամբ վերց-

¹ Տե՛ս Բուլղարիայի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների և վարչական տույժերի մասին օրենսգիրք (ընդունվել է 1969թ. նոյեմբերի 28-ին), Մոլդովայի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք (ընդունվել է 2008թ. հոկտեմբերի 24-ին), Ռուսաստանի Դաշնության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք (ընդունվել է 2001թ. դեկտեմբերի 20-ին), Մակեդոնիայի Հանրապետության զանցանքների մասին օրենսգիրք, (ընդունվել է 1997թ.), և այլն:

² Տե՛ս օրինակ, Определение Конституционного суда РФ от 20 мая 1997г. по делу о проверке конституционности пп. 4 и 6 ст. 242 и ст. 280 Таможенного Кодекса РФ в связи с запросом Новгородского областного суда // СЗ. — 1997. — N21. -Ст. 2542.

նում. 4) վարչական իրավախախտում կատարելու գործիք կան անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկայի բռնագրավում. 5) քաղաքացուն տրված հատուկ իրավունքից զրկում (տրամսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքից, որսորդության իրավունքից)³: Ի դեպ, նույն հոդվածի 3-րդ պարբերության դրույթների վերլուծությունը թույլ է տալիս նշելու, որ որպես տույժի առանձին տեսակ օրենսդիրը սահմանում է նաև ՀՀ սահմաններից վարչական վտարում վարչական տույժի տեսակը:

Ընդ որում, տույժի վերոնշյալ տեսակները, նշանակվում են բացառապես ֆիզիկական և պաշտոնատար անձի նկատմամբ, քանզի վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքով իրավաբանական անձինք վարչական պատասխանատվության սուբյեկտ չեն հանդիսանում, իսկ այն բխում է մի շարք կոնկրետ օրենսդրական ակտերից: Հետևաբար, իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառվող տույժերի տեսակների ցանկն ավելի լայն է, քան նախատեսված է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքով:

Այսպես, օրինակ, «Քաղաքաշինության բնագավառում իրավախախտումների համար պատասխանատվության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով⁴, որի գործողությունը տարածվում է քաղաքաշինական գործունեության բնագավառում աշխատանքներ իրականացնող բացառապես իրավաբանական անձանց վրա, սահմանված են ինչպես քաղաքաշինության բնագավառում նրանց կողմից կատարվող վարչական զանցանքների տեսակները, այնպես էլ դրանց առնչությամբ

նրանց նկատմամբ նշանակվող վարչական տույժերի տեսակները: Կան «Հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների կիրառման մասին» և «Հսկիչ-դրամարկղային մեքենաներ կիրառողների գործունեության կասեցման մասին» ՀՀ օրենքներով⁵ կազմակերպությունների նկատմամբ նշանակվող տույժի տեսակ է համարվում որոշակի վայրում որոշակի ժամկետով տվյալ տեսակի գործունեության կասեցումը: Իսկ, օրինակ, «Վիճակախաղերի մասին» և «Շահումով խաղերի և խաղատների մասին» ՀՀ օրենքներով⁶ սահմանված են տույժի այնպիսի տեսակներ, ինչպիսիք են լիցենզիայի գործողության կասեցում և լիցենզիայի գործողության դադարեցում (դադարեցման հայցով դատարան դիմել):

Այսպիսով, ՀՀ օրենսդրության ամփոփ վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ իրավաբանական անձանց նկատմամբ կարող են կիրառվել հիմնականում հետևյալ տույժի տեսակները՝ 1) նախագուշացում, 2) վարչական տուգանք, 3) լիցենզիայի (թույլտվության) գործողության կասեցում, 4) լիցենզիայի (թույլտվության) գործողության դադարեցում, 5) վարչական իրավախախտման գործիք կան անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկայի բռնագրավում, 6) որոշակի տեսակի գործունեության կամ որոշակի վայրում գործունեության իրականացման կասեցում, 7) իրավաբանական անձի գործունեության դադարեցում:

Այս ցանկը սպառնիչ չէ, այլ օրենսդրական ակտերով կարող են նախատեսվել նաև վարչական տույժի նաև այլ տեսակներ: Ընդհանուրը, թերևս, տույժի այս տեսակների պարագայում այն է, որ դրանք ու-

³ Մինչ 2006 թվականի հունվարի 14-ին ընդունված «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումը որպես վարչական տույժի տեսակներ ամրագրված էին վարչական կալանքը և ուղղիչ աշխատանքները, որոնք հիշյալ օրենքի ընդունմամբ հանվեցին օրենսգրքից:

⁴ Տե՛ս «Քաղաքաշինության բնագավառում իրավախախտումների համար պատասխանատվության մասին» ՀՀ օրենքը, (ընդունվել է 1999թ. ապրիլի 28-ին):

⁵ Տե՛ս 2004 թ. նոյեմբերի 22-ին ընդունված «Հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքը, 2006 թվականի նոյեմբերի 28-ին ընդունված «Հսկիչ-դրամարկղային մեքենաներ կիրառողների գործունեության կասեցման մասին» ՀՀ օրենքը:

⁶ Տե՛ս 2003 թվականի դեկտեմբերի 17-ին ընդունված «Վիճակախաղերի մասին» ՀՀ օրենքը, 2003 թվականի դեկտեմբերի 13-ին ընդունված «Շահումով խաղերի և խաղատների մասին» ՀՀ օրենքը:

ենն գույքային բնույթ, ուղղված են հիմնականում իրավաբանական անձի գույքային իրավունքների սահմանափակմանը:

Հատկանշական է, որ այլ երկրների օրենսդրության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս հետևյալ ոչ միանշանակ պատկերը: Սասնավորապես, օրինակ, Մոլդովայի Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի համաձայն՝ սահմանված է իրավաբանական անձանց նկատմամբ նշանակվող վարչական տույժի տեսակների սեղմ շրջանակ, որպիսիք են տուգանքը և որոշակի տեսակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը⁷: Իսկ Ղազախստանի Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 45-րդ հոդվածը սահմանում է իրավաբանական անձանց նկատմամբ նշանակվող վարչական տույժերի լայն շրջանակ, մասնավորապես, 1) նախազգուշացում, 2) վարչական տուգանք, 3) վարչական իրավախախտման գործիք կամ անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկայի հատուցմամբ վերցնում, 4) վարչական իրավախախտման գործիք կամ անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկայի, ինչպես նաև վարչական իրավախախտման արդյունքում ձեռքբերված գույքի բռնագրավում, 5) հատուկ իրավունքից զրկում, 6) լիցենզիայի, հատուկ թույլտվության գործողության, որակավորման վկայականից զրկում կամ որոշակի տեսակի գործունեության կամ որոշակի տեսակի գործունեությունների իրականացման դադարեցում, ինչպես նաև ռեստորից հանում, 7) ապօրինի շինության հարկադիր քանդում, 8) որոշակի գործունեության կամ որոշակի տեսակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի դադարեցում կամ արգելում⁸: Գերմանիայի «Վարչական իրավախախտում-

ների մասին» Գերմանիայի Դաշնության օրենքի §30-ի համաձայն՝ իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառվող տույժի տեսակը՝ վարչական տուգանքն է: Ընդ որում, նաև քրեական արարքների դեպքում: Սակայն, նույն օրենքի §56-ով սահմանված է նվազ նշանակություն ունեցող վարչական իրավախախտումների դեպքում նախազգուշացման վարույթի իրականացման կարգը, որը կարող է ուղեկցվել ոչ միայն նախազգուշացում վարչական տույժի նշանակմամբ, այլ նաև սահմանված չափով նախազգուշացման գումարի բռնագանձմամբ⁹:

Հարկ ենք համարում նշել, որ այլ երկրների օրենսդրության համակողմանի և իրավահամեմատական ուսումնասիրությունը վկայում է, որ այնուհանդերձ, իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառվող տույժերի տեսակներն առավել լայն են, ուղղակի, հարկ է նկատել, որ դրանք դասակարգված արտացոլում են ստանում այն երկրների օրենսդրությունում, որոնք ունեն իրավաբանական անձանց համար սահմանված քրեական և վարչական պատասխանատվություն: Այսպես, օրինակ, իրավաբանական անձի լուծարումը շատ երկրների քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված պատժի տեսակ է, օրինակ՝ Էստոնիա, Լիտվա, Լատվիա, Ռումինիա և այլն¹⁰:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքի նախագծի 45-րդ հոդվածի 4-րդ մասի¹¹ համաձայն՝ իրավաբանական անձանց նկատմամբ կարող են նախատեսվել և կիրառվել հետևյալ վարչական տույժերը՝ **ա) նախազգուշացում, բ) վարչական տուգանք, գ) վարչական իրավախախտման գործիք կամ անմիջական օբյեկտ**

⁷ Տե՛ս Մոլդովայի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրք (ընդունվել է 2008թ. հոկտեմբերի 24-ին),

⁸ Տե՛ս Ղազախստանի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրք (ընդունվել է 2001թ. հունվարի 30-ին):

⁹ Տե՛ս՝ «Վարչական իրավախախտումների մասին» Գերմանիայի Դաշնության օրենք, (ընդունվել է 1987թ. փետրվարի 19-ին):

¹⁰ Տե՛ս Լատվիայի Հանրապետության քրեական օրենսգրք, (ընդունվել է 1998թ. հունիսի 17-ին), Էստոնիայի Հանրապետության քրեական օրենսգրք, (ընդունվել է 2001թ. հունիսի 6-ին), Լիտվայի Հանրապետության քրեական օրենսգրք, (ընդունվել է 2000թ. սեպտեմբերի 26-ին), Ռումինիայի Հանրապետության քրեական օրենսգրք, (ընդունվել է 2004թ.),

¹¹ Տե՛ս՝ հղումն ըստ համացանցի 2011 թվականի դրությամբ՝ <http://moj.am/am/download.php?view.328>, <http://www.parliament.am/drafts.php?sel=show-draft&DraftID=4516&Reading=0>:

հանդիսացող առարկայի բռնագրավում, դ) լիցենզիայի, թույլտվության գործողության կասեցում, ե) լիցենզիայի, թույլտվության գործողության դադարեցում, գ) որոշակի տեսակի գործունեության կամ որոշակի վայրում գործունեության իրականացման կասեցում, է) իրավաբանական անձի գործունեության դադարեցում:

Կարծում ենք, Նախագծում, սահմանված են իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառվող տույժերի թերևս ամբողջական շրջանակ, որոնք համահունչ են ոչ միայն այլ երկրների վարչական, այլև քրեական օրենսդրությանը: Սակայն, կարծում են, որ Նախագծում սահմանված տույժի տեսակները ունեն օրենսդրական և հայեցակարգային որոշակի թերություններ, որոնց կանոնադաշտնանք ստորև: Այսպես, մինչ 2002 թվականը կատարված փոփոխությունները Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 26-րդ հոդվածում տուգանքի բնորոշումը տրված չէր, այլ սահմանում էր վարչական պատասխանատվության սուբյեկտների նկատմամբ նշանակվող տուգանքի նվազագույն և առավելագույն չափերը: 2002 թվականի դեկտեմբերի 11-ի «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքով¹² վերը նշված հոդվածը ուժը կորցրած ճանաչվեց: Կարծում ենք, սակայն, օրենսդրական այս փոփոխությունը, հիրավի չէր կարող հիմնավորված լինել, քանի որ վարչական տուգանքը որպես վարչական տույժի տեսակ չէր հանվել օրենսգրքից:

Նախագծում, սակայն, տրվեց վարչական տուգանքի բնորոշումը, մասնավորա-

պես, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի նախագծի 48-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական տուգանքը դրամական տուժանք է, որը որպես տույժի միջոց վճարվում է վարչական իրավախախտում կատարելու համար տույն օրենսգրքի հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում: Աշխատանքային խմբի քննարկումների արդյունքում, որոշվեց տուգանքի նվազագույն և առավելագույն չափերը չսահմանել, քանի որ դա հնարավորություն չի տա օրենսդրին հետագայում կոնկրետ իրավախախտումների համար սահմանելու տուգանքի բարձր չափեր և ամհրաժեշտություն կառաջանա այդ չափը օրենսդրորեն անընդհատ փոփոխության ենթարկել: Անշուշտ, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի նախկին խմբագրությամբ 26-րդ հոդվածում սահմանված տուգանքի նվազագույն և առավելագույն չափերը բացարձակ չափեր չէին, քանի որ հետագայում օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում սահմանվում էին տուգանքի բարձր չափեր և հակասություն էր առաջանում նշված օրենսգրքի ընդհանուր և հատուկ մասի նորմերի միջև: Իհարկե, դրա համար հիմք էր հանդիսանում նույն հոդվածի այն դրույթը, ըստ որի՝ «...եթե վարչական իրավախախտումների առանձին տեսակների համար պատասխանատվությունն ուժեղացնելու կապակցությամբ այլ բան չի նախատեսվում»:

Նույնիսկ այլ երկրների վարչական օրենսդրության նորմերի վերլուծությունը թույլ է տալիս նշելու, որ տվյալ հիմնահարցը օրենսդրորեն տարբեր կերպ է կարգավորվել: Այսպես, Լատվիայի¹³, Էստոնիայի¹⁴, Լիտվայի¹⁵, Սլովակիայի¹⁶, Բելառու-

¹² Տե՛ս «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 2002 թվականի դեկտեմբերի 11-ին, ՀՕ-495-Ն:

¹³ Տե՛ս Լատվիայի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք (ընդունվել է 1984թ. դեկտեմբերի 7-ին), հոդված 26:

¹⁴ Տե՛ս Էստոնիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 2001թ. հունիսի 6-ին), հոդված 46:

¹⁵ Տե՛ս Լիտվայի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք (ընդունվել է 1985թ.), հոդված 24: Լիտվայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 2000թ. սեպտեմբերի 26-ին), հոդված 47:

¹⁶ Տե՛ս Սլովակիայի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք (ընդունվել է 2008թ. հոկտեմբերի 24-ին), հոդված 34:

սի¹⁷, Մակեդոնիայի¹⁸, Ղազախստանի¹⁹ օրենսդրությամբ սահմանված են տուգանքի առավելագույն և նվազագույն չափերը: Ընդ որում, տարբերակվող լուծում է տրված Ղազախստանի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքով, մասնավորապես, վերջինիս 48-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը տարբերակում են իրավաբանական անձանց նկատմամբ նշանակվող տուգանքի առավելագույն և նվազագույն չափերը, հաշվի առնելով իրավաբանական անձը խոշոր ձեռնարակատիրությամբ զբաղվող սուբյեկտ է, թե ոչ²⁰: Գերմանիայի «Վարչական իրավախախտումների մասին» օրենքի §30-ը սահմանում է տուգանքի առավելագույն չափը, ինչպես նաև տարբերակում է տուգանքի առավելագույն չափը դիտավորությամբ կամ անփութությամբ կատարված իրավախախտման դեպքում: Հարկ է նշել, որ մի շարք այլ երկրների քրեական օրենսդրությամբ նույնպես սահմանված են տուգանքի առավելագույն և նվազագույն չափերը²¹:

Այնուամենայնիվ, կարծում ենք, աշխատանքային խմբի ներկայացրած փաստարկն այնքան էլ հիմնավորված չէ, և նախագծում այս սկզբունքային օրենսդրական լուծում պահանջող հարցն անհրաժեշտ է կարգավորել, սահմանելով տուգանքի միայն առավելագույն չափը, առանց որևէ բացառության, որպեսզի անհարկի պատճառաբանությամբ՝ հիմքում դնելով արարքի հանրային վտանգավորությունը, չսահմանվեն տուգանքի այնպիսի չափեր, որոնք մի քանի անգամ կգերազանցեն նույնաբնույթ հանցագործությունների համար քրեական օրենսդրությամբ սահմանված

տուգանքի չափերը²²: Ինչպես արդարացիորեն նշում է իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գ.Դանիելյանը, եթե անգամ նկատվում է տուգանքի առավելագույն սահմանը գերազանցելուն հանգեցնող որևէ արարքի համար պատասխանատվությունն ուժեղացնելու անհրաժեշտություն, ապա առավել տրամաբանական է, որ տվյալ դեպքում գործ ունենանք ոչ այնքան զանցանքի, որքան հանցանքի հետ՝ դրանից բխող բոլոր իրավական հետևանքներով հանդերձ:²³

Տվյալ հիմնախնդրի համատեքստում կարծում ենք, սակայն, որ տուգանքի չափերի սահմանման տարբերակում, վարչական պատասխանատվության սուբյեկտների առումով անշուշտ, պետք է սահմանել: Քանի դեռ իրավաբանական անձինք քրեական պատասխանատվության սուբյեկտ չեն հանդիսանում, անհրաժեշտ է, վերջիններիս համար սահմանել վարչական տուգանքների՝ ֆիզիկական անձանց համեմատ ավելի բարձր չափ, կամ նույնիսկ հավասար չափ այն նույնաբնույթ արարքների համար, որոնք քրեական օրենսդրությամբ համարվում են հանցագործություն: Այս կարգավորմամբ կլուծվի նաև իրավաբանական անձանց նկատմամբ քրեական պատիժներին մոտ կանգնած վարչական տույժի նշանակման հարցը: Այս դեպքում կհիմնավորվի նաև իրավաբանական անձանց միայն վարչական պատասխանատվության սուբյեկտ սահմանելու հիմնահարցը:

Հաշվի առնելով վարչական իրավախախտումների հանրային վտանգավորության աստիճանը, վարչական իրավախախտում կատարելու գործիք կամ անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկան հատուցմամբ վերցնելը որպես վարչական

¹⁷ Տե՛ս Բելառուսի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք (ընդունվել է 2002թ. դեկտեմբերի 17-ին), հոդված 6.5:

¹⁸ Տե՛ս Մակեդոնիայի Հանրապետության զանցանքների մասին օրենսգիրք, (ընդունվել է 1997թ.), հոդված 38:

¹⁹ Տե՛ս Ղազախստանի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք (ընդունվել է 2001թ. հունվարի 30-ին), հոդված 48:

²⁰ Տե՛ս նույն տեղը:

²¹ Օրինակ՝ Սլովենիա, Ֆինլանդիա, Ռումինիա, Ավստրիա, Իտալիա, Խորվաթիա և այլն:

²² Տե՛ս օրինակ, Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 315.1-րդ հոդվածը, Հայաստանի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

²³ Տե՛ս Դանիելյան Գ.Բ. «Վարչական պատասխանատվությունը Հայաստանի Հանրապետությունում», (ղասագիրք բուհերի համար), Երևան, «ԱՌՏ» իրատարկչություն, 2007, էջ 109-110:

տույժի տեսակ չսահմանվեց Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի նախագծում, քանի որ այն առավելապես կրում է քաղաքացիաիրավական բնույթ:

Ինչ վերաբերում է վարչական իրավախախտման գործիք կամ անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկայի բռնագրավման վարչական տույժի տեսակին, ապա վերջինս սահմանված է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի նախագծի 45-րդ հոդվածում՝ որպես վարչական տույժի տեսակ:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական իրավախախտում կատարելու գործիք կամ անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկայի բռնագրավումը այդ առարկան հարկադիր կարգով, անհատույց դառնում է պետական սեփականություն: Բռնագրավվել կարող է միայն այն առարկան, որը խախտողի անձնական սեփականությունն է, եթե Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրական ակտերով այլ բան նախատեսված չէ:

Հարկ է նկատել, որ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի նախագծում 49-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված է բռնագրավման առավել հստակ բնորոշումը, ըստ որի՝ վարչական իրավախախտման գործիք կամ անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկայի բռնագրավումը՝ վարչական իրավախախտում կատարած անձին սեփականության իրավունքով պատկանող վարչական իրավախախտման գործիք կամ անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկայի հարկադրաբար և անհատույց վերցնելն է՝ ի սեփականություն պետության կամ համայնքի: **Կարծում ենք, արդարացված է նաև, որ նախագծով սահմանվել է ոչ միայն վարչական իրավախախտում հանդիսացող գործիք կամ անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկայի, այլև հենց վարչական իրավախախտման արդյունքում ստացված գույքի բռնագրավումը:** Հարկ է նկատել, որ օրինակ՝ Ղազախստանի Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում սահմանված է տույժի այս տեսակը

սակը հետևյալ անվանմամբ «վարչական իրավախախտման գործիք կամ անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկայի, վարչական իրավախախտման արդյունքում ձեռքբերված գույքի բռնագրավում»²⁴: Անշուշտ, նման անվանումը առավել բնորոշ է տույժի տվյալ տեսակի բովանդակությանը:

Հարկ է նկատել նոր օրենսգրքի նախագծում, տվյալ տույժի տեսակը նշանակվում և բռնագրավման մասին որոշումը կատարվում է համապատասխան վարչական մարմնի կողմից՝ առանց դատարան դիմելու²⁵: Օրենսդրական այս լուծումը հիմնավորվում է հետևյալ փաստարկներով, նախ՝ դատարանները որպես վարչական տույժ նշանակող մարմին այլևս նախատեսված չէ նոր օրենսգրքի նախագծով, ու եթե ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը համաձայն չէ վարչական մարմնի բռնագրավումը որպես տույժի տեսակ նշանակելու որոշման հետ կարող է այն վիճարկել վարչական դատարանում՝ դրանով իսկ ապահովելով իր իրավունքների պաշտպանությունը, և երկրորդ՝ դատաիրավական բարեփոխումների այս փուլում ՀՀ Արդարադատության նախարարության կողմից մշակվել էր քաղաքացիական դատավարության և վարչական դատավարության օրենսդրության բարեփոխումների հայեցակարգը, որի հիմնական դրույթներից էր վարչական դատարանի ծանրաբեռնվածությունը թեթևացնելու նկատառումով վերջիններիս ազատել վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործեր քննելու լիազորություններից: Կարծում ենք, սակայն, նախագծում վերը սահմանված կարգը իրավաչափ չէ և հակասում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 31-րդ հոդվածին: Այսպես, ՀՀ սահմանադրության 31-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ոչ ոք չի կարելի զրկել սեփականությունից, բացառությամբ դատական կարգով՝ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Նշված համատեքստում, անշուշտ, բռնագրավումը, որը ևս հանդիսանում է սեփականության իրավունքի հարկադիր և անհատույց դադարում, որպես տույժի տեսակ սահմանված է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի

²⁴ Տե՛ս Ղազախստանի Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 45-րդ հոդված:

²⁵ Տե՛ս Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի նախագծի 605 հոդված:

նախագծով, սակայն, նախագիծը վերապահել է դրա նշանակումը և իրականացումը վարչական մարմիններին, այսինքն՝ արտադատական կարգով: Իսկ սահմանադրական նորմի տառացի մեկնաբանությունից բխում է, որ սեփականությունից զրկելն արտադատական կարգով արգելվում է²⁶:

Ընդ որում, ուսումնասիրելով վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ առանձին իրավական ակտեր ընդունած երկրների համապատասխան օրենսդրական դրույթները, կարող ենք փաստել, որ ՀՀ բացառիկ այն երկրներից է, որի վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքով՝ բռնագրավումը որպես տույժի տեսակ նշանակվում և կիրառվում է առանց դատարանի որոշման: Իհարկե, բացառությունը դեռևս վիճարկելի չէ իրավաչափության տեսանկյունից, այլ խիստ վիճարկելի է Սահմանադրական նորմերի մեկնաբանության տեսանկյունից, ուստի կարծում ենք իրավական նման լուծումը՝ նույնիսկ վարչական դատարանի ծանրաբեռնվածության նվազեցման հիմնավորմամբ չի կարող իրավաչափ լինել:

Այսպիսով, կարծում ենք, նախագծով սահմանված բռնագրավման տույժի տեսակի նշանակման կարգը պետք է համապատասխանեցվի Սահմանադրական վերը նշված նորմին: Հատկանշական է, որ ՌԴ Սահմանադրական դատարանը 1998 թվականի դեկտեմբերի 3-ի թիվ 201 որոշմամբ²⁷ անդրադառնալով այս հարցին, նշել է, որ վարչական տույժի այս տեսակը պետք է նշանակվի բացառապես դատարանի կողմից, հակառակ դեպքում այն կհակասի ՌԴ

Սահմանադրության 35-րդ հոդվածի 3-րդ մասին: Ուստի այս հիմնախնդիրը կարող է լուծվել, եթե օրենսգրքի նախագծով վարչական տույժի այս տեսակի նշանակումը վերապահվի դատարանին:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի նախագիծը մշակող աշխատանքային խումբը տարակարծիք էր լիցենզայի կասեցումը և դադարեցումը որպես վարչական տույժի տեսակ ամրագրելու հիմնախնդրի վերաբերյալ: Սակայն, առանձին իրավական ակտերի ուսումնասիրությունը թույլ տվեց եզրահանգելու, որ լիցենզայի կասեցումը և դադարեցումը կիրառվում են հենց իրենց բնույթով վարչական իրավախախտում համարվող արարքների կատարման արդյունքում:

Ի դեպ, հարկ է նկատել, որ վարչական տույժի այս տեսակը մի շարք երկրների վարչական օրենսդրությամբ ևս ամրագրված է²⁸: Այսպես, հարկ է նշել նաև, որ լիցենզիայի զրկումը տարբեր անվանումներով, բայց նույն բովանդակությամբ նաև շատ այլ երկրների քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված պատժի տեսակ է, օրինակ՝ Լիտվա, Լատվիա, Մոլդովա, Բուլղարիա, Ռումինիա և այլն²⁹:

Միևնույն ժամանակ հարկ ենք համարում նշել, որ վերը նշված բոլոր երկրներում քննարկվող վարչական տույժի տեսակը նշանակվում է բացառապես դատարանի կողմից, և ավելին՝ նույնիսկ այն երկրներում, որտեղ նշված վարչական տույժի տեսակը սահմանված է վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսդրությամբ:

²⁶ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ.Հարությունյանի, Ա.Վաղարշյանի. Երևան: «Իրավունք», 2010թ., էջ 368:

²⁷ Տե՛ս Определение Конституционного Суда РФ от 3 декабря 1998 г. № 201-0 по жалобе граждан Л.Н. Васильевой, А.Н. Евгеева и Л. А. Налетова на нарушения их конституционных прав положениями ч.2 ст. 146-7 КоАП РФ // СЗ . — 1999. — N17.-Ст. 2204:

²⁸ Տե՛ս Մոլդովայի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքը (ընդունվել է 2008թ. հոկտեմբերի 24-ին), Բուլղարիայի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների և վարչական տույժերի մասին օրենսգիրք (ընդունվել է 1969թ. նոյեմբերի 28-ին), հոդված 6.2 1-ին մաս 6-րդ կետ և հոդված 6.9, Ղազախստանի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք (ընդունվել է 2001թ. հունվարի 30-ին), Չինաստանի ժողովրդական Հանրապետության վարչական պատիժների վերաբերյալ օրենսգիրք, (ընդունվել է 1996թ. հոկտեմբերի 1-ին):

²⁹ Տե՛ս Լատվիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 1998թ. հունիսի 17-ին), Մոլդովայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք (ընդունվել է 2002թ. ապրիլի 18-ին), Լիտվայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 2000թ. սեպտեմբերի 26-ին), Բուլղարիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 1968թ. ապրիլի 2-ին), Ռումինիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 2004թ.):

Կարծում ենք, սակայն, որ լիցենզիայի և թույլտվության դադարեցման վարչական տույժի տեսակները, անշուշտ, չեն կարող նշանակվել վարչական մարմինների կողմից: Մասնավորապես, վերջինս համարվում է խիստ վարչական տույժի տեսակ, և ինչպես արդեն նշել ենք, շատ ու շատ երկրների օրենսդրությամբ այն սահմանված է որպես պատժի տեսակ և նշանակվում է բացառապես դատարանների կողմից: Ակնհայտ է, որ վարչական դատարանների ծանրաբեռնվածությունը թոթափելու, պետական միջոցների անհարկի վատնումից խուսափելու հիմնախնդիրը այս համատեքստում ևս չի կարող վերկանգնած լինել սահմանադրորեն երաշխավորված տնտեսական ազատությունից, ինչպես նաև մարդու և քաղաքացու իրավունքների պաշտպանությունից: Բացի այդ «Լիցենզավորման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 37-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ օրենքով սահմանված հիմքերով լիցենզիայի գործողության դադարեցման դեպքում անձն իրավունք ունի նոր լիցենզիա ստանալու համար դիմել միայն լիցենզիայի գործողությունը դադարեցվելուց մեկ տարի հետո: Այս դեպքում, կարծում ենք, որ օրենսդրորեն պետք է ամրագրել նաև, որ իրավաբանական անձը չի կարող կրկին դիմել նույն լիցենզիան ստանալու համար, որից նա զրկվել է վարչական իրավախախտման կատարման արդյունքում: Այս նորմը նպատակաուղղված կլինի կանխելու ինչպես տվյալ իրավաբանական անձի կողմից հետագայում կատարվելիք իրավախախտումները, այնպես էլ ընդհանուր առմամբ մյուս իրավաբանա-

կան անձանց կողմից իրավախախտումներ կատարելուց ձեռնպահ մնալու համար ևս նախականիչ նշանակություն կունենա:

Այսպիսով, կարծում ենք, որ վարչական տույժի այս տեսակը, ինչպես նաև իրավաբանական անձի գործունեության դադարեցումը, պետք է բացառապես նշանակվեն դատարանների կողմից:

Ըստ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի նախագծի 54-րդ հոդվածի՝ իրավաբանական անձի գործունեության դադարեցումը իրավաբանական անձի հարկադիր լուծարումն է: Ի դեպ, Նախագծով բացառություն է սահմանված միայն կուսակցությունների համար: Հարկ է նկատել, որ օրինակ՝ Ռումինիայի քրեական օրենսգրքի 83-րդ հոդվածով³⁰ այդ բացառությունը, բացի կուսակցություններից, տարածվում է նաև այն իրավաբանական անձանց վրա, որոնք գործունեություն են ծավալում որպես զանգվածային լրատվության միջոցներ, և կրոնական կազմակերպությունների վրա: Իսկ Խորվաթիայի «Քրեական հանցագործությունների համար իրավաբանական անձանց պատասխանատվության մասին» օրենքի 12-րդ հոդվածի համաձայն՝ նաև տեղական ինքնակառավարման միավորների և առևտրային միությունների վրա³¹: Որպես պատժի տեսակ այն ամրագրված է նաև Ֆրանսիայի, Լատվիայի, Եստոնիայի, Լիտվայի, Մոլդովայի, Մակեդոնիայի, Ռումինիայի, Սլովենիայի, Խորվաթիայի և այլ երկրների քրեական օրենսգրքով³², և ըստ նշված օրենսգրքերի համապատասխան դրույթների՝ պատժի տվյալ տեսակը նշանակվում է բացառապես դատարանի որոշմամբ:

³⁰ Տե՛ս Ռումինիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 2004թ.):

³¹ Տե՛ս «Քրեական հանցագործությունների համար իրավաբանական անձանց պատասխանատվության մասին» Խորվաթիայի Հանրապետության օրենք, (ընդունվել է 2003թ. սեպտեմբերի 11-ին):

³² Տե՛ս Ֆրանսիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 1992թ. հուլիսի 22-ին), 131-39 հոդված 1-ին մաս, Լատվիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 1998թ. հունիսի 17-ին), Եստոնիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 2001թ. հունիսի 6-ին), Մոլդովայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք (ընդունվել է 2002թ. ապրիլի 18-ին), Լիտվայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 2000թ. սեպտեմբերի 26-ին), Մակեդոնիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 1996թ. նոյեմբերի 1-ին), Ռումինիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 2004թ.), «Քրեական հանցագործությունների համար իրավաբանական անձանց պատասխանատվության մասին» Սլովենիայի Հանրապետության օրենք, (ընդունվել է 2005թ. նոյեմբերի 21-ին), «Քրեական հանցագործությունների համար իրավաբանական անձանց պատասխանատվության մասին» Խորվաթիայի Հանրապետության օրենք, (ընդունվել է 2003թ. սեպտեմբերի 11-ին):

Գրեթե բոլոր երկրների օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս նաև, որ իրավաբանական անձի լուծարումը համարվում է որպես լրացուցիչ պատիժ, և նախատեսվում է կոնկրետ պայման, այն է՝ եթե տվյալ իրավաբանական անձը ստեղծվել է հանցագործություն կատարելու համար կամ եթե ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն է կատարել³³ կամ եթե դատարանը գտնում է, որ իրավաբանական անձի կատարած արարքի ծանրությունը անհնարին է դարձնում նրա հետագա գործունեությունը³⁴ կամ եթե դատարանը գտնում է, որ հանցագործության կատարումը նրա գործունեության հիմնական մասն է կազմում³⁵ կամ եթե իրավաբանական անձը չարաշահում է իր գործառույթները հանցանք կատարելու համար և առկա է իրական վտանգ կրկին հանցագործություններ կատարելու³⁶ կամ իրավաբանական անձը կատարել է այնպիսի արարք, որի կատարման համար ֆիզիկական անձի համար սահմանված է ազատազրկում 5 տարի և ավելի ժամկետով³⁷:

Կարծում ենք, Նախագծի վերը նշված հոդվածն անհրաժեշտ է լրացնել սահմանելով իրավաբանական անձի գործունեության դադարեցման վարչական տույժի նշանակման համար հետևյալ պայմանը, առ այն՝ եթե օրենսգրքի հատուկ մասի նորմերով սահմանված չէ վարչական տույժի նշված տեսակը, ապա որպես լրացուցիչ վարչական տույժ այն կարող է նշանակվել այն իրավաբանական անձանց նկատմամբ, որոնք ստեղծվել են վարչական իրավախախտումներ կատարելու համար կամ

եթե իր լիազորությունները չարաշահում է վարչական իրավախախտումներ կատարելու համար կամ վարչական իրավախախտումների կատարումը նրանց գործունեության հիմնական մասն է կազմում:

Միևնույն ժամանակ, որոշակի առումով զուգահեռներ անցկացնելով իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության ինստիտուտի հետ, և արդեն իսկ ներկայացնելով դատաիրավական բարեփոխումների տվյալ փուլում դեռևս իրավաբանական անձանց վարչական պատասխանատվության ամրագրման անհրաժեշտությունը, կարծում ենք, որպես քրեական պատասխանատվության հետևանք դատվածության առաջացման համատեքստում վարչական պատասխանատվության իրավական հետևանք պետք է ամրագրել, այն, որ իրավաբանական անձի նկատմամբ իրավաբանական անձի գործունեության դադարեցման վարչական տույժի նշանակման դեպքում տվյալ իրավաբանական անձանց հիմնադիրներին արգելվում է ստեղծել նոր իրավաբանական անձ:

Իսկ միայն իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառվող տույժերի տեսակների ցանկում, կարծում են, անհրաժեշտ է որպես վարչական տույժի լրացուցիչ տեսակ սահմանել նաև վարչական տույժ նշանակելու մասին որոշման հրապարակումը: Բնորոշ է այն, որ եվրոպական երկրներում տույժի այս տեսակը ևս օրենսդրորեն ամրագրված է, օրինակ՝ Ֆրանսիայի, Ռուսիայի, Բուլղարիայի, Սլովենիայի, Խորվաթիայի քրեական օրենսդրությամբ և այլն:

³³ Տե՛ս Լատվիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 1998թ. հունիսի 17-ին) 70.3-րդ հոդված:

³⁴ Տե՛ս Մոլդովայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք (ընդունվել է 2002թ. ապրիլի 18-ին), 74-րդ հոդված:

³⁵ Տե՛ս Էստոնիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 2001թ. հունիսի 6-ին) 46-րդ հոդված, «Քրեական հանցագործությունների համար իրավաբանական անձանց պատասխանատվության մասին» Սլովենիայի Հանրապետության օրենք, (ընդունվել է 2005թ. նոյեմբերի 21-ին):

³⁶ Տե՛ս Մակեդոնիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 1996թ. նոյեմբերի 1-ին) 96-Բ, «Քրեական հանցագործությունների համար իրավաբանական անձանց պատասխանատվության մասին» Խորվաթիայի Հանրապետության օրենք, (ընդունվել է 2003թ. սեպտեմբերի 11-ին), հոդված 12:

³⁷ Տե՛ս Մակեդոնիայի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, (ընդունվել է 1996թ. նոյեմբերի 1-ին) հոդված 96-Շ 7-րդ կետ:

Այսպես, որպես իրավաբանական անձանց նկատմամբ նշանակվող պատժի տեսակի՝ դատավճռի հրապարակման կամ տարածման էությունը դրսևորվում է հետևյալում. այն իրականացվում է իրավախախտի հաշվին, ընդ որում այն հրապարակելու և տարածելու վարչական ծախսերը չպետք է գերազանցի տվյալ իրավախախտման համար սահմանված տուգանքի առավելագույն չափը: Դատարանը կարող է որոշել ամբողջ դատավճռի, կամ նրա միայն մի մասը կամ որոշ մասեր հրապարակել կամ որպես պաշտոնական հաղորդագրություն տարածել՝ հասարակությանը իրազեկելով նման դատավճիռ կայացնելու պատճառների մասին: Դատավճռի հրապարակումը իրականացվում է դատարանի որոշված վայրերում կամ մամուլում և դատարանի կողմից սահմանված ժամկետում: Եթե ոչնչացվում են փակցված հաղորդագրությունները կամ այլ կերպ դրանք վնասվում են, նշված լրացուցիչ ծախսերը ևս իրականացվում են իրավախախտի հաշվին: Ընդ որում, դատարանը որոշում է այն մամուլի օրգանը կամ զանգվածային լրատվության միջոցները, որոնց միջոցով այն պետք է տարածվի և վերջիններս իրավունք չունեն հրաժարվել դրանց հրապարակումից: Դատավճռի հրապարակման

կամ տարածման ժամանակ թույլատրելի է տուժող կողմի անձնական տվյալների հրապարակումը միայն վերջինիս կամ նրա օրինական ներկայացուցչի կամ ներկայացուցչի համաձայնությամբ:

Յարկ է նկատել, որ տվյալ տեսակի վարչական տույժի սահմանումը կարող է ունենալ ինչպես դրական այնպես էլ բացասական հետևանքներ: Որպես բացասական հետևանքներ, կարելի է նշել, օրինակ սպառողների վստահության կորուստը, արտադրանքի նկատմամբ պահանջարկի նվազումը, և այլն: Բացի այդ, ներկայիս շուկայական հարաբերությունների պայմաններում այն կարող է դառնալ մրցակցային պայքարի միջոց այն կազմակերպությունների միջև, որոնք շուկայում նույն հարթության վրա են գտնվում, և հետևաբար, պետությունը անուղղակիորեն կներգրավվի այդ պայքարի մեջ:

Այսպիսով, որոշակի թերություններով հանդերձ, այնուամենայնիվ, ողջունելի պետք համարել այն, որ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ նախագծում վարչական տույժերի տեսակների բավական լայն ցանկ է սահմանված, որոնք իրենց ամբողջությամբ, թերևս ամրագրված չեն որևէ երկրի քրեական կամ վարչական օրենսդրությամբ:

Միևնույն ժամանակ, հարկ է նկատել, որ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Նախագծում առկա է հայեցակարգային թերություն: Մասնավորապես, եթե Նախագծում որպես վարչական տույժ նշանակող մարմին ամրագրված չէ դատարանը, այլ միայն վարչական մարմինները, հետևաբար, վարչական տույժի այնպիսի տեսակներ, ինչպիսիք են՝ իրավաբանական անձի գործունեության դադարեցում, այսինքն՝ լուծարում, լիցենզիայի գործողության դադարեցում, վարչական իրավախախտման գործիք կամ անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկայի բռնագրավում, չեն կարող նշանակվել վարչական մարմինների կողմից, որի վերաբերյալ մեր եզրահանգումները ներկայացրեցինք վերևում, ուստի տվյալ դեպքում օրենսդիրը ունի օրենսդրական լուծման երկու ուղղություններ. կամ պետք է կրճատել վարչական տույժի տեսակները, մասնավորապես, վարչական մարմինները կարող են նշանակել միայն վարչական այնպիսի տույժեր, ինչպիսիք են՝ ա) նախագաղաչում, բ) վարչական տուգանք, գ) լիցենզիայի, թույլտվության գործողության կասեցում, դ) որոշակի տեսակի գործունեության կամ որոշակի վայրում գործունեության իրականացման կասեցում: Կամ վարչական տույժի հետևյալ տեսակները, մասնավորապես, 1) վարչական իրավախախտման գործիք կամ անմիջական օբյեկտ հանդիսացող առարկայի բռնագրավում, 2) լիցենզիայի, թույլտվության գործողության դադարեցում, 3) իրավաբանական անձի գործունեության դադարեցում, պետք է նշանակվեն դատարանի կողմից:

Հանցագործության դեպքի բացակայության և արարքի մեջ հանցակազմ չլինելու հիմքերով քրեական վարույթի կարճման առանձնահատկությունները

Արսեն ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

Քրեադատավարական օրենսդրության պատմական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այն հանգամանքները, որոնք հիմք են հանդիսանում քրեական գործի հարուցումը մերժելու և գործով վարույթը կարճելու (քրեական հետապնդումը դադարեցնելու) համար ժամանակի ընթացքում ենթարկվել են էական փոփոխությունների: Այս առումով բացառություն չի կազմում նաև հանցագործության դեպքի բացակայության հիմքը:

Հանցագործության դեպքի բացակայությունը՝ որպես քրեական վարույթի կարճման ինքնուրույն հիմք առաջին անգամ նախատեսվել է 1958 թ. դեկտեմբերի 25-ին ընդունված ԽՍՀ Միության, միութենական և ինքնավար հանրապետությունների քրեական դատավարության հիմունքներում (հոդված 5, մաս 1)¹: Հետագայում համանման դրույթ ամրագրվեց նաև 1961 թ. ՀԽՍՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածում², իսկ այնուհետև նաև՝ ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ քր. դատ. օր.) 35-րդ հոդվածում³:

Այսպիսով, օրենսդրական մակարդակով ընդունվեց այն մոտեցումը, որ հանցագործության դեպքի բացակայությունը և արարքի մեջ հանցակազմ չլինելը քրեական վարույթի կարճման ինքնուրույն հիմքեր են⁴: Չնայած դրան, ինչպես նախկինում, այնպես էլ ներկայումս քրեական վարույթի կարճման քննարկվող հիմքերի եւ-

թյան և դրանք միմյանցից սահմանազատելու վերաբերյալ դատավարական իրավունքի տեսության մեջ միասնական մոտեցում չկա: Ինչպես ժամանակին նշում էին **Ն.Վ. Ժոզինը** և **Ֆ.Ն. Ֆատկուլլինը**, մինչև օրենսդրության մեջ հանցագործության

¹ Տե՛ս Ведомости ВС СССР, 1959, թիվ 1, հոդվ. 12:

² Տե՛ս Հայկական ԽՍՀ ԳԽ տեղեկագիր, 1961 թիվ 7, հոդվ. 42:

³ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի ՀՀՊՏ 1998.09.21/22 (55):

⁴ Հարկ է նշել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի ընդհանուր մասի նախագծի (այսուհետ՝ Նախագիծ) 28-րդ հոդվածում հանցագործության դեպքի բացակայությունը և արարքի մեջ հանցակազմ չլինելը առանձնացված չեն որպես քրեական վարույթի կարճման ինքնուրույն հիմքեր: Փոխարենը Նախագիծում որպես քրեական վարույթի կարճման հիմք առանձնացած է՝ **հաստատվել է քրեական օրենսգրքով նախատեսված որևէ հանցանքի բացակայությունը**: Տվյալ դեպքում կարծես թե Նախագիծում այս հիմքի տակ ի նկատի է ունեցվում և՛ հանցագործության դեպքի բացակայությունը, և՛ արարքի մեջ հանցակազմ չլինելը: Կարծում ենք, որ այս հարցում գործող օրենսգրքի մոտեցումը ավելի ընդունելի է, քանի որ այդ երկու հիմքերի առանձնացումը և հստակ տարանջատումը շատ կարևոր է դրանց կիրառման արդյունքում առաջացրած իրավական տարբեր հետևանքների տեսանկյունից: Նախագիծը տեղադրված է ՀՀ արդարադատության նախարարության ինտերնետային կայք էջում. (04.11.2011թ. դրությամբ): www.moj.am

դեպքի բացակայության հիմքի ներմուծումը խորհուրդ էր տրվում գործով վարույթը կարճել արարքի մեջ հանցակազմ չլինելու հիմքով: Դա միաժամանակ նորմալ համարել չէր կարելի, քանի որ այն հանգեցնում էր այդ երկու հիմքերի միախառնման⁵: Ի հակադրություն նշված տեսակետի՝ **Ե.Գ. Վասիլևան** գտնում է, որ հանցակազմի բացակայության հիմքից պետք է հրաժարվել, քանի որ այն առաջացնում է որոշակի անորոշություն և մրցակցության մեջ է գտնվում հանցագործության դեպքի բացակայության և հանցագործության կատարման մեջ անձի մեղավորությունն ապացուցված չլինելու՝ օրենքով նախատեսված հիմքերի հետ: Հեղինակը պնդում է նաև, որ այդ հիմքի պարզաբանման համար լրացուցիչ դժվարություն է առաջացնում այն փաստը, որ նշված հիմքը մյուսների նկատմամբ հանդես է գալիս որպես առավել ընդհանուր կատեգորիա և կիրառվում է բոլոր այն դեպքերում, երբ այս կամ այն հիմքը քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված չէ⁶: Կարծում ենք, չի կարելի համաձայնվել ներկայացված մոտեցման հետ, քանի որ հանցակազմի բացակայության հիմքի վերացումը չի կարող առկա անորոշության վերացման միջոց հանդիսանալ: Ընդհակառակը, այն ավելի կխորացնի և կխճճի առկա վիճակը: Խնդրի լուծման լավագույն միջոցը, մեր կարծիքով, օրենսդրական նակարդակով այդ երկու հիմքերի հստակ տարանջատումն է:

Քննչական պրակտիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ շատ հաճախ գործնական աշխատանքում հստակ չի տարանջատվում հանցագործության դեպքի բացակայությունը արարքի մեջ հանցակազմ չլինելու հիմքից: Գործով վարույթի կարճման այդ երկու հիմքերի էությունը բացահայտելու, ինչպես նաև միմյանցից

«...Քննչական պրակտիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ շատ հաճախ գործնական աշխատանքում հստակ չի տարանջատվում հանցագործության դեպքի բացակայությունը արարքի մեջ հանցակազմ չլինելու հիմքից...»

սահմանազատելու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է պարզել թե ինչ է իրենից ներկայացնում «հանցագործության դեպքի բացակայություն» հասկացությունը և ինչպիսի հարաբերակցության մեջ է այն գտնվում «արարքի մեջ հանցակազմ չլինելու» հասկացության հետ: Առաջին դիտարկմամբ կարծես թե այդ երկու իրավական երևույթները նույնամուն են, քանի որ երկու դեպքում էլ նշվում է հանցագործության բացակայության մասին: Այդպիսի հետևությունը ընդունելի է միայն քրեաիրավական տեսանկյունից: Քրեաիրավական իմաստով «հանցագործության դեպք» հասկացությանը համարժեք է «հանցակազմը», քանի որ հանցագործության դեպքը չի կարող գոյություն ունենալ, եթե նրանում բացակայում են հանցակազմի տարրերը կամ տարրերից որևէ մեկը: Այլ խոսքով ասած՝ հանցագործության դեպքի բացակայությունը միաժամանակ նշանակում է նաև հանցակազմի բացակայություն: Քրեադատավարական տեսանկյունից «հանցագործության դեպք» հասկացությունը իր բովանդակությամբ ավելի նեղ է, քան «հանցակազմի բացակայությունը»⁷:

⁵ Տե՛ս **Жогин Н.В. Фаткуллин Ф.Н.** Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М., 1965, էջ 305:
⁶ Տե՛ս **Васильева Е.Г.** Правовые и теоретические проблемы прекращения уголовного преследования и производства по уголовному делу. — М: Изд. «Юрлитинформ», 2006, էջ 101:
⁷ Տե՛ս **Юрасов А.Б.** Основания прекращения уголовного дела в действующем российском законодательстве — анализ, перспективы развития: Дисс. канд. юрид. наук, М., 2005, էջ 93:

Այսինքն, եթե քրեաիրավական իմաստով «հանցագործության դեպքի բացակայություն» և «հանցակազմի բացակայություն» հասկացությունները չեն տարբերվում, ապա նույնը չի կարելի ասել դրանց դատավարական իմաստի վերաբերյալ: Այդ մասին է վկայում գործող քր. դատ. օր.-ում կարճման այդ հիմքերը առանձին կետերով նախատեսված լինելու հանգամանքը: Ուստի և անհրաժեշտություն է առաջանում հստակեցնել այն չափանիշները, որոնք կարճման այդ երկու հիմքերը միմյանցից տարանջատելու հնարավորություն կտան:

ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքում բացակայում է «հանցագործության դեպք» հասկացության բնորոշումը: Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածում տրված է միայն «դեպք» հասկացության սահմանումը, որի վերլուծությունից կարելի է հետևություն անել այն մասին, որ տվյալ պարագայում դեպք ասելով օրենսդիրը ի նկատի է ունենում հանցագործության դեպքը: Այսպես, համաձայն նշված հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի՝ **դեպքը հանցագործության հատկանիշներ պարունակող իրադարձություն է, որի կապակցությամբ իրականացվում է քրեական դատավարություն:** Ներկայացված բնորոշումից հետևում է, որ օրենսդիրը «հանցագործության դեպք» և «հանցագործություն» հասկացությունները կարծես թե նույնացրել է: Հանցագործությունը, ՀՀ քր. օր.-ի 18 հոդվածի 1-ին մասի ուժով, մեղավորությամբ կատարված հանրորեն վտանգավոր արարք է նախատեսված քրեական օրենսգրքով: Ընդ որում, հանցագործությունը արդեն իսկ իր մեջ բովանդակում է քրեական պատասխանատվության ենթարկելու բոլոր անհրաժեշտ նախադրյալները, այսինքն՝ կոնկրետ հանցակազմի բոլոր անհրաժեշտ տարրերը: Այլ խոսքով ասած, հանցակազմի տարրերից որևէ մեկի բացակայությունը միաժամանակ վկայում է հանցագործության բացակայության մասին: Այս առումով ինչպես իրավագիտորեն նշում է **Ե.Գ. Վասիլևան «հանցագործության դեպք» չի կարելի նույնացնել հանցագործության հետ:** «Հանցագործության դեպքը» ՌԴ ՔՂՕ 24 հոդվածի 1-ին

մասի 1-ին կետի ուժով նշանակում է հանցագործության օբյեկտիվ, արտաքին կողմը: Այստեղից հետևում է, որ դրան է վերաբերում նաև հանցագործության այնպիսի տարր, ինչպիսին օբյեկտն է⁸: Այլ խոսքով ասած՝ «հանցագործության դեպք» հասկացությունը քրեադատավարական իմաստով նշանակում է հանցագործության օբյեկտիվ կողմի առկայություն, այսինքն՝ հանրորեն վտանգավոր արարք, նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի կոնկրետ հոդվածի դիսպոզիցիայով:

Անդրադառնալով հանցագործության դեպքի բացակայության և արարքի մեջ հանցակազմի բացակայության հիմքերով գործով վարույթի կարճման հիմնախնդիրներին՝ **Բ.Ս. Սերգեևը** նշում է. «Հանցագործության դեպքի բացակայությունը ենթադրում է արարքի (գործողություն կամ անգործություն) բացակայություն, որի կապակցությամբ ստացվել է հաղորդում կամ հայտարարություն, որը կարելի է գնահատել որպես հանցագործություն կամ իրավունքի այլ նորմերի խախտում կամ այն իրավաչափ է ...: Երբ խոսքը գնում է հանցագործության դեպքի բացակայության մասին, ապա, առանց բացառության, անհրաժեշտ է հետևություն անել բոլոր ձևերով դրա տարրերի բացակայության մասին ...: Հանցագործության դեպքի բացակայության և արարքի մեջ հանցակազմ չլինելու հիմքերի զանազանումը կայանում է նրանում, որ քննարկվող հիմքերի կիրառումը... առաջացնում է տարբեր իրավական հետևանքներ: Արարքի մեջ հանցակազմ չլինելը չի բացառում դրանում վարչական կամ կարգապահական զանցանքի կամ հասարակական կարգի և համակեցության այլ կանոնների խախտման առկայությունը: Ուստի, հանցագործության դեպքի բացակայության հիմքի տարբերությունը արարքի մեջ հանցակազմ չլինելու հիմքից կայանում է նրանում, որ վերջին դեպքում չի բացառվում վարչական կամ կարգապահական պատասխանատվության ներգործության միջոցների կիրառումը: Բացի այդ, հանցագործության դեպքի բացակայությունը առաջացնում է քաղաքացիական հայցի բավարարման մեթոդ, այն դեպքում, երբ

⁸ Տե՛ս **Васильева Е.Г.** Правовые и теоретические проблемы прекращения уголовного преследования и производства по уголовному делу. — М: Изд. «Юрлитинформ», 2006, էջ 98-100:

արարքի մեջ հանցակազմ չլինելը հնարավորություն է տալիս որոշելու քաղաքացիական դատավարության կարգով պատճառված վնասը հատուցելու հարցը»⁹:

Այսպիսով՝ ելնելով ներկայացված մոտեցումից կարելի է արձանագրել, որ հանցագործության դեպքի բացակայությունը

նշանակում է «հանցագործության բացակայություն»¹⁰: Դատավարագետների երկրորդ խմբի կարծիքով՝ հանցագործության դեպքի բացակայությունը ենթադրում է ընդհանրապես դեպքի բացակայություն, որի կապակցությամբ իրականացվում է քննություն¹¹: Հարկ է նկատել, որ օրենքում

խոսվում է ոչ թե ընդհանրապես դեպքի բացակայության, այլ կոնկրետ հանցագործության դեպքի բացակայության մասին: Ուստի ճիշտ պետք է համարել այն երրորդ խումբ դատավարագետների մոտեցումը, որոնք գտնում են, որ

«...Արարքի մեջ հանցակազմ չլինելը չի բացառում դրանում վարչական կամ կարգապահական զանցանքի կամ հասարակական կարգի և համակեցության այլ կանոնների խախտման առկայությունը...»

ենթադրում է այնպիսի արարքի (գործողության կամ անգործության) բացակայություն, որը բոլոր դեպքերում կարելի է գնահատել որպես հանցագործություն և դրա կապակցությամբ իրականացնել քննություն: Այսինքն՝ հանցագործության դեպքի բացակայությունը նշանակում է ինչպես ընդհանրապես դեպքի բացակայություն, այնպես էլ դեպքի առկայություն, որը, սակայն, քրեական օրենսգրքի տեսանկյունից պատժելի չի համարվում:

Միաժամանակ անհրաժեշտ է հստակեցնել այն հնարավոր իրավիճակները, որոնք բոլոր դեպքերում կգնահատվեն որպես հանցագործության դեպքի բացակայություն և կհանգեցնեն հենց այս հիմքով քրեական վարույթի կարճման: Այս առումով ևս տեսության մեջ դատավարագետների մոտեցումները տարբեր են: Այսպես, հեղինակների մի մասը գտնում է, որ հանցագործության դեպքի բացակայությունը

հանցագործության դեպքի բացակայությունը նշանակում է այնպիսի գործողությունների բացակայություն, ինչի համեմատությամբ կարելի է խոսել, որ այն բովանդակում է հանցագործության հատկանիշներ և հատկապես. 1) երբ տեղի չի ունեցել այն փաստը (դեպքը), որը կարելի է գնահատել որպես հանցագործություն, 2) տեղի ունեցած դեպքը բնական ուժի արդյունք է 3) տեղի ունեցածը տուժողի գործողությունների արդյունք է¹²:

Դատավարական իրավունքի տեսության մեջ միասնական մոտեցում չկա մակայն հարցում, թե ինչպիսի որոշում պետք է կայացվի գործով, եթե հնարավոր չէ ստույգ որոշել տեղի է ունեցել հանցագործության դեպքը, թե ոչ:

Որոշ դատավարագետներ գտնում են, որ տվյալ պարագայում գործով վարույթը պետք է կարճել հանցագործության դեպքի բացակայության հիմքով¹³:

⁹ Տե՛ս **Сергеев Б.М.** Отсутствие события и состава преступления как основания к отказу в возбуждении уголовного дела // Следователь. 2002. N 10. էջ 6, 7:

¹⁰ Տե՛ս **Дубинский А.Я.** Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования: Учебн. пособие. Киев, 1975. էջ 46-47:

¹¹ Տե՛ս **Давыдов П.М., Мирский Д.Я.** Прекращение уголовных дел. М., 1963. էջ 12:

¹² Տե՛ս **Степанов В.Т., Шимановский В.В.** Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования.-Л, 1979, էջ 8, **Левина Т.А.** Отсутствие события преступления: уголовно-процессуальные аспекты // Научный портал МВД России. 2009, ? 1 (5). էջ 29, **Չարդանյան Ա.Ճ.** Քրեական գործով վարույթի կարճման և քրեական հետապնդման դադարեցման օրինակառության և հիմնավորվածության ապահովումը մախնական քննության փուլում: Իրավ. գիտ. թեկն. ատենախոս. սեղմագիր, Երևան, 2009, էջ 15:

¹³ Տե՛ս **Лукашевич В.З.** Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования по реабилитирующим обвиняемого основаниям // Правоведение. -1968. - N 4. էջ 53, **Якубович Н.А.** Окончание предварительного следствия. М., 1962. էջ 101-102:

4. **Յա. Չեկանովի** կարծիքով՝ այդ դեպքում գործով վարույթը կարճել հանցագործության դեպքի բացակայության շարժառիթով չի կարելի, քանի որ յուրաքանչյուր հանցագործության բացահայտման խնդիրը մնում է չիրականացված: Ուստի, ըստ հեղինակի, այս դեպքում գործով վարույթը պետք է կասեցնել որպես մեղադրյալ ներգրավման ենթակա անձի հայտնի չլինելու հիմքով¹⁴: Ներկայացված մոտեցման հետ չի կարելի համաձայնվել, քանի որ որպես մեղադրյալ ներգրավման ենթակա անձի հայտնի չլինելու հիմքով գործով վարույթը կասեցնելիս պետք է

գործության դեպքի մասին է: Բոլոր այն դեպքերում, երբ հնարավոր չի լինում հաստատել հանցագործության դեպքի առկայությունը, քրեական վարույթը պետք է կարճել հանցագործության դեպքի բացակայության հիմքով, քանի որ իրավական տեսանկյունից դեպքի ապացուցված չլինելը հավասարազոր է դրա բացակայությանը:

Ելնելով մասնագիտական գրականության մեջ տարբեր հեղինակների կողմից արտահայտված մոտեցումներից՝ կարելի է առանձնացնել այն հնարավոր իրավիճակները, որոնք կգնահատվեն որպես հանցագործության դեպքի բացակայություն և հնարավորություն կտան այս հիմքով կարճել վարույթը: Այլ կերպ ասած՝ հանցագործության դեպքի բացակայության հիմքով քրեական վարույթը կարող է կարճվել հետևյալ դեպքերում.

«...Հանցագործության դեպքի բացակայությունը ենթադրում է այնպիսի արարքի բացակայություն, որը բոլոր դեպքերում կարելի է գնահատել որպես հանցագործություն և դրա կապակցությամբ իրականացնել քննություն...»

1) երբ տեղի չի ունեցել այն փաստը (դեպքը), որը կարելի է գնահատել որպես հանցագործություն

(օրինակ՝ հանցագործության մասին սուտ մատնությունը),

2) երբ դեպքը տեղի է ունեցել, բայց այն ոչ թե մարդկային գործունեության, այլ բնական ուժի հետևանք է (օրինակ՝ տարերային աղետ, կենդանիների գործողություններ, անվերահսկելի ֆիզիկական կամ քիմիական գործընթացներ և այլն),

3) երբ դեպքը տեղի է ունեցել, բայց այն չի հանդիսանում ոչ իրավաչափ գործունեության արդյունք, այսինքն՝ դեպքը սխալմամբ ընկալվում է որպես հանցագործություն (օրինակ՝ սեփականատերը գույքը տալով այլ անձի՝ այդ մասին տեղյակ չի պահում ընտանիքի անդամներին),

ստույգ հաստատված լինի հանցագործության կատարման փաստը: Եթե հանցագործության կատարման փաստը ստույգ չի ապացուցվել քրեական գործով վարույթը չպետք է կասեցվի, այլ պատք է կարճվի՝ հանցագործության դեպքի բացակայության հիմքով¹⁵:

Ըստ **Ն.Կ. Ժոզինի** և **Ֆ.Ն. Ֆատկուլի**՝ տվյալ պարագայում գործով վարույթը պետք է կարճվի մեղադրյալի մասնակցությունը հանցագործության կատարման մեջ ապացուցված չլինելու հիմքով¹⁶: Մեր կարծիքով, այս մոտեցումը ևս ընդունելի չէ, քանի որ նշված իրավիճակում խոսքը ոչ թե մեղադրյալի մեղավորությունը հանցագործության կատարման մեջ ապացուցված կամ չապացուցված լինելու, այլ հանցա-

¹⁴ Տե՛ս **Чеканов В.Я.** Гарантии прав граждан в СССР и усиление их охраны на современном этапе коммунистического строительства. Саратов, 1962. էջ 82:

¹⁵ Տե՛ս **Быков В.М.** Основания приостановления предварительного следствия по УПК РФ // Государство и право – 2004. - N 5. էջ 107:

¹⁶ Տե՛ս **Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н.** Предварительное следствие в советском уголовном процессе. էջ 335–336:

4) երբ դեպքը տեղի է ունեցել, բայց այն արդյունք է տուժողի գործողությունների (օրինակ՝ ինքնասպանությունը, անզգուշությանը գույքը ոչնչացնելը և այլն),

5) երբ հնարավոր չէ ստույգ որոշել հանցագործության դեպքը տեղի է ունեցել թե ոչ (օրինակ՝ փորձագետը չի կարողանում միանշանակ պատասխան տալ այն հարցին՝ մահը բռնի է, թե ոչ):

Քրեական գործով վարույթի ընթացքում հանցագործության դեպքի ապացուցումից բացի, կարևոր նշանակություն ունի նաև անձի կատարած արարքում հանցակազմի առկայության պարզումը: Ըստ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի՝ քրեական պատասխանատվության միակ հիմքը հանցանք, այսինքն՝ այնպիսի արարք կատարելն է, որն իր մեջ պարունակում է քրեական օրենքով նախատեսված հանցակազմի բոլոր հատկանիշները: Ելնելով քրեաիրավական այս նորմից՝ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 35 հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը որպես գործով վարույթի կարճման ինքնուրույն հիմք նախատեսել է արարքի մեջ հանցակազմի բացակայությունը: Արարքի մեջ հանցակազմի բացակայության հիմքով քրեական վարույթը կարճվում է, երբ հանցագործության դեպքը հաստատվել է, սակայն միաժամանակ այն չի բովանդակում հանցակազմի բոլոր պարտադիր տարրերը¹⁷:

Հանցակազմի բացակայության հիմքով քրեական վարույթի կարճման էությունը պարզաբանելու համար անհրաժեշտ է ներկայացնել կոնկրետ այն իրավիճակները, երբ կիրառվում է այդ հիմքը:

Հանցագործության օբյեկտի բացակայությունը: Հանցագործության օբյեկտը քրեական օրենքով պաշտպանվող այն հասարակական հարաբերություններն են, որոնց դեմ ոտնձգում է հանցագործությունը: Հանցակազմի օբյեկտի բացակայության հիմքով քրեական գործով վարույթը կարճվում է, երբ գործի քննության ըն-

թացքում պարզվում է, որ կատարված արարքը ոչ թե հանցագործություն է, այլ քաղաքացիաիրավական խախտում, վարչական զանցանք, կարգապահական խախտում և այլն: Արարքում հանցակազմի բացակայություն կարող է դիտարկվել նաև այն դեպքը, երբ տվյալ արարքի հանցավորությունը կան պատժելիությունը վերացվել է քրեական օրենքով, որն ուժի մեջ է մտել արարքը կատարելուց հետո¹⁸: Կարծում ենք, որ արարքի հանցավորությունը կան պատժելիությունը վերացնելու դեպքում արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով քրեական գործով վարույթի կարճումը ճիշտ չէ, քանի որ այս հիմքով վարույթի կարճումը ենթադրում է անձի արդարացում՝ դրանից բխող բոլոր իրավական հետևանքներով: Այսինքն՝ այս հիմքով վարույթը կարճելիս անձը հնարավորություն է ստանում պահանջելու իրեն անօրինական ձերբակալման, կալանավորման, որպես մեղադրյալ ներգրավելու հետևանքով պատճառված գույքային հատուցում ամբողջ ծավալով՝ հաշվի առնելով իրական հնարավոր բաց թողնված օգուտները, այն դեպքում, երբ քննության ընթացքում դրանց կիրառումը օրինաչափ է եղել: Ուստի գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է լրացնել գործով վարույթի կարճման հիմքերը՝ դրանց շարքում նախատեսելով կատարված արարքի ապաքրեականացված լինելու հանգամանքը:

Հանցակազմի օբյեկտի կողմի բացակայությունը: Հանցակազմի օբյեկտի կողմը քրեական օրենքով սահմանված որոշակի հանցագործության այնպիսի հատկանիշների համակցությունն է, որոնք բնութագրում են կոնկրետ հանցավոր ոտնձգության կատարման արտաքին գործընթացը¹⁹: Հանցակազմի օբյեկտի կողմի մասին խոսելիս կարևոր է անդրադարձնալ նաև այն հարցին, թե ինչ հիմքով քրեական վարույթը պետք է կարճվի, եթե գործի քննության ընթացքում պարզվում է, որ գործողությունը կան անգործությունը թեև

¹⁷ Տե՛լ **Безлепкии Б.Т.** Комментарий к Уголовно процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный). — 9-е изд., перераб. и доп.- М., 2010. էջ 39:

¹⁸ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս— Երևանի պետ. համալս. — Եր: ԵՊՀ իրատ., 2010, էջ 218:

¹⁹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս, Երևան, 2003, էջ 127:

ծնականորեն պարունակում է քրեական օրենսգրքով նախատեսված որևէ արարքի հատկանիշներ, սակայն իր նվազ կարևորության պատճառով հասարակական վտանգավորություն չի ներկայացնում, այսինքն՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձին, հասարակությանը կամ պետությանը էական վնաս չի պատճառել և չէր կարող պատճառել (ՀՀ քր. օր., հոդված 18, մաս 2): ՀՀ գործող քր. դատ. օր.-ը արարքի նվազ կարևորության փաստը չի նախատեսել որպես քրեական վարույթի կարճման ինքնուրույն հիմք: Այս կապակցությամբ դատավարագետների մեծ մասը գտնում է,

«...Արարքի մեջ հանցակազմի բացակայության հիմքով քրեական վարույթը կարճվում է, երբ հանցագործության դեպքը հաստատվել է, սակայն միաժամանակ այն չի բովանդակում հանցակազմի բոլոր պարտադիր տարրերը...»

որ նշված դեպքում քրեական գործով վարույթը պետք է կարճել հանցակազմի բացակայության հիմքով²⁰:

Կարծում ենք, որ արարքի նվազ կարևորության փաստը չի նշանակում, որ դրանում բացակայում են հանցակազմի տարրը կամ տարրերը: Ընդհակառակը, արարքը պետք է բովանդակի հանցակազմի բոլոր տարրերը, հակառակ դեպքում քրեական վարույթը պետք է կարճվի այլ հիմքով: Դրա մասին է վկայում օրենսդրի այն ձևակերպումը, որ «արարքը պետք է ձևականորեն պարունակի որևէ հանցագործության հատկանիշներ»: Ուստի զրտնում ենք, որ արարքի նվազ կարևորության դեպքում քրեական գործով վարույթը պետք է կարճվի ոչ թե հանցակազմի բացակայության, այլ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 35 հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետով, այն է՝

անձը Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի ընդհանուր մասի դրույթների ուժով ենթակա է ազատման քրեական պատասխանատվությունից:

Հանցագործության սուբյեկտի բացակայությունը: Հանցակազմի տարրերից մեկն էլ հանցագործության սուբյեկտն

է, որն ըստ ՀՀ քր. օր.-ի՝ քրեական օրենքով չթույլատրված արարք կատարած և օրենքով սահմանված տարիքի հասած ֆիզիկական, մեղսունակ անձն է:

Ենթադրյալ է, հանցագործության սուբյեկտը հանցակազմի պարտադիր տարրերից է, սակայն ՀՀ քր. դատ. օր.-ը որպես քրեական վարույթի կարճման ինքնուրույն հիմք նախատեսել է անձի՝ քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած չլինելը²¹ (ՀՀ քր. դատ. օր. հոդված 35, մաս 1, կետ 9): Սրանով պայմանավորված՝ քննչական պրակտիկայում հաճախ վիճահարույց է այն հարցը, թե որ հիմքով քրեական վարույթը պետք է կարճվի, եթե անձը արարքը կարարելու պահին չի հասել քրեական պատասխանատվության տարիքի: Որոշ իրավաբաններ գտնում են, որ քրեական վարույթի կարճման մի քանի հիմքերի միջև

²⁰ Տե՛ս **Смирнов А.В., Калиновский К.Б.** Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный). под. общ. ред. А.В. Смирнова, Проспект. - М., 2009. էջ 46, Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Л.Н. Башкатов, М.В. Боровский, Г.Н. Ветрова и др., отв. ред. И.Л. Петрухин, И.Б. Михайловская. - 7-е изд., перераб. и доп. - М.: Проспект, 2010. էջ 55, **Химичева Г.П.** Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности. М., 2003. էջ 284, **Ендольцева А.В.** Институт освобождения от уголовной ответственности. М., 2004, էջ 36 և ուրիշներ:

²¹ Որոշ դատավարագետներ գտնում են, որ ՀՀ ՔԴՕ 35-րդ հոդվածի առաջին մասի 9-րդ կետը նույն մասի 2-րդ կետի մասնավոր դրսևորումն է, նրա տարատեսակը, ամբողջի մասը: Ըստ այդմ՝ առաջարկում են քր. դատ. օր.-ի 35-րդ հոդվածի առաջին մասի 9-րդ կետը ուժը կորցրած ճանաչել: Տե՛ս **Ավագյան Վ.** Քրեական վարույթի կարճման առանձնահատկությունները // Օրինականություն, 2010, N 64, էջ 25:

մրցակցության դեպքում պետք է կիրառվի այն հիմքը, որն առավել բարենպաստ իրավական հետևանքներ է առաջացնում տվյալ անձի համար: Այսինքն՝ տվյալ դեպքում գործով վարույթը պետք է կարճվի արարքի մեջ հանցակազմի բացակայության հիմքով, քանի որ այս դեպքում անձը

մասի 9-րդ կետի հիմքով՝ առանց վկայակոչելու 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը: Այլ կերպ՝ եթե հանցագործության կատարման պահին անձը չի հասել 33 քրեական օրենսգրքով նախատեսված՝ քրեական պատասխանատվության տարիքին, իսկ հանցակազմի

«...Առանց մեղքի չկա ո՛չ հանցագործություն, ո՛չ էլ քրեական պատասխանատվություն...»

մյուս բոլոր տարրերը և հատկանիշները առկա են, ապա նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը պետք է դա-

ծեռք է բերում արդարացված կարգավիճակ:

դարեցվի 33 քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ և ոչ թե նույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի հիմքով»²²:

Քննարկվող հիմնախնդրին անդրադարձել է նաև 33 վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատը 3. Աթոյանի վերաբերյալ գործով (2010 թ. հուլիսի 23): Այդ գործով 33 վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատը նշել է. «Օրենսդրի կողմից 33 քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետով նախատեսված հիմքը նույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքից առանձնացնելը ենթադրում է, որ հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ (33 քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետ) քրեական գործով վարույթը պետք է կարճվի և անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը պետք է դադարեցվի, եթե նրա արարքում բացակայում են հանցակազմի տարրը կամ տարրերը: Նշված կանոնից բացառություն է այն դեպքը, երբ հանցակազմի բացակայությունը պայմանավորված է բացառապես հանցանք կատարած անձի՝ քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած չլինելով: Վերջին դեպքում քրեական գործով վարույթը պետք է կարճվի և անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը պետք է դադարեցվի 33 քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին

Յանցագործության սուբյեկտիվ կողմի բացակայությունը: Յանցագործության սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է մեղքը: Մեղքը անձի հոգեկան վերաբերմունքն է իր կողմից կատարված արարքին և դրան հաջորդած հետևանքներին: Առանց մեղքի չկա ո՛չ հանցագործություն, ո՛չ էլ քրեական պատասխանատվություն: 33 քր. օր.-ի 31 հոդվածով սահմանված են առանց մեղքի արարքի կատարման պայմանները: 33 քր. օր.-ի 31 հոդվածով նախատեսված պայմանների առկայության դեպքում քրեական գործով վարույթը կարճվում է հանցակազմի բացակայության հիմքով՝ կապված հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի բացակայության հետ:

Այսպիսով՝ ընդհանրացնելով վերոգրյալը, պետք է նշել, որ քննարկվող հիմքերի հստակ տարանջատման և դրանց կիրառման կապակցությամբ ներկայացվող առաջարկները միտված են քրեադատավարական օրենսգրքի կատարելագործմանը, քննչական պրակտիկայի միասնականության ապահովմանը, ինչպես նաև անձի իրավունքների պատշաճ երաշխավորմանը:

²² Տե՛ս 33 վճռաբեկ դատարանի որոշումը, քրեական գործի թիվ ԵԱԴԴ/0014/11/09 մասին. www.arlis.am.

Ինքնիշխանության հասկացությունը և ելությունը

Արթուր ԻԿԻԼԻՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության,
սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

Ինքնիշխանությունը որպես պետաիրավական և միջազգային իրավական կատեգորիա, իրավագիտության առավել բարդ ու վիճարկելի և, միևնույն ժամանակ, արդիական հիմնահարցերից է:

Պետական և միջազգային իրավունքի առավել արդիական հիմնահարցերն են իրավունքի այդ ճյուղերի բուն էության, միջազգային և ազգային իրավունքների հարաբերության, միջազգային կազմակերպության իրավաբանական բնույթի, պետության մեջ բարձրագույն իշխանության կրողի, իշխանությունների բաժանման, պետության իշխանության սահմանների վերաբերյալ հարցերը¹: Դրանք անմիջականորեն և օրգանապես կապված են ինքնիշխանության հիմնահարցի հետ, իսկ դրանց լուծումը՝ ինքնիշխանության հիմնահարցի բացահայտման հետ:

Սակայն ինքնիշխանության կատեգորիայի դերն ամենևին էլ չի սահմանափակվում լոկ իրավունքի տեսության համար նրա ունեցած նշանակությամբ:

Ինքնիշխանությունը բոլոր իրավաբանական սկզբունքներից ամենաքաղաքականն է: Եվ դրա պատճառը միայն այն չէ, որ ինքնիշխանության հիմնահարցն ուղղակիորեն կապված է քաղաքական իշխանության ելության, կրողի և սահմանների հիմնահարցի հետ, այլև ինքնիշխանության կատեգորիայի այն նշանակությունը, որ նա ունի պետության ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին քաղաքականության մեջ: Ինքնիշխանության հիմնահարցի շուրջ ընթացող տեսական բանավեճերն ու քննարկումներն ստանում են ոչ միայն իրավաբանական, այլև քաղաքական երանգավորում: Ինքնիշխանության վերացարկված-ձևական, արտաքնապես «մաքուր» տեսությունները, որոնք դեռ մինչ երկրորդ համաշխարհային պատերազմը մշակվում էին գիտնականների աշխատասենյակներում (օրինակ՝ ինքնիշխանության ժխտումը «իրավունքի գուտ տեսության» կողմից), ստանում են միանգամայն կոնկրետ քաղաքական կիրառություն՝ ծառայելով որոշակի քաղաքական

շահերի, մի կողմից հետադիմության ուժերի, և մյուս կողմից՝ ժողովրդավարության ուժերի պայքարում, որով բնորոշվում է միջազգային հարաբերությունների զարգացման հետպատերազմյան փուլը մինչև այժմ եմ բախվում ինքնիշխանության տրամազծորեն հակառակ քաղաքական ու իրավաբանական հայեցակարգերը:

Ներկայումս ինքնիշխանության մասին խոսում են խորհրդարանական ամբիոններից, բանավիճում են միջազգային խորհրդաժողովներում, գրում են միլիոնավոր տպաքանակներով լույս տեսնող թերթերում և ընդհանուր տարածում գտած հանդեսներում, ելույթներ ունենում հեռուստատեսությամբ ու ռադիոյով: Այս ամենը ծանրակշիռ վկայություն է այն բանի, որ ինքնիշխանության թեման շատ կենսահույզ է: Այս ելույթների մի զգալի մասի լեյտմոտիվ կարելի է համարել այն թեզը, թե ինքնիշխանությունը մի «հնացած» կատեգորիա է և պետք է հանձնվի արխիվ կամ հիմնովին վերանայված լինի, թե անհրաժեշտ է լիովին կամ

¹ Стів Государственный суверенитет. Сборник научных статей. Отв. ред. А.А. Рябинин. М., 2011.

մասնակիորեն հրաժարվել ինքնիշխանությունից՝ որպես տնտեսական ու քաղաքական հիմնահարցերի լուծմանը «խանգարող» հանգամանքի, թե անհրաժեշտ է թոթափել ինքնիշխանության «խելահեղությունը»: Իբր ինքնիշխանությունը խանգարում է խաղաղության պահպանմանը, ատոմային զենքի արտադրության նկատմամբ վերահսկողության հաստատմանը, մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությանը և այլն:

Ինքնիշխանության «մահացման» վերա-

«...Ինքնիշխանությունը բոլոր իրավաբանական սկզբունքներից ամենաքաղաքականն է...»

բերյալ այս խոսակցությունների իրական իմաստը բացահայտվում է շնորհիվ պետությունների այն պրակտիկայի, որի համար դրանք պետք է ծառայեն որպես «արդարացում» և «տեսական հիմնավորում»:

Տարբեր երկրների էկոնոմիկայի վերահսկում՝ ատոմային զենքի արտադրության վերահսկման քողի տակ, «բաց դռների» և «հավասար հնարավորությունների» պահանջներ, որոնք տնտեսապես թույլ զարգացած երկրները դարձնում են անպաշտպան տնտեսական ներթափանցման առջև, միջազգային հարցերի լուծման ժամանակ քվեարկության մեքենայի չափից դուրս կիրառում, ձգտում անհիմն կերպով ընդլայնելու միջազգային կազմակերպությունների իրավասությունները, հատկապես՝ միջազգային դատարանի, որը ցանկանում են վերածել մի մարմնի, որ կանգնած լինի ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայից բարձր, այս ցանկում ներառված է ինքնիշխանության «մահացման» վերաբերյալ տեսության կենսագործման փորձերի միայն մի աննշան մասը:

Ինքնիշխանության հակառակորդները վկայակոչում են այն հանգամանքը, որ ինքնիշխանությունը պատմական կատեգորիա է, որն առաջացել է որոշակի պայմաններում, ուստի և չի կարող հավակնել բացարձակ իրավահասկացողության²: Հակառակը, ինքնիշխանությունը կարող է, պետք է

խաղա և իսկապես դրական դեր է խաղում առաջադիմության ու ժողովրդավարության հաստատման գործում:

Ինքնիշխանության հակառակորդները նշում են, որ ինքնիշխանության (կամ ինչպես պնդում են՝ բացարձակ ինքնիշխանության) և 17-18-րդ դարերի բացարձակ միապետության միջև կա պատմական կապ, և այստեղից հանգում են այն եզրակացության, թե ինքնիշխանությունը կիրառելի չէ 20 և 21-րդ դարերի միանգամայն այլ պայմաններում: Իրականում ինքնիշխանության կատեգորիայի բովանդակությունը զարգացել և հարմարվել է պատմականորեն փոփոխվող սոցիալ-քաղաքական պայմաններին: Պատմականորեն ինքնիշխանության կատեգորիան առաջացել է բացարձակ միապետության զարգացման հետևանքով (ի դեպ, վերջինս որոշակի փուլում եղել է ավելի առաջադիմական, քան իրեն նախորդած ավատական մասնատվածությունը): Սակայն շուտով այն հանդես գալով ժողովրդական ինքնիշխանության ձևով, արդեն ուղղված էր բացարձակ միապետության դեմ: Բուրժուազիան, ձգտելով իշխանության, ընդունեց ինքնիշխանության սկզբունքը անտեսելով նրա միապետական ծագումը և նրան տալով նոր բովանդակություն և նոր ձևեր:

Ինքնիշխանության հակառակորդները ինքնիշխանությունը վերացնելու իրենց ձգտումը հաճախ քողարկում են բացարձակ ինքնիշխանության դեմ ուղղված հիմնավորումներով: Սակայն բացարձակ ինքնիշխանություն երբեք չի եղել և չէր էլ կարող լինել: Դա մետաֆիզիկական կարգի կատեգորիա է կամ երևակայության պտուղ: Միշտ էլ գոյություն են ունեցել ինքնիշխանության սահմաններ, որոնք պայմանավորված են եղել տնտեսական պայմաններով, պետությունների միջազգային հաղորդակցման զարգացությամբ և պատմական դարաշրջանի քաղաքական պահանջներով: Այդ սահմանները փոփոխվել են այդ բոլոր գործոնների փոփոխման համեմատ:

Ինքնիշխանության կատեգորիան երբևիցե չի մերժել կամ մերժում այնպիսի սկզբունքներ, ինչպիսիք են՝ մեծամասնության սկզբունքը, որի կիրառումը միջազգային

² Ինքնիշխանության պատմական զարգացման մասին՝ մանրամասն տես **Грабель Н.И.** Происхождение суверенитета. М., 2009.

կազմակերպությունում անխուսափելի է, չի ժխտում միջազգային արդարադատության և պետությունների միջև տնտեսական համագործակցության զարգացումները, միջուկային զենքի արտադրության նկատմամբ միջազգային վերահսկողության անհրաժեշտությունը, մարդու իրավունքների պաշտպանությունը և այլն:

Ազգային ինքնիշխանության համար մղվող պայքարը հանուն ժողովրդավարության ու միջազգային խաղաղության մղվող պայքարի բաղադրամասն է:

Հանուն ազգային անկախության, պետական ինքնիշխանության համար մղվող պայքարը արդի պայմաններում անբակտեղիորեն կապված է ժողովրդավարական պետական իշխանության համար մղվող պայքարի հետ³: ժողովուրդների հենց այդ պայքարում են դրսևորվում արդի պատմական ժամանակաշրջանում ինքնիշխանության ունեցած դրական իմաստն ու առաջադիմական նշանակությունը:

Ինքնիշխանությունը սոցիալական որևէ երևույթի /գոյի/ ինքնությունը, անկախությունը և գերակայությունն է: Սոցիալական իրականության մեջ, որպես կանոն, ինքնիշխանության հիմնական սուբյեկտներն են՝ անձը, ժողովուրդը /ազգը/ և պետությունը, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի իր բնորոշ առանձնահատկությունները:

Անձի ինքնիշխանությունը նրա կամքի ազատության և սոցիալական նորմերի սահմաններում ինքնուրույն ու անկախ վարքագծի դրսևորումն է: Անձի ինքնիշխանությունն անսահման ու բացարձակ չէ և չի էլ կարող լինել, որովհետև որպես սոցիալական ու բանական էակ՝ անձն ապրում է որոշակիորեն կանոնակարգված հասարակության մեջ, որտեղ պարտավոր է պահպանել ինչպես գրված, այնպես էլ չգրված սոցիալական նորմերը: Այսինքն՝ անձն այնքանով է ինքնիշխան, որքանով չի խախտում, ուրիշների ինքնիշխանությունը և հասարակությունում գործող նորմերը:

Ժողովրդի /ազգի/ ինքնիշխանությունն ազգի օրգանական քաղաքական հատկու-

թյունն է, նրա անբաժան, անօտարելի և բնական հատկանիշը: Ժողովրդի ինքնիշխանությունը պայմանավորված է իր գոյության փաստով: Ժողովրդի ինքնիշխանության դրսևորման քաղաքական-իրավական ձևերը կարող են տարբեր լինել՝ անկախ պետականություն, ինքնավարության տարբեր աստիճաններ և այլն: Ժողովրդի ինքնիշխանության իրացման դասական եղանակը ինքնորոշման իրավունքն է, որը յուրաքանչյուր ազգի անօտարելի և բնական իրավունքն է: Ազգերի ինքնորոշման իրավունքը մարդու կոլեկտիվ հիմնարար իրավունքներից է, որի շնորհիվ ինքնորոշ ազգը որոշում է իր ճակատագիրը: Ըստ այդ իրավունքի՝ յուրաքանչյուր ժողովուրդ /ազգ/ իրավունք ունի ազատորեն տնօրինել իր ճակատագիրը ինքնուրույնաբար, առանց արտաքին միջամտության լուծել իր ներքին զարգացման և կառուցվածքի բոլոր հարցերը, իր հայեցողությամբ ընտրել այլ ժողովուրդների և պետությունների հետ հարաբերվելու ցանկացած ձևը: Ժամանակակից սահմանադրականությունը և միջազգային իրավունքը երաշխավորում են ժողովուրդների

**«...Ազգային
ինքնիշխանության համար
մղվող պայքարը հանուն
ժողովրդավարության ու
միջազգային խաղաղության
մղվող պայքարի
բաղադրամասն է...»**

և ազգությունների իրավահավասարությունն ու ինքնորոշումը, տնտեսական ու սոցիալական ազատ զարգացումը առանց որևէ միջամտության:

Ազգերի ինքնորոշման դասական և արդյունավետ տարբերակը՝ անկախ, ինքնիշխան պետականության հիմնադրումն է, քանզի պետականությունը յուրաքանչյուր ազգի հասարակական կյանքի կազմակերպման, կանոնակարգման, բնականոն զարգացման և ամվտանգության ապահովման իրավաքաղաքական հենասյունն է:

³ Տե՛ս **Соболева И.В.** Будущее мировой политики: через разрешение противоречия между принципом суверенитета и правом наций на самоопределение // Государственный суверенитет и право наций на самоопределение. Сборник научных статей. М., 2011, с. 9-10.

Պետական իշխանությունն իրականացնող երեք հիմնական ճյուղերը՝ օրենսդիրը, գործադիրը և դատականը, ինքնին երբևիցե օժտված չեն պետական ինքնիշխանությամբ: Հետևաբար, պետական ինքնիշխանությունը բացառապես ամբողջ պետության անբաժան հատկանիշն է, այլ ոչ թե՛ նրա առանձին մասերի, ներառյալ նաև պետական իշխանությունը:

Ժամանակակից սահմանադրական դոկտրինայում և պրակտիկայում, ինքնիշխանությունը՝ որպես ամբողջ պետության

թյան գոյությամբ, որի անդամ- պետությունները, անվերապահորեն ընդունելով միջազգային իրավունքի սկզբունքների ու նորմերի գերակայությունն իրենց ազգային օրենսդրության նկատմամբ, դրանով իսկ կամովին սահմանափակում են իրենց ինքնիշխանությունը որոշակի ոլորտներում:

Հայ իրականության մեջ պետական ինքնիշխանության հիմնահարցը բացահայտել է XII դարի խոշորագույն օրենսգետ և օրենսդիր **Մխիթար Գոշը**՝ իր «Դատաստանագիրք Հայոց»-ում⁴:

«...Անձն այնքանով է ինքնիշխան, որքանով չի խախտում, ուրիշների ինքնիշխանությունը և հասարակությունում գործող նորմերը...»

Գոշը երկրի միասնությունը և անկախությունը տեսնում էր ուժեղ, ինքիշխան պետականության մեջ և վերջինս կապում է թագավորի անձի հետ, «Թագաւորք այնքիկ անուանին, որք ազգաց ըիրենց ըիրեն միանգա-

անբաժան և էական հատկանիշ, շատ հաճախ նշվում է երկրի հիմնական օրենքում: Օրինակ՝ Իռլանդիայի Սահմանադրությունում ամրագրված է. «Իռլանդիան ինքնիշխան, անկախ և ժողովրդավարական պետություն է»: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 1-ին հոդվածի համաձայն՝ «Հայաստանի Հանրապետությունը ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն է», այսինքն՝ պետական ինքնիշխանության միակ կրողը Հայաստանի Հանրապետությունն է, այլ ոչ թե նրա առանձին մարմինները կամ պաշտոնատար անձինք, որոնք օժտված են միայն իշխանական լիազորություններով:

Պետությունն իր ինքնիշխանությամբ կոչված է առավել բարենպաստ պայմաններ ապահովել ժողովրդի /ազգի/ տնտեսական, քաղաքական և սոցիալ- մշակութային արժանապատիվ կյանքի համար, այսինքն ժողովրդի ինքնիշխանության իրականացման համար:

Այսպիսով, պետական ինքնիշխանությունը բացարձակ և անսահման չէ. նրա սահմանափակ բնույթը պայմանավորված է ոչ միայն ժողովրդի ինքնիշխանությամբ, այլև պետությունների միջազգային հանրու-

մայն եւ յայլոց հարկ առնուն, յազգաց, եւ եթէ ոչ՝ ոչ հակիցին» (Դատ., 299-300):

Ինչ խոսք, Գոշի՝ պետական ինքնիշխանության սահմանման, ինչպես նաև նրա ողջ աշխարհայեցողության վրա իր կնիքն է դրել ավատատիրական ժամանակաշրջանի մտածելակերպը, որն արտահայտվում է հետևյալում, առաջին, Գոշը պետական ինքնիշխանության կրողն է համարում թագավորին, քանզի թագավորն է պետության գլուխը, երկրորդ, ուրիշ ժողովուրդներից (պետություններից) հարկ վերցնելը նույնպես միջնադարյան միջպետական հարաբերությունների չափանիշներով դիտվում էր որպես բնականոն երևույթ: Չնայած այս միջնադարյան քողին, այնուամենայնիվ, պետական ինքնիշխանության մասին Գոշի հասկացողությունը հեռու չէ պետական ինքնիշխանության ժամանակակից գիտական սահմանումից: Սակայն պետական ինքնիշխանությունը անսահմանափակ չէ ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ արտաքին հարաբերություններում: Թագավորին օժտելով պետական ինքնիշխանությամբ, այսուհանդերձ Գոշը որոշակի իրավանորմերով սահմանափակում է նրա իշխանությունը. «Դատաստան վարսեցի յամենայն իրս եւ ի գործս հաւատացեալ թագաւոր»

⁴ Տե՛ս Մխիթար Գոշի Դատաստանագիրք Հայոց իրավաբանական հետազոտությանը հանդերձ ծանոթութեամբ Վահան Ժ Վարդապետի Բաստանեանց, ի Վաղարշապատ, 1880 (այսուհետ՝ տեքստում նշելով էջերը):

(Դատ., 306): Օրենքին ենթարկվելը պարտադիր է բոլորի, այդ թվում և թագավորի համար, որովհետև քանի դեռ գործում է օրենքը, ապա այն պետք է պահպանվի. «զի օրենք է և պահելի» (Դատ., 228):

Պետական ինքնիշխանության գիտատեսական հայեցակարգը մշակել է ֆրանսիացի նշանավոր իրավաբան **ժան Բոդենը** (1530-1596)⁵՝ «Վեց գիրք հանրապետության մասին» (lex Six livres de la Republique) աշխատության մեջ⁶:

Ըստ Բոդենի պետությունը «բազմաթիվ ընտանիքների, ինչպես նաև նրանց համար ընդհանուր հանդիսացող (սեփականության) կառավարումն է»: Ընտանիքը պետության բջիջն է, իսկ պետությունը, իբրև կազմակերպություն, ստեղծվում է պայմանագրի միջոցով: Պետության բարձրագույն նպատակը հասարակության ներսում խաղաղության ապահովումը և նույն հասարակությունն արտաքին ունեցություններից ու սպառնալիքներից պաշտպանությունն է. այս բոլորն, ի վերջո, հանգեցնում են հասարակության անդամների՝ անհատների անձնական երջանկության համար անհրաժեշտ երաշխիքների ու նախապայմանների ստեղծման: Ընտանիքը, Բոդենի մեկնաբանությամբ, պետության նախատիպն է ու մանրակերտը: Ընտանիքի գլուխը (ավագը, նահապետը) պետական իշխանությունն է միապետը, թագավորը: Ինչպես ընտանիքի գլուխն է կարգավորում ներընտանեկան բոլոր հարաբերությունները, լուծում ծագող խնդիրները, նույն կերպ միապետն է ղեկավարում պետությունը:

Համաշխարհային քաղաքագիտական մտքի ընդհանուր զանձարանում Բոդենի խոշորագույն ավանդը նրա ուսմունքն է պետության ինքնիշխանության մասին: Այս հիմնախնդրին Բոդենն անդրադարձել է մանրամասնորեն, տվել ինքնատիպ ու խիստ արժեքավոր մեկնաբանություններ և հիմնավորումներ:

Ինքնիշխանություն ասելով Բոդենը հասկանում էր պետական իշխանության որոշակի յուրացում, դա պետական իշխա-

նության գլխավոր բնութագիրն է: «Ինքնիշխանությունը Հանրապետության բացարձակ ու հավերժական իշխանությունն է», - գրում է Բոդենը նշված «Վեց գիրք Հանրապետության մասին» աշխատության մեջ: Ըստ ֆրանսիացի մտածողի՝ ինքնիշխանությունը ենթադրում է միասնական՝ անտրոհելի իշխանություն, վերջինս չի կարող իր արտոնություններից որևէ մեկը վերաբաշխել կամ վերափոխանցել ինչ-որ այլ մարմինների, որոնք իր ենթակայության տակ են: Բոդենն իշխանությունը բնութագրելիս առանձնացնում է նրան առանձնահատուկ հինգ կողմեր. օրենքների հրատարակում, որոնք հասցեագրվում են բոլոր հպատակներին ու պետական հաստատություններին, պատերազմի ու խաղաղության խնդրի լուծում, պաշտոնատար անձանց նշանակում, բարձրագույն ինստանցիաների դա-

«...ժողովրդի ինքնիշխանության իրացման դասական եղանակը ինքնորոշման իրավունքն է, որը յուրաքանչյուր ազգի անօտարելի և բնական իրավունքն է...»

տական գործունեություն, ներման շնորհում: Ակներև է, որ պետական ինքնիշխանությունը Բոդենը բնութագրում է այնպիսի հատկանիշներով, որոնցից գրեթե բոլորն ընդունում է նաև ժամանակակից իրավագիտությունը: Մասնավորապես, ժամանակակից իրավաբանական գրականության մեջ ինքնիշխանությունը հատկորոշվում է պետության տարածքում պետական իշխանության գերակայությամբ ու անկախությամբ: Օրենքների հրատարակումը, պաշտոնատար անձանց նշանակումը, որոշ պետական մարմինների դատական գործառույթները, ներման շնորհումը հենց պետության ներսում պետական իշխանության գերակայության արտահայտություններ են: Ժամանակակից իրավաբանական գրականության մեջ պետական ինքնիշխանության բաղկացուցիչ է դիտարկվում նաև անկախությունն այլ պետությունների հետ ունեցած հարաբերություններում: Նույնն է ասում նաև Բոդենը՝ ընդգծելով, որ պետության ինքնիշ-

⁵ Տե՛ս Գրачев Н.И. Происхождение суверенитета, с. 278-279.

խանական կամարտահայտումներից է նաև պատերազմի և խաղաղության խնդիրների լուծումը: Պետական իշխանության բողեմյան ըմբռնումն արդարև շատ մոտ է այն ըմբռնում-սահմանմանը, որին հասել է ժամանակակից քաղաքագիտական միտքը՝ **պետական ինքնիշխանությունը տվյալ երկրի ներսում պետական իշխանության գերակայությունն է, իսկ արտաքին հարաբերություններում՝ անկախությունն ու ազատականությունը:** Բողեմն իր ժամանակին միանգամայն հստակորեն լուծել էր ինքնիշխանության երկու՝ ներքին և արտաքին կողմերի հիմնախնդիրը առաջինը գերակայությունն է, երկրորդը՝ անկախությունը:

Ինքնիշխանության հիմնախնդրի վերաբերյալ Բողեմի մոտեցումներին և ժամանակակից ըմբռնումներին անդրադառնալիս հարկ է նշել, մեր կարծիքով, մի էական համընկնում: Արդի իրավագիտության մեջ գոյություն ունի տեսակետ, թե ինքնիշխանությունը պետական իշխանության, ոչ թե պետության հատկությունն է: Այլ կերպ ասած՝ իրավագիտության մեջ որոշակի վերապահությամբ է ընդունվում ինքնիշխանության՝ պետության հատկանիշ լինելու կարծիքը: Ըստ Բողեմի՝ քանի որ պետական իշխանությունը ենթադրում է միապետի իշխանություն, ուստի ինքնիշխանությունը միապետական, այն է՝ պետական կամ պետության հատկանիշ է: Այսպիսով՝ Բողեմը լուծում է նաև այն հիմնահարցը, որ ինքնիշխանությունն անթույլատրելի է շփոթել իշխանության հետ:

Արդի դարաշրջանում ինքնիշխանության կատեգորիան մարմնավորում է արդի ժողովրդավարության բարոյաքաղաքական պահանջները:

Դրանցում շեշտվում են.

ա) պետական ինքնիշխանության սկզբունքը, որը նշանակում է պետության լիիշխանություն և անկախություն,

բ) ժողովրդական ինքնիշխանության սկզբունքը, որը նշանակում է պետության մեջ ժողովրդի՝ որպես գերագույն իշխանության միակ օրինական ու իրավագոր կրողի իրավագորությունը,

գ) ազգային ինքնիշխանության սկզբունքը, որը ներառում է ազգերի ինքնորոշման իրավունքը,

դ) պետությունների ինքնիշխանության և

կոլեկտիվ անվտանգության միջազգային կազմակերպության ու ագրեսիայի համար պետության պատասխանատվության համատեղելիությունը՝ որպես մեծ և փոքր ինքնիշխան պետությունների իրավունքների ու շահերի փոխադարձ հարգման և հավասարության հիմունքով նրանց խաղաղ գոյակցության երաշխիք:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ «անսահմանափակ և բացարձակ պետական ինքնիշխանության» տեսական հայեցակարգը երբևիցե իրականություն չդարձավ և չէր էլ կարող դառնալ, քանի որ պետությունների «անսահմանափակ և բացարձակ» ինքնիշխանության պայմաններում անհնար է ապահովել ինչպես ներպետական կայուն ժողովրդավարական հաստատությունների և ինստիտուտների բնականոն գործառնությունները, այնպես էլ անհնար է ապահովել միջազգային անվտանգության համակարգը, միջազգային իրավակարգը և միջազգային օրինականությունը, առանց որոնց հնարավոր չէ քաղաքակիրթ աշխարհի գոյությունն ու զարգացումը:

Պետությունների ինքնիշխանությունը սահմանափակված է ոչ միայն միջազգային իրավական ակտերի գերապատվությամբ և ստանձնած պարտավորություններով, այլև տարածաշրջանային կազմակերպություններին անդամակցելով /Եվրոպական Միության/, համադաշնային կամ դաշնային պետական միություններում ընդգրկվելով:

Այսպիսով, պետական ինքնիշխանությունը ձևական-իրավաբանական առումով ամբողջ պետության անբաժան և էական հատկանիշն է, որի տարածքային գերակայությունը ներպետական հարաբերություններում սահմանափակվում է Սահմանադրությամբ, օրենքներով և միջազգային պայմանագրերով, իսկ արտաքին հարաբերություններում՝ միջազգային իրավական նորմերով ու սկզբունքներով:

Պետական ինքնիշխանությունը փաստացի առումով ենթադրում է պետական ինքնիշխանության նյութական-առարկայական բովանդակությունն ու ծավալը, որը պայմանավորված է տվյալ պետության քաղաքական-իրավական կարգավիճակով ինչպես նաև տնտեսական, սոցիալական և օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող այլ գործոններով:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու հասկացությունն ու իրավաբանական բնույթը

Անդրանիկ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
Ասպիրանտ

«Հ գործող քրեական օրենսգիրքը նախատեսում է հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնասի պատճառման հիմքերն ու պայմանները սահմանող, ինչպես նաև հանցանք կատարած անձին բռնելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցման համար պատասխանատվություն սահմանող համապատասխան նորմեր:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնասի պատճառման ինստիտուտն կարգավորվում է ՀՀ ՔՕ 43-րդ հոդվածում, որի 1-ին մասի համաձայն՝ «Հանցագործություն չի համարվում այն գործողությունը, որը հանցանք կատարած անձին վնաս է պատճառել նրան՝ իրավասու մարմիններին հանձնելու կամ նրա կողմից հանրության համար նոր վտանգավոր արարք կատարելու հնարավորությունը խափանելու նպատակով բռնելիս, եթե դրա համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցում թույլ չի տրվել»:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Հանցանք կատարած անձին բռնելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցում է համարվում բռնելու միջոցների ակնհայտ անհամապատասխանությունն արարքի և դա կատարող անձի վտանգավորությանը, ինչպես նաև բռնելու հանգամանքներին, որոնց հետևանքով անձին դիտավորությամբ պատճառվել է այնպիսի վնաս, որը պայմանավորված չի եղել բռնելու անհրաժեշտությամբ»:

Միաժամանակ ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում ներառված են հատուկ, արտոնյալ նորմեր, որոնք քրեական պատասխանատվություն են սահմանում մարդու կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար, որոնք կատարվել են հանցանք կատարած անձին բռնելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցմամբ: Բացի այդ՝ հանցանք կատարած անձին բռնելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցումը, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի համաձայն, անձի պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանք է:

Բացի ՀՀ քրեական օրենսգրքից՝ հանցագործին բռնելիս նրան վնաս պատճառելու հետ կապված առանձին հարցեր կարգավորվում են ՀՀ օրենսդրության այլ ճյուղերով:

Առաջին հերթին անհրաժեշտ է նշել, որ հանցագործություն կատարման մեջ կասկածվող անձի ձերբակալման կարգն ամրագրված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 128-րդ հոդվածում: Քրեական հետապնդում իրականացնող հատուկ լիազորված անձանց համար նախատեսված տվյալ նորմը սահմանում է հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձի կարճաժամկետ ձերբակալման հիմքերը, կարգը, ժամկետներն ու այլ պայմանները:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու հետ կապված հար-

ցերն իրենց կարգավորումն են ստացել նաև այնպիսի իրավական ակտերում, որոնք սահմանում են այն պետական մարմինների իրավունքներն ու պարտականությունները, որոնց գործառույթներն անմիջականորեն կապված են, հասարակական անվտանգության պաշտպանության ապահովման, հանցագործությունների կանխարգելման, և բացահայտման հետ:

Օրինակ՝ 2001թ. ապրիլի 16-ին ընդունված «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի համաձայն՝ ոստիկանության աշխատակիցներին իրավունք է տրված կիրառել ոստիկանության սպառազինությունում առկա հատուկ միջոցները հետևյալ դեպքերում.

1) քաղաքացիների և ոստիկանության ծառայողի վրա կատարվող հարձակումը խափանելիս.

2) ոստիկանության ծառայողին կամ հասարակական կարգի պահպանության և հանցագործությունների դեմ տարվող պայքարին աջակցող, իրենց հասարակական կամ ծառայողական պարտականությունները կատարող անձանց նկատմամբ ցուցաբերվող դիմադրությունը խափանելիս կամ նրանց օրինական պահանջներին չենթարկվելու դեպքում.

3) իրավախախտման պահին բռնված և փախուստի փորձ կատարող անձանց բռնելիս.

4) երբ բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ տվյալ անձը կամ անձինք պատրաստվում են զինված դիմադրություն ցույց տալ.

5) իրավախախտում կատարած անձանց Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքով նախատեսված հիմքերով ոստիկանություն բերելիս կամ ձերբակալելիս, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված հիմքերով ձերբակալելիս, ձերբակալված և կալանավորված անձանց ուղեկցելիս կամ նրանց պահպանելիս, երբ վերջիններիս վարքագիծը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ նրանք կարող են դիմել փախուստի, վնաս պատճա-

ռել իրենց կամ շրջապատին, դիմադրություն ցույց տալ ոստիկանության ծառայողին կամ չենթարկվել նրա օրինական պահանջներին.

6) առևանգված, ապօրինաբար ազատությունից զրկված և բռնի կերպով պահվող անձանց ու զավթված բնակարանները, շինությունները, տարածքներն ու տրանսպորտային միջոցներն ազատելիս.

7) տրանսպորտի, կապի և այլ կազմակերպությունների աշխատանքը կազմալուծող զանգվածային անկարգությունները և խմբակային գործողությունները խափանելիս.

8) ավտոտրանսպորտային միջոցը կանգնեցնելիս, երբ վարորդն ակնհայտորեն չի ենթարկվում ոստիկանության ծառայողի՝ տրանսպորտային միջոցը կանգնեցնելու պահանջին.

9) հանցագործություն կատարող կամ կատարած անձանց հայտնաբերելիս:

Նշված օրենքի 32-րդ հոդվածն առանձին իրավական կարգավորման է ենթարկում նաև ոստիկանության կողմից հրազենի կիրառման թույլատրելի դեպքերը՝ սահմանելով, որ.

Ոստիկանության ծառայողներն անձամբ կամ ստորաբաժանման կազմում իրավունք ունեն հրազեն գործադրել՝

1) քաղաքացիներին՝ նրանց կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր հարձակումից պաշտպանելիս.

2) ոստիկանության ծառայողի վրա կատարվող հարձակումը հետ մղելու համար, երբ նրա կյանքին կամ առողջությանը վտանգ է սպառնում, ինչպես նաև նրա զենքին տիրանալու փորձը կանխելիս.

3) պատանդներին, ինչպես նաև զավթված պետական պահպանության ենթակա օբյեկտները ազատելիս.

4) կյանքի, առողջության, սեփականության դեմ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու պահին բռնված և փախուստի փորձ կատարող, ինչպես նաև զինված դիմադրություն ցույց տվող անձանց ձերբակալելիս.

5) քաղաքացիների բնակարանների,

պետական մարմինների, կազմակերպությունների զբաղեցրած տարածքների, պետական պահպանության ենթակա օբյեկտների, ինչպես նաև ուղեկցող ստորաբաժանումների վրա խմբակային կամ զինված հարձակումը հետ մղելիս:

6) կյանքի, առողջության, սեփականության դեմ ուղղված ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության կատարման կասկածանքով ձերբակալված, կալանքի կամ ազատագրկման վայրերից փախուստի դիմած անձանց բռնելիս կամ փախուստը խափանելիս, ինչպես նաև նրանց բռնի ազատման փորձերը հետ մղելիս:

Ոստիկանության ծառայողներն իրավունք ունեն հրազեն օգտագործել՝

1) տրանսպորտային միջոցը վնասելով կանգնեցնելիս, եթե վարորդը իրական վտանգ է ստեղծում քաղաքացիների կյանքի ու առողջության համար և չի ենթարկվում ոստիկանության ծառայողի՝ տրանսպորտային միջոցը կանգնեցնելու ազդանշաններին:

2) մարդկանց կյանքին և առողջությանն անմիջականորեն սպառնացող կենդանիներին վնասազերծելիս:

3) զենք օգտագործելու կամ գործադրելու մտադրության մասին նախազգուշական կրակոց արձակելիս, տագնապ հայտարարելիս կամ օգնության կանչելիս:

Արգելվում է հրազենի գործադրումը հղիության նկատելի նշաններով կանանց, ակնհայտ հաշմանդամների և անչափահասների նկատմամբ (բացառությամբ նրանց կողմից քաղաքացիների կյանքի համար վտանգավոր զինված կամ խմբակային հարձակման և զինված դիմադրության դեպքերի), ինչպես նաև մարդկանց զգալի կուտակումների ժամանակ, երբ հրազենի գործադրումից կարող են տուժել այլ անձինք:

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ նշված օրենսդրական ակտում ձեռքակալվողին վնաս պատճառելու հետ կապված

իրավական հետևանքների մասին և ոչ մի նշում չի նախատեսված: Այս հանգամանքն առաջին հերթին քրեական իրավունքի օրինականության սկզբունքի, հանցավորության դեմ պայքարի գործընթացում պետական իշխանության բարձրագույն մարմնի կողմից ընդունված քրեական օրենքի գերակայության դրսևորում է:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս կամ ձերբակալելիս նրան վնաս պատճառելու իրավաչափության հարցերը վերաբերելի են նաև միջազգային իրավունքի առարկային: Մասնավորապես, 1950 թ. նոյեմբերի 4-ի «Մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածում նախատեսվում է կյանքից զրկելու իրավաչափությունը, երբ այն հանդիսանում է բացարձակ անհրաժեշտության պայմաններում ուժի կիրառման առարկա՝ յուրաքանչյուր անձին անօրինական բռնությունից պաշտպանելու ժամանակ, օրինական կալանավորում իրականացնելու կամ օրինական հիմքերով ձեռքակալված անձի փախուստին խոչընդոտելու, խռովություն կամ ապստամբությունը ճնշելու նպատակներով իրավաչափորեն ձեռնարկված գործողությունների ժամանակ¹:

1979 թ. դեկտեմբերի 17-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի կողմից ընդունված «Կարգուկանոնի պահպանման գծով պաշտոնատար անձանց վարքի օրենսգրքում» ներառված է այդպիսի ձերբակալման ժամանակ «միայն ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքերում և միայն իրենց պարտականությունների կատարելու համար անհրաժեշտ չափով»² ուժի կիրառման կանոնը: Համանման դրույթներ պարունակվում են նաև «Կարգուկանոնի պահպանման գծով պաշտոնատար անձանց կողմից ուժի և հրազենի կիրառման հիմնական սկզբունքներում», որն ընդունվել է 1990 թ. կայացած ՄԱԿ-ի Համաշխարհային կոնգրեսում:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս

¹ Стѣн. СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. М. 1989. էջ 159-160:

² Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка//Социалистическая законность. 1990 N 1. էջ 72:

վնաս պատճառելու ինստիտուտն օրենսդրի կողմից ներառված է արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների կազմում: Բացի քննարկվող ինստիտուտից, այդպիսի հանգամանքների շարքում ԶԶ քրեական օրենսգրքում նախատեսվում են նաև անհրաժեշտ պաշտպանության, ծայրահեղ անհրաժեշտության, հիմնավորված ռիսկի, ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքի, հրամանի կամ կարգադրության կատարման ինստիտուտները:

Կարծում ենք, որ արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների էության պարզաբանումը, դրանց ընդհանրությունների և առանձնահատկությունների ամրագրումը թույլ կտա հետևողականորեն մոտենալ հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու ինստիտուտի էության և նշանակության լիարժեք բացահայտմանը:

Արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների ընդհանուր բնորոշման, դրանց ընդհանուր հատկանիշների և առանձնահատկությունների հետ կապված տեսական գրականության մեջ մոտեցումները տարբեր են: Այսպես, **Վ. Պ. Սալկովը** արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքները բնորոշում է որպես դեպքեր, որոնք, ըստ արտաքին հատկանիշների, համապատասխանում են ՔՕ Զատուկ մասի որևէ հոդվածին՝ որպես հանցագործություն, սակայն դրանք հատուկ պայմաններում և հանրորեն օգտակար շարժառիթով կատարելու շնորհիվ հանցագործություն չեն համարվում և քրեական պատասխանատվություն չեն առաջացնում³:

Այլ հեղինակներ տվյալ հանգամանքները մեկնաբանում են որպես պայմաններ /կանոններ/, որոնց պահպանման

դեպքում արտաքնապես հանցագործությանը նմանվող գործողությունը հանրային վտանգավորություն չի ներկայացնում⁴:

Սակայն առավել հաճախակի, այդ թվում նաև մասնագիտական գրականության մեջ, արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքները մեկնաբանվում են որպես հասարակայնորեն օգտակար ու նպատակահարմար գործողություններ՝ ուղղված առկա հասարակական հարաբերությունների համար ստեղծված սպառնալիքի վերացմանն ու օգտակար գործունեության խթանմանը⁵: Տվյալ մոտեցումը, մասնավորապես, կիսում է **Յու.Վ.Բաուլինը**, ով բավականին մանրամասն վերլուծում է արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների տարբեր կողմերը և գալիս այն հետևության, որ արարքի հանրային վտանգավորությունը և հակաիրավականությունը բացառող հանգամանքը օրենսդրության տարբեր ճյուղերով նախատեսված և հանցագործություններին արտաքնապես նմանվող հանրորեն օգտակար /տոցիալապես ընդունելի/ և իրավաչափ արարք է, որը կատարվում է որոշակի հիմքերի առկայությամբ՝ բացառելով հասցված վնասի համար քրեական պատասխանատվությունը⁶:

Սասնագիտական գրականության մեջ առկա մեկ այլ դիրքորոշման համաձայն՝ արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքներն իրենց բնույթով և էությամբ տարբերվում են միմյանցից: Դրանց մի մասը բացառում է արարքի հանրային վտանգավորությունը, մյուսները՝ մեղքը, երրորդները՝ հակաիրավականությունը: Միևնույն ժամանակ բոլոր դեպքերում առկա է մի ընդհանուր հատկանիշ, որով նշված հանգամանքները կարելի է միավոր-

³ Տե՛ս. Практикум по уголовному праву. М., 1997. էջ 120:

⁴ Տե՛ս. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации /Отв. Ред. А. В. Наумов, М., 1996. էջ 130; Миньковский Г. М., Магомедов А. А., Ревин В. П. Уголовное право России. Общая и особенная части. М., 1998. էջ 60; Российское уголовное право. Общая часть /Под ред. В. Н. Кудрявцева и А.В.Наумова. М., 1997. էջ 227; Уголовное право. Общая часть/ Отв. Ред. И. Я. Козаченко и З.А.Незнамова. М. 1997. էջ 262-263:

⁵ Տե՛ս. Уголовное право. Общая часть. М., 1992. էջ 200; Уголовное право. Общая часть. М., 1994. էջ 222; Уголовное право России. Общая часть/Отв. Ред. Б. В. Здравомыслов. М., 1996. էջ 301:

⁶ Տե՛ս. Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния... էջ 41:

րել մեկ հասկացության ներքո: Ընդհանուրն այն է, որ բոլոր դեպքերում արարքում բացակայում է հանցագործության հատկանիշներից որևէ մեկը կամ բոլորը միաժամանակ: Այսպես, արարքում հանրային վտանգավորության բացակայությունը վկայում է հանցագործության բացակայության մասին: Նույն ձևով հանցագործության բացակայության մասին են վկայում մեղքի կամ հակահրավականության բացակայությունը:

Այսպիսով, վերոշարադրյալի հիման վրա արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների ներքո պետք է հասկանալ այնպիսի հատկանիշների համակարգը, որոնք որոշակի գործողությանը հաղորդում են իրավաչափություն՝ հակահրավակ վարքից այն տարանջատելու եղանակով:

Եթե նման կերպ մոտենանք արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների ընկալմանը, ապա հարկավոր է փոքր-ինչ այլ կերպ մեկնաբանել տվյալ հասկացության այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են հանրային օգտակարությունը, հանցանք կատարած անձին բռնելու գործողությունների իրավաչափությունը:

Արարքի հանցավորությունը բացառող որոշ հանգամանքների օրենսդրական ընդունումը (անհրաժեշտ պաշտպանություն, հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելը, հիմնավորված ռիսկ և այլն) հիմնվում է սոցիալապես ցանկալի, իրավաչափ վարքի խթանման անհրաժեշտության վրա: Որոշ իրադրություններում (հրամանի կամ կարգադրության կատարում, ֆիզիկական կամ հոգեբանական հարկադրանք) համապատասխան հանգամանքների նորմատիվ ամրագման կարիքը պայմանավորված է քաղաքացիների անքակտելի իրավունքների պաշտպանությամբ, դրանց ավելի բարձր արժեքով:

Հատկանշական է, որ ՀՀ քրեական օրենսգիրքը արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքները նախատեսող նորմերում չի նշում դրանց հանրային օգտակարության մասին: Քրեական օրենքում, ըստ էության, ամրագրվում է միայն իրավաչափ և հակահրավակ (քրեական իրավունքի տեսանկյունից) գործողությունը բաժանող սահմանը: Ջուտ իրավաչափ վարքը կոնկրետացվում է միայն այնպիսի հատկանիշներով, որոնք տվյալ վարքը բաժանում են հակահրավակ վարքից: Քրեահրավակ կարգավորման նման ձևը, մի կողմից, ապահովում է օրենսդրական նյութի տնտեսում, մյուս կողմից՝ լայն հեռանկար է բացում ցանկացած օգտակար, բարոյապես արդարացված գործողության համար:

Գրականության մեջ բազմաթիվ հետազոտողներ որպես արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների պարտադիր, կառուցողական հատկանիշներ առաջ են քաշել համապատասխան գործողության՝ այս կամ այն հանցագործության հետ արտաքին նմանության հատկանիշը⁷: Ըստ Յու. Վ. Բաուլինի կարծիքի, արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների համապատասխանելիությունը քրեական օրենսգրքով նախատեսված արարքի արտաքին հատկանիշներին կայանում է դրանց սուբյեկտների և օբյեկտների հատկանիշների լրիվ համապատասխանելիության, նրանց օբյեկտիվ կողմի փաստացի հատկանիշների լրիվ կամ մասնակի համապատասխանելիության մեջ⁸: Տվյալ մոտեցումը, մեր կարծիքով, ստացավ իր հետագա զարգացումը արարքի հանցավորությունը բացառող ինստիտուտի հիմնական դրույթների մշակման մեջ, ինչպես նաև նրա կոնկրետ հանգամանքների վերլուծության ժամանակ՝ հանցակազմի ավանդական սխեմայի՝ օբյեկտ, օբյեկտիվ կողմ,

⁷ Տե՛ս. Баулин Ю. В. Уголовно-правовые учения об обстоятельствах, исключающих преступность деяния: Автореф. Дис. ... д-ра юрид. Наук. — Харьков 1991. էջ 14-15; Николаева З. А. Обстоятельства, исключающие преступность деяния: коллизии норм материального и процессуального права//Теория и практика совершенствования законодательства на современном этапе. Екатеринбург, 1993, էջ 36-39; Магомедов А. А. Уголовное право России. Общая часть. М., 1996. С.; Уголовное право. Общая часть/ Отв. Ред. И. Я. Козаченко и З. А. Незнамова. М. 1997. էջ 262:

⁸ Տե՛ս. Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. ... էջ 27:

սուբյեկտ, սուբյեկտիվ կողմ⁹ տեսանկյունից:

Մինչդեռ այլ հեղինակներ կասկած են արտահայտել արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների պարտադիր հատկանիշների շարքում հանցագործության հետ դրանց արտաքին /ծևական/ նշումը ներառելու կապակցությամբ, այդ թվում՝ նման հատկանիշի օրենսդրական ամրագրման նկատմամբ¹⁰: Նշված դիրքորոշումը հիմնավորվում է նրանով, որ ոչ ֆորմալ, ոչ բովանդակային առումով չի կարելի հանցագործության հատկանիշներ պարունակող արարքը նույնացնել հանրորեն օգտակար գործողության հետ: Այդպիսի նույնացումը խեղաթյուրում է իրավաբանական ձևի և սոցիալական պարունակության հարաբերակցությունը, որոնք պետք է համապատասխանեն միմյանց:

Որպես հավելում նշենք, որ գործող ՀՀ քրեական օրենքը, էապես ընդլայնելով արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների թիվը, դրանց սահմանման ժամանակ չի օգտագործում որևէ հանցակազմի հետ դրանց ձևական համընկնման հատկանիշը՝ որպես արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքը բնութագրող գործոն:

Համաձայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի՝ հանցանք կատարած անձին բռնելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցումը չի հանդիսանում հանցագործություն կատարած անձին բռնելուն ուղղված գործողությունների հակաիրավականության միակ հատկանիշը: Դրա հետ մեկտեղ, հակաիրավական է համարվում բռնվողին վնաս պատճառելը, որը կատարվել է, օրինակ, հան-

ցագործին իշխանության մարմիններին հանձնելու նպատակի հետ չկապված շարժառիթով կամ եթե հանցանք կատարած անձին բռնելը հնարավոր էր իրականացնել այլ միջոցներով: Թվարված փաստերից յուրաքանչյուրի առկայությունը վերացնում է հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու իրավաչափությունը:

Մեր կարծիքով, հենց այս հատկանիշներն են վճռական դեր խաղում հանցագործին բռնելիս նրան վնաս պատճառելու գործողությունների հստակ քրեաիրավական գնահատականի համար: Դրանց՝ այս կամ այն հանցակազմի հետ համադրության անհրաժեշտությունն առաջանում է երկրորդ հերթին, օրենքում ամրագրված պայմանների չպահպանման դեպքում:

Արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների էության և հիմնական հատկանիշների սահմանումը թույլ է տալիս անցնել հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու ինստիտուտի առավել խորը դիտարկմանը:

Հեղինակների մեծամասնության կողմից հանցագործություն կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելը դիտարկվում է որպես հանրորեն օգտակար գործողություն, որն իր հերթին ամրագրում է կատարած հանցագործության համար պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքը և բարձրացնում է հանցագործության հետ պայքարի արդյունավետությունը¹¹:

Հարկ է ընդգծել նաև, որ բռնելիս հանցանք կատարած անձին հասցված վնասը հանդես է գալիս բացառապես որպես վտանգի, հանրորեն վտանգավոր հետևանքների կանխման կամ վերացման

⁹ Տե՛ս. Барчуков В. П. Уголовно-правовой институт задержания преступника и практика его применения органами внутренних дел: Автореф. Дис. ... канд. Юрид. Наук. М. 1991. էջ 11-15; Курбанов Г. С. Նշված աշխ. էջ 39-44. Меркурьев В. В. Необходимая оборона: уголовно-правовые и криминологические аспекты: Автореф. Дис. ... канд. Юрид. Наук. Рязань, 1998. էջ 20-25:

¹⁰ Տե՛ս. Козак В. Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981, էջ 54-56; Кузнецова Н. Ф. Состав преступления: спорные вопросы // Вестник Моск. Ун-та. Сер. 11. 1987. N 14. էջ 26; Липунов Ю. И. Категория "преступление" // Социалистическая законность. 1987. N 7. էջ 31-32:

¹¹ Տե՛ս. Куликов С. Причинение вреда при задержании преступника // Советская юстиция. 1981. N 22. էջ 14; Уголовное право. Общая часть / Отв. Ред. И. Я. Козаченко и З. А. Незнамова., М., 1997. էջ 271; Уголовное право. Часть общая. Т. 2. Екатеринбург, 1992. էջ 181; Уголовное право России. Общая часть / Отв. Ред. Б. В. Здравомыслов. М., 1996. էջ 316:

միջոց: Այդպիսի միջոցի օգտակարության կամ իրավաչափության մասին հարցը կարող է լուծվել՝ ելնելով միայն պաշտպանվող և խախտվող շահերի արժեքների հարաբերակցությունից:

Հեղինակների մեկ այլ խումբ, առաջարկելով հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու հետ կապված իր սահմանումը, այն կառուցում է բացառապես վնաս պատճառելու իրավաչափության՝ օրենսդրորեն ամրագրված պայմաններից ելնելով: Այդպիսի մոտեցումն առավելապես ներկայացված է **Վ. Պ. Դիդենկոյի, Ե.Ա. Օնգարբայեվի** և այլ հեղինակների աշխատություններում¹²:

Գ. Վ. Բուշույեվը նշում է, որ «հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու իրավաչափությունը որոշելու համար անհրաժեշտ է բացահայտել այն միասնությունը, որը թույլ կտար եզրակացություն անել հանցագործին վնաս պատճառելու թույլատրելի սահմանների մասին, ելնելով նրա կողմից խախտվող հասարակական հարաբերությունների կարևորությունից, դրանց սոցիալական արժեքից»¹³: Հանցանք կատարած անձին բռնելիս նրան վնաս պատճառելու իրավաչափության աղբյուրները դրված են սոցիալ-բարոյական կատեգորիաներում, բխում են համապատասխան բարոյական նորմերից ու պատկերացումներից: Ինչպես հայտնի է, ցանկացած իրավական կարգավորման մեջ որպես կողմնորոշիչ են հանդես գալիս որոշակի բարոյական պահանջները, որոնք կատարում են իրավունքի արժեքային չափանիշի դեր: Տվյալ դրույթը նշված է **Ի. Ի. Կարպեցի** կողմից. «Իրավունքը ... կարծես թե ընտրում է բարոյական պահանջների զանգվածից առավելապես նշանավորները և հաղորդում է նրանց համապարտադիր բնույթ»¹⁴: Ուստի հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու ինստիտուտի իրավական բնույթը բխում է նաև դրա բարոյական արժեքից:

Ինչպես հայտնի է, բարոյականության տեսության հիմնադիր դրույթներից մեկն է հանդիսանում նպատակի ու միջոցների փոխադարձ պայմանավորված լինելու մասին դրույթը: Հանցանք կատարած անձին բռնելիս նրան վնաս պատճառելը պայմանավորվում է նպատակի բարոյապես դրական բնույթով, որին հասնելու համար պատճառվում է տվյալ վնասը: Այլ կերպ ասած՝ հանցագործին բռնելը ու նրան իշխանության համապատասխան մարմիններից հանձնելը արդարացնում է այն վնասը, որը նրան հասցվում է տվյալ նպատակի իրականացման համար:

Միաժամանակ անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ հանցանք կատարած անձին բռնելիս նրան հասցվող վնասի բարոյական բովանդակությունն անմիջականորեն առնչվում է այնպիսի սոցիալական բնութագրիչներին, ինչպիսիք են անհրաժեշտությունը, օգտակարությունը, բացասական հետևանքների վերացումը կամ կանխումը: Ամփոփելով նշվածը՝ կարելի է եզրակացնել, որ հանցանք կատարած անձին բռնելիս նրան վնաս պատճառելը կարող է իրավաչափ համարվել միայն հետևյալ փոխպայմանավորված հանգամանքների առկայությամբ.

ա/ բռնվողին պատճառվող վնասի և դրա նպատակի միջև հակասության բացակայության;

բ/ հանցագործին բռնելու համար վնասի պատճառման անհրաժեշտության;

գ/ վնաս պատճառելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցման բացակայության:

Մեր կարծիքով, քննարկվող հարցը դիտարկելիս չափազանց կարևոր է հաշվի առնել նաև հանցանք կատարած անձին բռնող անձի մոտիվացիոն կողմը: «Արարքի բարոյական արժեքը, - նշում է Ի.Ն.Կոմարովը, - սահմանվում է նրա ամբողջ բա-

¹² Стѣн. Диденко В. В. Правомерность причинения вреда преступнику при его задержании. Киев, 1984. էջ 12; Онгарбаев Е. А. Указ. էջ 12-13; Российское уголовное право. Общая часть / Под ред. В. Н. Кудрявцева и А. В. Наумова. М., 1997. էջ 247; Уголовное право. Общая часть / Под ред. М. П. Журавлева, А. И. Рапога. М., 1996. էջ 102:

¹³ Бушуев Г. В. 'Социальная и уголовно-правовая оценка причинения вреда преступнику при задержании. Горький, 1976. էջ 14:

¹⁴ Карпец И. И. Уголовное право и этика. М., 1985. էջ 36:

րոյական բովանդակությամբ՝ շարժառիթի, պրակտիկ գործողության ու արդյունքի նշանակությամբ»¹⁵: Բռնող անձի արժեքային կողմնորոշումը որոշվում է նրանով, որ տվյալ սուբյեկտը, բռնելով օրենքը խախտած անձին, ղեկավարվում է հանցագործին վնասագերծելու, արդարությունը վերականգնելու, նյութական վնասի փոխհատուցումն ապահովելու ձգտումով: Այս դեպքում նրա գործողությունները հանդիսանում են խորապես բարոյական: Այլ բարոյական գնահատական կունենան նույն գործողությունները՝ կատարված վրեժի, կարիերիզմի և այլ շարժառիթներով:

Վերոշարադրյալի հիման վրա առաջարկում ենք հանցանք կատարած ան-

ձին բռնելիս վնաս պատճառելու ինստիտուտի հասկացության հետևյալ սահմանումը. հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելը, որպես արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանք, հանցագործություն կատարած անձին իշխանության մարմիններին հանձնելու և նրա կողմից նոր հանցագործությունների կատարման հնարավորությունը կանխելու նպատակով, բռնելուն ուղղված գործողությունների իրավաչափությունը բնութագրող օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ հատկանիշների համակցություն է՝ այդ նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ ու բավարար ֆիզիկական վնասի պատճառման եղանակ:

The concept and the legal nature of damage at the time of catching the person has committed a crime in the criminal code of Armenia

The circumstances, which exclude the Criminality of action, are the conditions, which presence convert into the actions, which are just as crime outwardly, legitimate, sometimes even useful actions.

This article is dedicated to the one of the circumstances, which exclude the Criminality of action. It is detection and definition of the features of catching the person committed a crime, prejudice Institute.

In the criminal law in light of science It is presented the place of this Institute in the system of The circumstances, which exclude the Criminality of action in this article, concept and peculiarities of this institute, which are provided in the Criminal Code, compare with those situations, which are provided in the other branches of the law, in which these conditions are used in a some measure.

In the article There are also analysed such questoins of the marked Institute, which concern the commonly useful fact and expediency of legislative fixation of above-mentioned institute, and other practical issues.

¹⁵ Комаров И.Н. Диалектика мотива и действия в моральном поступке // Философские науки. 1987. N 5. էջ 100:

Ազատական իրավաբանական իրավահասկացության եուլթյունը

Յուրի ՂՈՒԿԱՍՅԱՆ
Ասպիրանտ

Բնական - իրավական մոտեցման թերությունների հետևողական հաղթահարումը (իրավաբանական արժեքանության բնագավառում նույնպես, ինչպես և իրավաբանական իմացաբանության և գոյաբանության մեջ) հանգեցնում է ոչ թե պոզիտիվիզմի և լեգիզմի, այլ իրավաբանական իրավահասկացության տեսականորեն ավելի զարգացած հայեցակարգի՝ իրավաբանական ազատական (լիբերտալ) տեսության¹:

Այս կապակցությամբ բուն իրավաբանական (հակալեգիստական) տեսակի իրավահասկացության շրջանակներում մենք առանձնացնում ենք երկու տարբեր մոտեցումներ: **Առաջինը** բնական իրավական մոտեցումն է, որը ելնում է պոզիտիվ իրավունքին հակադրվող բնական իրավունքի ճանաչումից («պոզիտիվ իրավունք» տերմինը առաջացել է միջնադարյան իրավագիտության մեջ)²: **Երկրորդը՝** իրավահասկացման ընդհանուր տեսության ակադեմիկոս **Վ. Ս. Ներսեսյանցի** կողմից մշակված լիբերտար-իրավաբանական (ազատական-իրավաբանական) մոտեցումն է, որը ելնում է իրավունքի և օրենքի (պոզիտիվ իրավունքի) տարբերակման և հարաբերակցության սկզբունքից:

Ազատական-իրավաբանական մոտեցումը ենթադրում է (և ներառում է) իրավունքի ու օրենքի տարբերակման և հարաբերակցության բոլոր հնարավոր ձևերը՝ անջատումից ու նրանց միջև հակամարտությունից (ոչ իրավական օրենքի դեպքում) մինչև դրանց համընկնում (իրավական օրենքի դեպքում): Նույն տրամաբանությունն է գործում նաև իրավունքի ու պետության վերաբերյալ, ընդ որում ազատական - իրավաբանական տեսակետից պետությունը դիտարկվում է իր իրավական ու հակաիրավական դրսևորումների ողջ դիապազոնում (իրավախախտ պետությունից մինչև իրավական պետություն)³:

Յամաձայն ազատական - իրավաբանական (ձևական-իրավաբանական) իրավահասկացության, իրավունքը հավասարության, ազատության ու արդարության հարաբերությունների ձև է, բնորոշված հարաբերությունների տվյալ ձևի մասնակիցների ձևական հավասարության սկզբունքով:

Ամենուր, որտեղ կա, գործում է ձևական հավասարության սկզբունքը (և դրան կոնկրետացնող նորմերը), այնտեղ կա (գործում է) իրավունքը, հարաբերությունների իրավական ձևը: Ձևական հավասարությունը որպես իրավունքի սկզբունք կազմում է բուն իրավական սկիզբը և հանդիսանում է իրավունքի տարբերակիչ հատկություն և սպեցիֆիկ հատկանիշ: Ըստ Վ. Ս. Ներսեսյանցի իրավունքում չկա ոչինչ, բացի ձևական հավասարության սկզբունքից (և այդ սկզբունքի կոնկրետացումներից)⁴: Այն ամենը, ինչը դուրս է գալիս այդ սկզբունքի շրջանակներից և հակասում է նրան, ոչ իրավական է և հակաիրավական:

Ազատական-իրավաբանական հայեցակարգի համաձայն հավասարությունը իրենից ներկայացնում է որոշակի արստրակցիա, այսինքն, հանդիսանում է գիտակցական

¹ Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства. Введение в курс общей теории права и государства. М., 1998, с. 40-49, Лапаева В. В. Российская юриспруденция в поисках нового типа правопонимания - “Наш трудный путь к праву”. Материалы философико-правовых чтений памяти академика В. С. Нерсесянца. М., 2006, с. 35-61.

² Տե՛ս Нерсесянц В. С. История политических и правовых учений. М., 2005, с. 139-140.

³ Տե՛ս Четвернин В. А. Современная либертарно-юридическая троичность - “Ежегодник либертарно-юридической теории”. Вып. 1. 2007, с. 5-6.

⁴ Տե՛ս Нерсесянц В. С. Философия права. М., 2006, с. 28-29.

(մտածողական) վերացարկման արդյունք այն բոլոր տարբերությունների, որոնք բնորոշ են հավասարեցվող օբյեկտներին: Հավասարեցումը ենթադրում է հավասարեցվող օբյեկտների տարբերությունները և, միաժամանակ այդ տարբերությունների աննշանությունը հավասարեցման համապատասխան հիմքի (չափանիշի) տեսակետից:

Այսպես, տարբեր օբյեկտների հավասարեցումը ըստ դրանց թվական հիմքի (դրանց քանակը, քաշը և այլն որոշելու համար) վերացարկվում է դրանց բովանդակային գանազան տարբերություններից (անհատական, սեռային, տեսակային և այլն): Այս հունով է ձևավորվել մաթեմատիկան, որտեղ հավասարումների կազմումն ու լուծումը առանցքային դեր է խաղում և որտեղ հավասարությունը, «մաքրագործված» որակական տարբերություններից, հասցված է քանակական բնորոշումների արտարկցիայի:

Իրավական հավասարությունը այնքան արտարկտ չէ, որքան թվային հավասարությունը մաթեմատիկայում⁵: Տարբեր մարդկանց իրավական հավասարության հիմք (և չափանիշ) է հանդիսանում հասարակական հարաբերություններում նրա ազատությունը, ճանաչված և հաստատված իրավունակության և իրավասուլքելության տեսքով: Դրանում է իրավական հավասարության և ընդհանրապես իրավունքի առանձնահատկությունը:

Ազատության մեջ իրավական հավասարությունը, որպես ազատության հավասար չափ, նշանակում է համաչափություն, համարժեքություն իրավունքի սուբյեկտ հանդիսացող ազատ անհատների հարաբերություններում:

Իրավական հավասարությունը՝ ազատ և իրարից անկախ իրավունքի սուբյեկտների հավասարություն է՝ ըստ բոլորի համար ընդհանուր մասշտաբի, միասնական նորմի, հավասար չափի: Իսկ այնտեղ, ուր մարդիկ բաժանված են ազատների ու անազատների, վերջիններս դասվում են իրավունքի ոչ թե սուբյեկտների, այլ օբյեկտների շարքին և իրավական հավասարության սկզբունքը նրանց վրա չի տարածվում:

Իրավական հավասարությունը ազատների հավասարություն է և ազատության հավասարություն, անհատների ազատության

ընդհանուր մասշտաբ և հավասար չափ: **Իրավունքը խոսում և գործում է այդ հավասարության լեզվով և միջոցներով և շնորհիվ դրա հանդես է գալիս որպես մարդկանց համատեղ կյանքի ազատության գոյի, դրսևորման և իրականացման համընդհանուր և անհրաժեշտ ձև: Այս իմաստով կարելի է ասել, որ իրավունքը ազատության մաթեմատիկան է⁶:**

Ընդ որում, կարելի է, թերևս, ենթադրել, որ մաթեմատիկական հավասարությունը, որպես առավել արտարկտ գոյակցություն, ունի պատմական ավելի ուշ ծագում և ածանցյալ է իրավական հավասարությունից: Հավասարության սկիզբերի հետագա զարգացումը և գիտական մշակումը հանգեցրել է այն պատկերացման, թե հավասարության գաղափարը իրավունքի մեջ է ներմուծվել մաթեմատիկայից:

Նման մեկնության կարելի է հանդիպել արդեն պյութագորասցիների մոտ, որոնց լուրջ հետաքրքրությունը մաթեմատիկայով զուգակցվում էին թվային միտիկայով հրապուրվելով և հավասարության մասին մաթեմատիկական պատկերացումները հասարակական երևույթների, այդ թվում նաև իրավունքի վրա տարածելու հետ⁷: Համաձայն պյութագորասցիների, աշխարհի էությունը (ֆիզիկական և սոցիալական) իրենից ներկայացնում է թիվ, և աշխարհում ամեն ինչը ունի թվային բնութագիր և արտահայտություն: Մեկնաբանելով հավասարությունը որպես որոշակի (և իր բնությով թվային) համամասնության պատշաճ չափ, նրանք իրենց սոցիալական մաթեմատիկայի ոգով արտահայտում էին արդարությունը (այսինքն իրավունքը իր հավասարության սկզբունքով հանդերձ) «չորս» թվի տեսքով:

Հավասարության մասին թվային (մաթեմատիկական) պատկերացումների տարածումը հասարակական հարաբերությունների վրա արտացոլում էր իրավունքի մասին թերզարգացած հայացքները և, ըստ էության, անտեսում էր հավասարության յուրահատկությունը մարդկանց սոցիալական կյանքում՝ հենց որպես ազատ մարդկանց ձևական-իրավական հավասարության: Ունենալով ձևական հավասարության այդ սկզբունքը, իրավունքը ինքնին հանդիսանում է յուրատեսակ սոցիալական մաթեմատիկա (հա-

⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

⁶ Այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Нерсесянц В. С. Право-математика свободы. М., 1996.

⁷ Տե՛ս Нерсесянц В. С. История политических и правовых учений. М., 2005, с. 58-59.

սարակական հարաբերություններում հավասարության և անհավասարության մասին ուսմունքի իմաստով):

Սոցիալական ոլորտում հավասարությունը՝ միշտ իրավական հավասարություն է, ձևական-իրավական հավասարություն: Չէ՞ որ իրավական հավասարությունը, ինչպես ցանկացած հավասարություն, վերացարկված է (ըստ սեփական հիմքի ու չափանիշի) փաստական տարբերություններից և այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտաբար և ըստ բնորոշման կրում է ձևական բնույթ:

Հավասարության վերաբերյալ գոյություն ունեն բազում թյուրըմբռումներ, սխալական պատկերացումներ: Վերջնական հաշվով դրանց հիմքում ընկած է չհասկանալը այն բանի, որ հավասարությունը ունի ռացիոնալ իմաստ, որ այն տրամաբանորեն ու գործնականորեն սոցիալական աշխարհում հենց որպես և միայն իրավական (ձևական-իրավական, ձևական) հավասարություն է:

Այսպես. հավասարությունն հաճախ (ինչպես անցյալում, այնպես էլ այսօր) շփոթվում է տարբեր տեսակի էզալիստական (իսկ փաստորեն հավասար) պահանջների, համահարթեցման և այլնի հետ: Կամ էլ, ընդհակառակը, նրան հակադրում են այսպես կոչված «փաստացի հավասարությունը»: Նման խառնաշփոթը այսպես թե այնպես, բայց միշտ կրում է հակաիրավական բնույթ: Չէ՞ որ «փաստացի հավասարությունը» ռացիոնալ բնույթ ունի միմիայն որպես բացառում (այսինքն, որպես ձևական, իրավական հավասարության բացառում), իսկ որպես պնդում այդ «փաստացի հավասարությունը» իռացիոնալ մեծություն է:

«Փաստացի հավասարությունը»՝ «փաստական» և «ոչ փաստական» (ձևական) հասկացությունների խառնուրդ է և «հավասարություն» բուն հասկացության հակասություն: Որպես հասկացություն, որպես կարգավորիչ սկզբունք, չափման մասշտաբ, հարաբերությունների ձև և տեսակ «հավասարությունը» իմաստ ունի միայն «փաստականի» և «ձևականի» տարբերակման համատեքստում ու միայն որպես ինչ-ինչ «ձևական» բան, անջատված (վերացարկված) ինչ-ինչ «փաստական» բանից, ինչպես բառերն են անջատ նրանցով նշվող իրերից, թվերը նրանցով հաշվվող առարկաներից, կշեռքը՝ կշռվող զանգվածից և այլն: Շնորհիվ հենց այդ իր ձևականության («փաստակա-

նից» վերացարկվածության) հավասարությունը կարող է դառնալ և իրապես դառնում է «փաստականի» կարգավորման եղանակ, միջոց, սկզբունք, յուրատեսակ ձևական և ձևականացված «լեզու», «հաշիվ», «կշեռք», արտաձևական (այսինքն «փաստական») իրականության չափիչ: Նույնկերպ և ձևական-իրավական հավասարությունը:

Հետևաբար, իրավունքի պատմությունը՝ ձևական (իրավական) հավասարության բովանդակության, ծավալի, մասշտաբի ու չափի առաջադիմող էվոլյուցիայի պատմություն է բուն այդ սկզբունքի պահպանումով որպես իրավունքի ցանկացած համակարգի և ընդհանրապես իրավունքի սկզբունքի: **Մարդկանց հարաբերություններում ազատության և իրավունքի պատմական զարգացման տարբեր փուլերին բնորոշ է ազատության սեփական մասշտաբ և սեփական չափ, ազատության ու իրավունքի հարաբերությունների և սուբյեկտների սեփական շրջանակ, մի խոսքով, ձևական (իրավական) հավասարության սկզբունքը իրենից ներկայացնում է իրավունքին մշտապես բնորոշ սկզբունք պատմականորեն փոխվող բովանդակությամբ⁸:**

Ձևական հասարակության սկզբունքի բովանդակության, ծավալի, գործողության ոլորտի պատմական էվոլյուցիան ընդհանուր առմամբ ոչ թե հեղքում, այլ ընդհակառակը՝ ամրապնդում է տվյալ սկզբունքի (և դրան կոնկրետացնող նորմերի համակարգի) նշանակությունը որպես իրավունքի տարբերակիչ հատկանիշի սոցիալական կարգավորման (բարոյական, կրոնական և այլն) այլ տեսակների հետ հարաբերակցություններում և տարակարծություններում: **Հաշվի առնելով այս ամենը, ակադեմիկոս Վ. Ս. Ներսեսյանը նշում է, որ իրավունքը՝ ազատության արտահայտման նորմատիվ ձև է հասարակական հարաբերություններում մարդկանց ձևական հավասարության սկզբունքի միջոցով:**

Մարդկանց միջև սկզբնական տարբերությունները, դիտարկված (և կարգավորված) հավասարության արտարկտ-համընդհանուր սկզբունքի տեսակետից (հավասար չափից), արդյունքում ներկայանում են որպես արդեն ձեռք բերված իրավունքների անհավասարություն (իրավունքի տարբեր անհատ - սուբյեկտների իրավունքների անհավասարություն ըստ դրանց բովանդակության ու ծավալի): Իրավունքը որպես հավասարու-

⁸ Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства, с. 55.

թյան սկզբունքով հարաբերությունների ձև, անշուշտ, չի ոչնչացնում (և չի էլ կարող ոչնչացնել) ելակետային տարբերությունները սուբյեկտների միջև, այլ միայն ձևականացնում ու կանոնակարգում է այդ տարբերությունները ըստ միասնական հիմքի, ձևափոխում է անորոշ, փաստական տարբերությունները ազատ, իրարից անկախ, հավասար անձանց ձևական - որոշակի անհավասար իրավունքների: Ըստ էության, հենց դրանում է հասարակական հարաբերությունների միջնորդականացման, կարգավորման ու կանոնակարգման իրավական եղանակի առանձնահատկությունն ու իմաստը, սահմաններն ու սահմանափակությունը, նշանակությունն ու արժեքը:

Իրավական հավասարությունը և իրավական անհավասարությունը (հավասարությունը և անհավասարությունը իրավունքի մեջ) հանդիսանում են նույն կարգի (մեկը մեկին ենթադրող և լրացնող) իրավական բնորոշումներ և հասկացություններ, որոնք հավասար չափով և հակադրվում են փաստացի տարբերություններին, և տարբերվում են դրանցից: Տարբեր սուբյեկտների իրավական սուբյեկտների սկզբունքը ենթադրում է, որ նրանց կողմից ձեռք բերվող սուբյեկտիվ իրավունքները լինելու են անհավասար: **Իրավունքի շնորհիվ տարբերությունների քառսը վերափոխվում է հավասարությունների և անհավասարությունների կարգի՝ համաձայնեցված ըստ միասնական հիմքի և ընդհանուր նորմի:**

Տարբեր անհատներին ձևականորեն հավասար ճանաչումը հանդիսանում է նրանց հավասար իրավունակության, համապատասխան բարիքների, կոնկրետ օբյեկտների վերաբերյալ այս կամ այն իրավունքի ձեռքբերման հնարավորության ճանաչում, սակայն դա չի նշանակում անհատական-կոնկրետ առարկաների, բարիքների վերաբերյալ արդեն ձեռք բերված իրավունքների հավասարություն: Տարբեր մարդկանց ձևական հավասարության և հավասար իրավունակության դեպքում իրենց կողմից իրականորեն ձեռք բերված իրավունքները անխուսափելիորեն (մարդկանց միջև տարբերությունների, նրանց իրական հնարավորությունների, կյանքի պայմանների և հանգամանքների պատճառով) լինելու են անհավասար, կենսական տարբերությունները, որոնք չափվում ու գնահատվում են իրավունքի միևնույն մասշտաբով ու հավասար չափով, արդյունքում հանգեցնում են կոնկրետ սուբյեկտի կողմից ձեռք բերված, անձնապես նրան պատկանող (և այդ իմաստով սուբյեկ-

տիվ) իրավունքների տարբերության:

Անշուշտ, իրավունք ունենալը (իրավունակությունը) մի բան է, իսկ նման ձևական արստրակտ-իրավական հնարավորության իրագործումը և որոշակի բարիքի հանդեպ իրական իրավունքի ձեռքբերումը միանգամայն այլ: Սակայն իրավունքը միմիայն տարբեր մարդկանց համար ձևականացված ճանապարհ է զանազան իրերի, առարկաների, բարիքների հանդեպ իրավունքի ձեռքբերման համար, այլ ոչ դրանց ձրի բաժանում հավասարապես բոլորին:

Սակայն, ըստ միասնական հիմքի և հավասարաչափի տարբերությունների կանոնակարգման մեջ էլ հենց առկա է այն բոլորի ձևական ազատության և հավասարության ճանաչումը, ում վրա տարածվում է հարաբերությունների տվյալ իրավական ձևը: Այսպես, **երկրորդ իրավիճակում բոլորը ձևականորեն ազատ են ու հավասար, սակայն համապատասխան օբյեկտների (արտադրության միջոցների) վերաբերյալ իրականորեն ձեռքբերված իրավունքները տարբեր են: Առաջին (նախակապիտալիստական) իրավիճակում իրավական ազատության և հավասարության ոլորտը ընդգրկում է քչերին, իսկ մյուսների մոտ համապատասխան իրավունքի (իրավունակության) բացակայությունը նշանակում է, որ նրանք չեն ճանաչվում իրավականորեն ազատ ու հավասար:** Այստեղ բուն իրավունքը (ձևական հավասարությունը, իրավաունակությունը, իրավական ձևից օգտվելը և այլն), իսկ դրա հետ նաև ազատությունը հանդիսանում է հասարակության առանձին անդամների մենաշնորհ:

Երրորդ (սոցիալիստական) դեպքում, չկան ոչ առաջին իրադրության իրավական արտոնությունները, ոչ էլ համապատասխան օբյեկտների հանդեպ իրավունքների տարբերություն, քանի որ այդ օբյեկտների, որպես արտադրության միջոցների հանդեպ ոչ ոք ընդհանրապես իրավունք չունի (ոչ իրավաունակություն, ոչ էլ հատկապես իրականորեն ձեռքբերված): Անհատի մոտ որոշակի իրավունքի բացակայությունը միաժամանակ նաև համապատասխան անհատական ազատության բացակայություն է: Հետևաբար, դիտարկվող հարաբերության մեջ ընդհանրապես բացակայում է անհատի ձևական հավասարության ու ազատության սկզբունքը, և այս երկրորդ իրավիճակում հասարակությունը կոնկրետացված չէ իրավունքի անհատ-սուբյեկտների: Հասարակական (այդ թվում նաև տնտեսական) հարաբերությունները այստեղ կար-

զավորվում են այլ (ոչ իրավական) միջոցներով ու նորմերով:

Որպես իրավական կարգավորման յուրահատուկ սկզբունքի, հավասարության դրսևորման ձևերը կրում են սոցիալական-պատմական բնույթ: Դրանով են պայմանավորված այդ ձևերի առանձնահատկությունները սոցիալ-տնտեսական տարբեր ֆորմացիաներում, իրավունքի պատմական զարգացման տարբեր փուլերում, ինչպես նաև հասարակական կյանքում ձևական (իրավական) հավասարության սկզբունքի ծավալի ու բովանդակության, տեղի և դերի փոփոխումները:

Դրա հետ մեկտեղ տվյալ սկզբունքը՝ իր դրսևորումների ողջ բազմազանությամբ և տարբերությամբ հանդերձ, ունի վերսալ նշանակություն ունի իրավունքի պատմական բոլոր տեսակների և ձևերի համար և արտահայտում է ազատ անհատների հասարակական հարաբերությունների կարգավորման իրավական եղանակի առանձնահատկությունները և տարբերակիչ հատկանիշը: **Ամենուր, ուր գործում է իրավական հավասարության սկզբունքը, առկա է նաև իրավական սկիզբ և կարգավորման իրավական եղանակ, որտեղ կա իրավունք, կա նաև հավասարության սկզբունք:** Այդ իսկ պատճառով ազատ անհատների ձևական հավասարությունը հանդիսանում է իրավունքի առավել վերացական բնորոշումը՝ ընդհանուր ցանկացած իրավունքի համար ու յուրահատուկ իրավունքի համար ընդհանրապես:

Ձևական հավասարության սկզբունքի հետ կապված է նաև իրավունքի՝ որպես հասարակական հարաբերությունների ձևի հասկացությունը⁹: Իրավական ձևականության առանձնահատկությունները պայմանավորված են նրանով, որ իրավունքը հանդես է գալիս որպես իրենց վարքում, գործունեությունում և հարաբերություններում ընդհանուր նորմին ենթակա անկախ սուբյեկտների հասարակական հարաբերությունների ձև: Իրենց հարաբերությունների իրավական ձևի սահմաններում նրանց անկախությունը և միաժամանակ նրանց միանման, հավասար ենթարկությունը ընդհանուր նորմին բնորոշում է գոյի իրավական ձևի և ազատության արտահայտման իմաստն ու էությունը:

Ազատության իրավական ձևը, ցուցադրե-

լով հավասարության, համընդհանրության և ազատության ձևական բնույթը, ենթադրում և արտահայտում է իրավական ձևականության, համընդհանրության, հավասարության և ազատության ներքին էական և իմաստային միասնականությունը:

Իրավական հավասարության և իրավական ձևի համընդհանրության ներքին փոխկապակցվածության անհրաժեշտությունը ակնհայտ է. իրավական չափը համընդհանուր է միայն այն սահմաններում և այնքանով, մինչև և որքանով այն մնում է միասնական (և, հետևաբար, հավասար) չափման (կարգավորման) տարբեր օբյեկտների համար, որոնք իրենց ամբողջականությամբ կազմում են այդ համընդհանրության ոլորտը, այսինքն, միևնույն չափով չափվող զանազան հարաբերությունների շրջանակը: Հետևաբար, այդ համընդհանրությունը հարաբերական է. այն սահմանափակված է զանազան հարաբերություններում միասնական չափի գործողության շրջանակներով: Բուն հավասարությունը այստեղ նրանում է, որ հարաբերությունների ընդհանուր շրջանակի սուբյեկտները ընկնում են միասնական (ընդհանուր, հավասար) չափի գործողության տակ:

Նման ձևականությունը ցանկացած իրավունքի ներքուստ անհրաժեշտ, այլ ոչ պատահական հատկությունն է: Ձևն այստեղ արտաքին կաղապար չէ: Այն բովանդակային է և հնարավոր միակ ձևով, ճշգրիտ և համահունչ կերպով տվյալ ձևով միջնորդացվող (այսինքն, իրավունքի կողմից ընդգրկվող ու կարգավորվող) հարաբերությունները անհատի ազատության չափը ըստ միասնական մասշտաբի: Իր համընդհանուր մասշտաբով և հավասար չափով իրավունքը չափվում ու ձևակերպվում է փոխհարաբերություններում, գործողություններում, արարքներում, մի խոսքով, մարդկանց արտաքին վարքի մեջ:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ ազատական-իրավաբանական հայեցակարգը, հաղթահարելով բնական իրավունքի ու պոզիտիվիստական տեսությունների միակողմանիությունը և դրանց միջև եղած հակադրությունը, դարձել է նաև իրավաբանականության և իրավական օրենքի բովանդակության ճշգրտման, պարզաբանման և բացահայտման գիտական մեթոդաբանություն:

⁹ Տե՛ս Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства, с. 58:

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ 74, 2012

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԻՐԱԴԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Յուրաքանչյուրը պետք է պատասխանատվություն ունենա..... 2
 ՀՀ Նախագահը հանձնարարականներ է տվել.....4
 ՀՀ դատախազության կոլեգիայում..... 5
 Ի կատարումն ՀՀ Նախագահի հանձնարարականների..... 7
 Հոբելյան..... 9
 Նշանակումներ ՀՀ դատախազության համակարգում.....10

ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ԴԱՏԱՆԱԶԻՆ, ՔՆՆԻՉԻՆ

Արամ ԹԱՄԱԶՅԱՆ Խուլիզանության քրեաիրավական բնութագիրը.....11

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Վարդան ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ Իրավունքի հասկացության նորմատիվիստական դպրոցը.....20

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Թամարա ՇԱՔԱՐՅԱՆ Իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառվող վարչական տույժերի շրջանակը..... 27

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Արսեն ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ Հանցագործության դեպքի բացակայության և արարքի մեջ հանցակազմ չլինելու հիմքերով քրեական վարույթի կարճման առանձնահատկությունները.....37

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Արթուր ԻԿԻԼԻԿՅԱՆ Ինքնիշխանության հասկացությունը և էությունը.....45

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Անդրանիկ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու հասկացությունն ու իրավաբանական բնույթը..... 51

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Յուրի ՂՈՒԿԱՍՅԱՆ Ազատական իրավաբանական իրավահասկացության էությունը.....59